

**Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Всеукраїнська асоціація Василя Сухомлинського
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
Управління освіти і науки Чернігівської облдержадміністрації
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського
Рівненський державний гуманітарний університет**

Електронний збірник матеріалів

**ХІІ Міжнародних і ХХІХ Всеукраїнських
педагогічних читань**

**«Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю.
Шлях до серця дитини
в травматичних ситуаціях життя»**

30 вересня 2022 року

Київ – Чернігів – 2022

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя: Електронний збірник матеріалів ХІІ Міжнародних і ХХІХ Всеукраїнських педагогічних читань. Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка. 2022. 198 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (протокол № 3 від 26 жовтня 2022 р.)

Вашій увазі пропонуються матеріали ХІІ Міжнародних і ХХІХ Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя».

Автори несуть повну відповідальність за зміст матеріалів, поданих до друку.

ЗМІСТ

Березівська Л. Д. В. О. Сухомлинський про читання як засіб розвитку учнів зі зниженою здатністю до навчання (крізь призму Нової української школи).....	7
Cockerill A. L. Sukhomlynskyi's ethics anthology: teaching values as a way of developing resilience.....	10
Міхно О. П. Василь Сухомлинський про навчання і виховання учнів з ментальними розладами (за матеріалами психологічного семінару Павлиської школи).....	12
Сухомлинська Л. В. В. Сухомлинський – директор школи у роки Другої світової війни.....	16
Бібік Н. М. Толерантність і асертивність як моделі поведінки школяра: від Сухомлинського до сучасності.....	19
Грона Н. В. Ідеї «лікарської педагогіки» крізь призму поглядів Василя Сухомлинського.....	21
Дроздов О. Ю. Розвивальний потенціал «традиційних» книжок в цифрову епоху: психолого-педагогічні аспекти.....	24
Зайченко Н. І. Іспанські витoki європейської традиції соціальної педагогіки.....	27
Калініченко Н. А. Важкі діти в педагогіці Василя Сухомлинського.....	30
Кравченко О. О. Взаємозв'язок медичного, соціального та психологічного аспектів в інклюзивному навчанні: від ідей В. Сухомлинського до сучасних практик.....	34
Пашенко Д. І. Система заходів В. Сухомлинського з профілактики появи категорії важких дітей та корекції освітньої роботи з ними.....	37
Пометун О. І. З досвіду організації позакласної роботи з учнями, які знаходяться за межами України.....	40
Проніков О. К. Фізичне виховання учнів в педагогічній системі Василя Сухомлинського.....	43
Садова І. І., Шайда М. Василь Сухомлинський про учнів з особливими освітніми потребами.....	46
Тимошко Г. М. Василь Сухомлинський і сучасність: адаптивні контенти в управлінні закладами освіти з інклюзивним навчанням.....	48
Третяк О. С., Чебоненко С. О. Підготовка вчителів до взаємодії з учнями в ситуаціях життєвої кризи.....	54
Янченко Т. В. Інноваційні підходи Василя Сухомлинського у вихованні дітей, які перебувають у травматичних умовах життя.....	57

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Баяновська М. Р. Педагогічна і художня спадщина В. О. Сухомлинського як шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя.....	60
Вишник О. О. Здоров'ятворчий компонент у системі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів.....	62
Дерев'яно С. П. Розвиток емоційного інтелекту дітей як засіб подолання впливу травматичної ситуації.....	65
Дорохіна Т. Ф., Коваленко О. Б. Організація роботи студентів з різновіковими групами населення під час етнографічної практики в умовах воєнного стану.....	67
Дроздова М. А. Сучасна молодь та література: соціально-психологічні аспекти ставлення до книжок.....	69
Еткіна І. І. Школярі півдня Чернігівщини під час Голодомору-геноциду.....	72
Карпова І. Г. Акція здоров'я як масова форма виховної діяльності у роботі з дітьми у контексті педагогічних ідей В. О. Сухомлинського про фізичне виховання.....	75
Макарова Г. Г. Співпраця Наукової бібліотеки Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка зі шкільними бібліотеками.....	79
Пищик О. В. Засоби віртуальної комунікації в сучасних закладах освіти.....	82
Позняк Т. М., Ющенко І. М. Проблема збереження психологічного здоров'я дитини в освітньому середовищі у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського.....	86
Примак Ю. В. Діти з особливими потребами: психологічний зміст провідних думок В. Сухомлинського.....	89
Ремех Т. О. Наша війна: Я і моє Учнівство.....	91
Смоліна С. В. Особливості роботи викладача в умовах війни.....	93
Соломаха І. Г. Філософський концепт «любов» у спадщині В. Сухомлинського у контексті актуальних запитів освіти.....	95
Тарасова Т. В. «Технологічна лабораторія педагогічної праці» в умовах російської агресії в контексті проблематики формування соціально успішної особистості.....	98
Хайруліна В. М. Вплив школи на становлення особистості.....	102
Шара Л. М. Церковно-парафіяльні школи Чернігівської губернії: виклики Першої світової війни.....	107
Шолох О. А. Психологічні аспекти виховання «особливих дітей» у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського: виклики сучасності.....	110

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Юда Л. А. Ідеї формування «гнучких» навичок у дітей крізь призму спадщини В. Сухомлинського.....	114
Якобчук Н. О. Книга як засіб подолання стресового стану дитини в умовах сучасних реалій України.....	119
Яценко В. С. Навчання та виховання дітей на засадах педагогіки Василя Сухомлинського в умовах воєнного часу.....	121
Білоус С. В. Фітотерапія дошкільників у контексті поглядів Василя Сухомлинського.....	124
Бондаренко В. В. Василь Сухомлинський про педагогічну культуру вчителя у вихованні «важких» дітей (за матеріалами з фондів Педагогічного музею України).....	126
Борсук Я. Соціалізація школярів з порушенням зору в педагогічній спадщині В. Сухомлинського.....	128
Голя Г. М. Особливості використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців в галузі початкової освіти.....	131
Гребеник Т. В. Медіаосвіта як засіб захисту від небезпечних впливів інформаційного простору: історія та сучасність.....	134
Золотухіна А. В. Підготовка майбутніх педагогів до роботи з дітьми в травматичних ситуаціях.....	137
Ібадзаде Сема Нізамі кизи Вивчаємо спадщину В. Сухомлинського, визначаємо шляхи роботи з дітьми з особливими потребами в умовах сьогодення.....	139
Кальчук М. І., Махиня С. І. Особливості навчання молодших школярів в умовах травматичних ситуацій.....	144
Кахерський Ю. В. Науково-педагогічна спадщина Ю. А. Пінчука.....	147
Кобзева А. Організація діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти.....	151
Косаченко В. С. Музичні школи Чернігова як осередок психолого-педагогічної підтримки дітей.....	156
Лящук Л. С. Школа для всіх у Василя Сухомлинського та в сучасних закладах освіти.....	159
Машкаринець-Бутко А. І. Шкільна бібліотека у творчій спадщині В. О. Сухомлинського.....	163
Михайленко І. І. Підготовка майбутнього фахівця в безпечному освітньому середовищі коледжу під час дистанційної форми навчання.....	166
Павлова Т. С. Педагогічні умови виховання емоційної культури молодших школярів в координатах педагогіки В. Сухомлинського.....	169
Попружна О. В. Соціально значущі якості молодих українців, вибудовані на якісному мовному ґрунті.....	171

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Потюк С. В. Використання казок В. О. Сухомлинського як засобу формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкових класів.....	174
Степанович К. М. Онлайн-проект «Сухомлинський серед зірок»: учасники, контент, вебресурси.....	176
Тоцька Т. П. Шлях педагога до серця дитини за літературними творами В. О. Сухомлинського (за результатами впровадження ідей В. О. Сухомлинського в освітній процес роботи з дітьми дошкільного віку).....	178
Усік І. А. Організація освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами на засадах антикризового менеджменту.....	188
Чемерис А. В. Як тепер навчати історії.....	190
Ющенко В. В. Інформаційна культура студента як важлива складова дистанційного навчання.....	192
Яхнич М. В. Виховання безпритульних дітей у 20–30-ті роки ХХ століття крізь призму ідей В. Сухомлинського.....	194

БЕРЕЗІВСЬКА Л. Д.
доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
директор, головний науковий співробітник
відділу педагогічного джерелознавства та біографістики,
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського,
м. Київ

**В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ЧИТАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ
УЧНІВ ЗІ ЗНИЖЕНОЮ ЗДАТНІСТЮ ДО НАВЧАННЯ (КРИЗЬ ПРИЗМУ
НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ)**

Нині у річищі розбудови Нової української школи, у контексті стратегічної реформи загальної середньої освіти задля успішної самореалізації учня як особистості, громадянина і фахівця, доцільно послуговуватися теоретичним доробком і практичним досвідом українських педагогів минулого. Різні аспекти роботи з учнями зі зниженою здатністю до навчання були предметом особливої уваги видатного українського педагога В. О. Сухомлинського, який в умовах радянської тоталітарної системи розробив і впроваджував в освітню практику гуманістичну педагогічну концепцію. Цю проблему ми частково порушували у своїх працях [1; 2; 3].

Як зазначено у Концепції Нової української школи, всі важливі й взаємопов'язані компетентності діти набувають під час вивчення різних предметів на всіх етапах освіти. Спільним для всіх компетентностей є вміння читати і розуміти прочитане [4, с. 12]. Яку роль відіграє читання у роботі з учнями зі зниженою здатністю до навчання? Це запитання нині хвилює вчених, учителів і батьків, особливо під час війни, яка негативно впливає на життя і навчання українських дітей. І як свідчить творча спадщина Василя Олександровича, актуальним воно було і у роки його праці у Павлиській середній школі.

Надзвичайно важливою для сучасної української школи є думка В. О. Сухомлинського про те, що кожна дитина має певні здібності, «що немає дітей нездібних, бездарних, лінивих» [6, с. 34]. Прикметно, що ця ідея співзвучна з сучасною реформою: «Кожна дитина – неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями» [4, с. 14]. Наведемо лише один із прикладів, який описано у праці «Павлиська середня школа», а саме спостереження за учнем Олексієм, учасником літературного гуртка, що його організував і вів Василь Олександрович. Олексій талановито віршував і водночас не встигав з рідної мови. Це дуже дивувало педагога, як і той факт, що в деяких учителів учні не вчать уроків, одержують двійки тощо [6, с. 34–35].

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Павлиський педагог виявив, що до «школи нерідко приходять діти з деякими відхиленнями від нормального розвитку (ці відхилення Г. С. Костюк (український радянський психолог – Л. Б.)) називає зниженою здатністю до навчання)». Одним із важливих завдань освітнього процесу є піклування про навчання таких дітей у початковій школі, прищеплення їм радості думання над книжкою. Як вважав В. О. Сухомлинський, індивідуальне навчання потрібно розпочинати з самостійного читання, яке «буквально врятовує окремих учнів від інтелектуальної обмеженості, запобігає їхньому відставанню, виховує в них розумову активність». Важливу роль у цьому процесі відіграє вчитель, який має міркувати про добір книжки для дитини зі зниженою здатністю до навчання, «як лікар думає про режим людини з ослабленим здоров'ям» [5, с. 433].

Серед засобів розвитку малоздібних дітей, апробованих у шкільній практиці Павлиської середньої школи, учений виділив такі: уроки мислення для молодших школярів на природі; розв'язування задач за спеціально укладеним збірником; читання за спеціально розробленою хрестоматією; складання казок; поетична творчість; творча ручна праця.

Особливу увагу В. О. Сухомлинський приділяв організації читання. «Спеціально продумане, завчасно передбачене, організоване читання науково-популярної літератури слабовстигаючими учнями – це одна з найбільших турбот педагога. По суті, це головне в тій справі, яка в практиці шкільного життя називається індивідуальною роботою з невстигаючими» [7, с. 475]. Педагог доводив, що чим важча дитина, тим більше їй потрібно читати, що вчить її мислити, пробуджує силу розуму [7, с. 451].

Для дітей зі зниженою здатністю до навчання Василь Олександрович розробив спеціальний «Задачник для неухважних», куди увійшло близько двохсот задач з народної педагогіки. Важливо, що задачі в ньому викладено у формі захопливих розповідей, більшість з яких не потребували арифметичних дій, а передусім – міркування й думання. Працюючи із задачником, учень під керівництвом учителя поступово переходив від зацікавленого читання тексту задачі до її розв'язування [7, с. 451–452].

У процесі роботи з учнями зі зниженою здатністю до навчання разом із педагогами може брати активну участь шкільна бібліотека, яка сьогодні є «ресурсним осередком і експериментальним майданчиком для учнів і вчителів, забезпечить вільний доступ до якісних електронних підручників, енциклопедій, бібліотек, лабораторій» [4, с. 29]. І саме шкільна бібліотека, на думку педагога, має сприяти організації самостійного читання, яке відіграє особливу роль в інтелектуальному, моральному та естетичному розвитку школяра [5, с. 431]. Для учнів зі зниженою здатністю до навчання В. О. Сухомлинський укомплектував спеціальну бібліотеку з книжок і брошур, які передусім відповідали змісту навчання і не лише. У праці «Сто порад учителям» він описав приклад учня Феді, у якого були труднощі у навчанні з різних

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

предметів, і як кожне утруднення полегшувалося читанням. Педагог називав читання своєрідною гімнастикою для розуму [7, с. 452].

Отже, далекоглядні гуманістичні ідеї В. О. Сухомлинського про читання як ефективний засіб розвитку учнів зі зниженою здатністю до навчання не втратили актуальності та співзвучні із сьогоденням. Для розкриття здібностей і можливостей учнів учитель у тісній співпраці з бібліотекарем у процесі індивідуальної роботи з дітьми може широко використовувати спеціально розроблені хрестоматії та ін. навчальні видання, науково-популярну літературу. Безперечно, читання сприяє розумовому, моральному, духовному, естетичному розвитку учнів, у т.ч. зі зниженою здатністю до навчання. Особливо гостро це питання постає через російську агресію проти України, коли українські діти фізично і психологічно потерпають від війни, позбавлені права і можливості повноцінно здобувати освіту.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. В. О. Сухомлинський про особливе ставлення до учнів із зниженою здатністю до навчання. *Наук. вісн. Миколаїв. держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського* : зб. наук. пр. Серія. Пед. науки. Миколаїв, 2014. Вип. 1.46. С. 16–20. – URL: http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/files/6_6.pdf (дата звернення: 04.07.2022).
2. Березівська Л. Д. В. О. Сухомлинський про читання як засіб формування культури духовних потреб дитини. *Пед альманах* : зб. наук. пр. / Херсон. акад. неперерв. освіти. Херсон, 2015. – Вип. 26. – С. 10–16. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2015_26_3 (дата звернення: 04.07.2022).
3. Березівська Л. Д. Шкільна бібліотека як центр розвитку дитини у творчій спадщині В. О. Сухомлинського. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. Івана Франка*. Пед. науки. 2017. Вип. 5. С. 25–30. – URL: <http://eprints.zu.edu.ua/26175/1/7.pdf> (дата звернення: 04.07.2022).
4. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. *Міністерство освіти і науки України* : [офіц. портал]. Текст. дані. Київ, 2016. 34 с. – URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 2.07.2022).
5. Сухомлинський В. О. Вчити вчитися. Вибр. твори : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 5. С. 426–436.
6. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа. Вибр. твори : у 5 т. Київ : Рад. шк., 1977. Т.4. С.7–390.
7. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям. Вибр. твори : у 5 т. Київ : Рад. шк., 1976. Т.2. С. 417–654.

COCKERILL A. L.

*Doctor of Philosophy, Research Affiliate,
Monash University, Melbourne, Australia*

***SUKHOMLYNSKYI'S ETHICS ANTHOLOGY: TEACHING VALUES AS A
WAY OF DEVELOPING RESILIENCE***

In this short paper I reflect on how Sukhomlynskyi's approach to values education contributed to the development of resilience, and the role of stories in values education.

'Resilience' or 'resiliency' is a term coined by psychologist Emmy Werner in the 1970s and refers to a person's capacity to cope with adversity [8]. An individual's resilience is enhanced by the level of social and emotional support they receive from others, and also by their physical and psychological health and internal values.

Bennie Benard has suggested that certain internal character traits are especially important in developing resilience:

We are all born with innate resiliency, with the capacity to develop the traits commonly found in resilient survivors: **social competence** (responsiveness, cultural flexibility, empathy, caring, communication skills, and a sense of humor); **problem-solving** (planning, help-seeking, critical and creative thinking); **autonomy** (sense of identity, self-efficacy, self-awareness, task-mastery, and adaptive distancing from negative messages and conditions); and **a sense of purpose and belief in a bright future** (goal direction, educational aspirations, optimism, faith, and spiritual connectedness) [My emphasis] [1, 2].

A 2015 study suggested that in addition to the four protective factors of social competence, problem solving, autonomy and a sense of purpose, a fifth factor contributing to resilience is the use of storytelling in a child's upbringing. The authors write:

Storytelling is an important educational technique that may play an important role in the process of development for individuals...

...The lessons learned from stories serve as a protective balm against the painful storms of life. [3]

Sukhomlynskyi's approach to values education helped to develop the above-mentioned protective traits: social competence, problem solving, autonomy and a sense of purpose, and made use of storytelling as one technique for imparting values. **Social competence** was a major focus of Sukhomlynskyi's during the early childhood years, and conscious efforts were made to develop empathy, caring, responsiveness to the needs of others, and communication skills, both oral and written. Children were given practical opportunities to attend to the needs of family, friends, and members of the community, especially those who were elderly and alone. Stories were used to awaken empathy, and help children put themselves into the

shoes of others. Many of Sukhomlynskyi's stories also encouraged empathy for plants and animals.

Problem solving was another major focus of Sukhomlynskyi's, especially as the children grew older and became involved in the many practical activity groups that functioned after school. Children frequently put their minds to solving problems of a mathematical, scientific, horticultural or technical nature, and developed many practical skills that gave them confidence to face real life challenges.

Autonomy was encouraged to a degree that challenged the collectivist ethos of Soviet education. Children were encouraged to be independent in their ethical judgements and to challenge thinking and behaviour that was not aligned with ethical values. Mindless conformism was discouraged. A sense of self identity was encouraged through communion with nature, the appreciation of beauty, artistic self-expression and reflection on values expressed in works of literature.

A sense of purpose was developed through exposure to the ideals and the positive examples provided by teachers, senior students, parents, community members, and examples from history and literature. Students became convinced through practical activities that they could transform their environment for the better, and that they could develop as human beings and create a better society.

Sukhomlynskyi referred to values education as 'moral education'. His approach to moral education was twofold: to develop moral habit and to develop moral consciousness. Moral habit was developed primarily through practical activities such as caring for plants and animals, family and friends. Moral consciousness was developed through explanations and stories, and many of these explanations and stories have been published in works such as his *Ethics Anthology* [5], *How to Educate a True Human Being* [4] and *Let Me Tell You a Story... Philosophy for Children* [7].

Many of Sukhomlynskyi's stories are rooted in Ukrainian culture and the natural environment of the Ukrainian countryside. It is my hope, though, that many of them will also be found relevant to educators and children in English speaking countries. I have been translating Sukhomlynskyi's stories into English since 2013, when I published a short collection of stories illustrated by Ukrainian school children [6]. I think Sukhomlynskyi's stories on environmental issues are particularly relevant, given the grave environmental crises we face due to deforestation, pollution and climate change.

Since 2015, I have published a monthly newsletter which always contains translations of some of Sukhomlynskyi's stories. I know of at least one school in Australia where the principal sometimes reads these stories to his students.

I have just completed a translation of Sukhomlynskyi's *Ethics Anthology*, which I hope to publish later this year, and am also working on a translation of *Let Me Tell You a Story... Philosophy for Children* with assistance from a Ukrainian woman who lives in Canada. This may come out some time next year.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

I believe the foundation of all personal growth and of resilience is rooted in strong personal values, and that stories play a vital role in imparting values. Sukhomlynskyi's stories are not only of value as ready-made works that can be read and shared with children. Sukhomlynskyi's example of the teacher as a creative storyteller should also inspire us to invent stories of our own, relevant to our social and historical contexts.

References

1. Benard, Bonnie. (2022) The Foundations of the Resiliency Framework. *Resiliency in Action* (Website), accessed on 22/09/2022 at: <https://www.resiliency.com/free-articles-resources/the-foundations-of-the-resiliency-framework/>
2. Benard, B. (1991). *Fostering Resiliency in Kids: Protective Factors in the Family, School, and Community*. Portland, OR: Western Center for Drug-Free Schools and Communities.
3. Nguyen, K., Stanley, N., Stanley, L., and Wang, Y. (2015) Resilience in language learners and the relationship to storytelling, *Cogent Education*, 2:1, 991160, DOI: 10.1080/2331186X.2014.991160
Accessed on 12/09/2022 at : <https://doi.org/10.1080/2331186X.2014.991160>
4. Сухомлинский, В.А. (1989) *Как воспитать настоящего человека*. Москва : Педагогика.
5. Сухомлинский, В.А. (1990) *Хрестоматія по етике*. Москва : Педагогика.
6. Sukhomlynsky, V. (2013) *A World of Beauty: Tales from Pavlysh*. Brisbane: EJR Language Service Pty. Ltd.
7. Сухомлинський, В.О. (2016) *Я розповім вам казку... Філософія для дітей*. Харків: Школа.
8. Werner, E. and Smith, R. (1982, 1989). *Vulnerable but Invincible: A Longitudinal Study of Resilient Children and Youth*. New York: Adams, Bannister, and Cox.

МІХНО О. П.

доктор педагогічних наук, директор,
Педагогічний музей України,
старший науковий співробітник,
відділ педагогічного джерелознавства та біографістики,
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського,
м. Київ

**ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ УЧНІВ
З МЕНТАЛЬНИМИ РОЗЛАДАМИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ
ПСИХОЛОГІЧНОГО СЕМІНАРУ ПАВЛИСЬКОЇ ШКОЛИ)**

Формування психічного здоров'я починається у дитинстві, тому особливе занепокоєння сьогодні викликає психологічний стан дітей. За оцінкою міжнародної організації із захисту прав та інтересів дітей Unicef, у 2021 році у

13% підлітків віком **10-19** років було діагностовано ментальні розлади [3]. На жаль, з кожним роком таких дітей стає все більше. Ментальні розлади (розлади психічної діяльності) у дітей мають різне походження: генетичні порушення, неврологічні та соціально-педагогічні причини. А сьогодні, під час російсько-української війни, з кожним днем кількість дітей, які відчуватимуть наслідки війни для свого психічного здоров'я, зростає. Отже, навчання і виховання дітей з ментальними розладами є однією з найактуальніших сучасних проблем.

В історії української освіти одним із перших, хто звернув увагу на необхідність особливого підходу до навчання дітей з ментальними розладами, був Василь Сухомлинський. У 1965 році з його ініціативи вперше в системі української середньої освіти в Павлівській середній школі почав діяти психологічний семінар для вчителів. Розпочинався семінар, як правило, із теоретичної доповіді директора з подальшим обговоренням її вчителями в аспекті застосування теоретичних положень у практиці навчально-виховного процесу Павлівської школи. Впродовж 1965–1970 рр. сам В. Сухомлинський провів 40 семінарів, на яких заслухали й обговорили 31 доповідь Василя Олександровича [2, с. 327–328]. Усі доповіді, які виголосив на семінарі В. Сухомлинський, стосуються психічного розвитку дитини та спрямовані на всебічне вивчення педагогом особистості учня, покращення навчально-виховної роботи у школі.

На семінарі, що відбувся 28 січня 1970 р., В. Сухомлинський виступив із доповіддю «Про навчання та виховання слабоумних, малоздібних, повільно думуючих дітей» [1, арк. 31 зв. – 34 зв.]. У протоколі цього семінару стисло викладено зміст доповіді та подано 9 рекомендацій щодо роботи з дітьми, які мають ментальні розлади. Так, В. Сухомлинський зазначив, що деякі учні мають знижену здатність до навчання – мислення, оволодіння знаннями та їх застосування на практиці. Правильне навчання і виховання цих дітей – одна з найголовніших передумов попередження багатьох соціальних бід і пороків. Діти з деякими відхиленнями в психічному розвитку в умовах неправильно поставленого виховання стають нещасними людьми: переживаючи стан скривджених, вони озлоблюються, відчувають свою неповноцінність. Такі учні вимагають великої уваги, чуйності, терпеливості [Там само, арк. 31 зв.]. За підсумками обговорення доповіді до протоколу семінару внесено 9 настанов для педагогів Павлівської школи щодо роботи з учнями, які мають ментальні розлади:

1. Такі діти мають знижену здатність до навчання, але відхилення від нормального психічного розвитку не є фактором, який би прирікав дитину на відсталість, неповноцінність. В умовах правильного виховання розумові здібності, навіть при значних аномаліях, поступово розвиваються, вирівнюються. Невідворотних відхилень, які б прирікали на довічну обмеженість, немає.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

2. У роботі з такими учнями вирішальне значення має єдність виховання й навчання. Людина, якій випала доля бути слабоумною, малоздідною, не повинна відчувати своєї неповноцінності, приреченості... Вона мусить вірити в свої сили. Оптимістичне ставлення до навчання – це неодмінна передумова того, щоб розумові сили й здібності людини розвивалися.

3. Учитель має бути терплячим вихователем: якогось різкого, раптового, швидкого поліпшення у навчанні таких учнів не буде. На першому плані має бути розумове виховання. Дбаючи про формування умінь і навичок вчитися (читання, письмо), треба не забувати про те, що учень зі зниженою здатністю до навчання не може успішно оволодівати тими знаннями, якими оволодіває основна маса учнів. Для учні зі зниженою здатністю до успішного навчання треба добирати особливі завдання, ураховуючи й обсяг роботи, і складність і час, необхідний для успішної розумової діяльності. Треба розраховувати на успіх, а найменший успіх треба заохочувати, підтримувати.

4. Учитель має враховувати різноманітність походження відхилень від нормального психічного розвитку. В одних випадках – це астенічний синдром, внаслідок якого настає дуже швидка втома, слабкість. В інших – відхилення спадкового походження (генетичні, механічні, хімічні, інфекційні). Одні відхилення легше піддаються виправленню, другі – трудніше. Не можна забувати й про те, що відхилення від нормального розвитку, поєднуючись з індивідуальними особливостями сприймання, пам'яті, уяви, створюють нові труднощі, які важко не тільки подолати, а й виявити, розпізнати.

5. Відхилення від нормального розумового розвитку виникають на підставі неповноцінного почуттєвого пізнання дійсності. Це значить, що є тісний зв'язок між тим, як і що дитина бачить, як і що вона чує, з одного боку, і тим, як вона мислить. Але це не значить, що неповноцінне мислення зв'язане з неповноцінним зором чи слухом. Такої залежності немає. Тут залежність далеко тонша: відхилення в розумовому розвитку виникають внаслідок особливостей взаємозв'язку між корою півкуль головного мозку й органами відчуття.

6. Один із характерних шляхів розвитку розумових здібностей дітей з обмеженою здатністю до навчання – це наочно-образна основа мислення і єдність розумових операцій та практичної діяльності. Слабкість думки, слабкість мислення якраз і полягає в тому, що дитині з відхиленнями від норми важко переходити від конкретного до загального, важко аналізувати, синтезувати, узагальнювати. Діти з відхиленнями від норми мусять пройти тривалу школу наочно-образного мислення. Для такої дитини дуже важливо не тільки побачити, а й добре зосередитись на тому, що вона бачить. Слабоумна дитина має потребу довго, інколи дуже довго, дивитися, розглядати речі, предмети, окремі сторони предметів і явищ. Думка у такої дитини виникає часто тільки після дуже тривалого розгляду, наприклад, людей, схеми, рисунка. Треба

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

давати їм на уроках спеціально підготовлені завдання з рисунками, наочним зображенням того, що треба осмислити. Можна, наприклад, давати схематичне зображення задач.

7. Особливість мислення слабоумних, малоздібних дітей – дуже повільна рухливість думки. Якщо слабоумна людина на чомусь зосередилась, то переключити думку на інший об'єкт їй не так легко. В окремих випадках на це потрібна перерва, повний відпочинок, особливо для тих, хто страждає астенічним синдромом. Взагалі, коли мова йде про астенічний синдром (а він має місце в порівняно значного числа учнів), ми мусимо говорити слово «страждає». Нам треба передусім бачити людське страждання, а до того ж це ще й дитяче страждання. Цілком зрозуміло, що вчитель не має можливості знайти якісь особливі методи чи прийоми, які б повністю урахували повільну рухливість мислення слабоумних людей. Можна радити те, щоб протягом уроку в розумовій діяльності цих дітей не було різких змін.

8. Виключну важливість у вирівнюванні розумового розвитку слабоумних дітей має багатство емоційного життя, зокрема інтелектуальних почуттів. Слабоумна дитина позбавлена щастя переживати в повній мірі почуття подиву, здивування перед істиною, що відкривається внаслідок напруженої розумової діяльності. Саме тому, що слабоумним дітям це почуття труднодоступне, якраз і треба це почуття розвивати. Слабоумна дитина має пережити радість пізнання істини власними силами.

9. В духовному розвитку слабоумної дитини виключну важливість відіграє читання. Цим дітям треба добре вміти читати. Предметом їх думки мусить бути багатогранний світ речей, явищ. Хай найбільше читають вони те, що містить в собі розкриття таємниць природи. Для цих дітей з особливою увагою слід підбирати літературу. На першому місці повинна стояти науково-популярна книжка з цікавими малюнками. Читання мусить захоплювати цих дітей – ось що надзвичайно важливо. Якщо слабоумна малоздібна дитина нічого, крім підручника, не читає, сподіватися на вирівнювання розумового розвитку не можна [Там само, арк. 32 – 34 зв.].

Таким чином, зміст доповіді В. Сухомлинського «Про навчання та виховання слабоумних, малоздібних, повільно думаючих дітей» дає підстави для висновку, що новаторство психологічного семінару полягало не лише в новій для середньої школи формі вивчення учня, а й у питаннях, які ставив директор і які ставали предметом обговорення з подальшим утіленням у практичну діяльність педагогів Павлиської школи. Вміщені у протоколі психологічного семінару настанови щодо навчання і виховання учнів з ментальними розладами є актуальними й сьогодні і можуть використовуватися у процесі навчання та виховання таких дітей.

Список використаних джерел

1. Книга протоколів засідань психологічного семінару Павліської СШ. 08.09.1969–22.09.1971. Педагогічно-меморіальний музей В. О. Сухомлинського, ППММС 1657, 95 арк.
2. Міхно О. Феномен педагогічної характеристики учня: від Ушинського до Сухомлинського : монографія. Вінниця : Видавець ФОП Кушнір Ю.В., 2020. 520 с. URL: <https://cutt.ly/BJWuNDO> (дата перегляду 25.08.2022).
3. The State of the World's Children 2021. URL: <https://www.unicef.org/reports/state-worlds-children-2021> (дата перегляду 25.08.2022).

СУХОМЛИНСЬКА Л. В.

*науковий співробітник
відділу педагогічного джерелознавства та біографістики,
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського,
м. Київ*

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ – ДИРЕКТОР ШКОЛИ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Сьогодні в умовах російської збройної агресії проти України, коли йдуть широкомасштабні бойові дії, окуповані суверенні території, зруйновано цивільну інфраструктуру, діти стають найбільш вразливою стратою, що потерпає від наслідків війни. Тисячі цивільних громадян загинули, серед них сотні дітей, десятки тисяч втратили свої домівки, мільйони людей стали біженцями та переселенцями, примусово вивезені до країни-агресора, здебільшого це жінки і діти. Мільйони людей втратили роботу, зокрема в галузі освіти. Наразі важко визначити масштаб втрат, яких вона зазнала в ході цієї війни.

Відтак ціла низка викликів постала перед органами державної влади, педагогами, учнями та батьками, а саме: велика кількість зруйнованих і понівечених будівель закладів освіти, непристосованість або відсутність у багатьох приміщеннях укриттів та сховищ від бомбардувань. Це також змінені плани освітніх реформ, призупинене створення та друк підручників, реорганізація освітнього процесу з урахуванням того факту, що мільйони українських школярів та студентів виїхали з України.

Питання якості та контролю держави над освітою не видається пустим чи другорядним з огляду на стан справ у цій царині на тимчасово окупованих територіях України. Одними з перших кроків російських загарбників у захоплених населених пунктах було вилучення україномовних підручників, впровадження викладання за російськими програмами, схиляння українських

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

педагогів до колаборації, завезення викладачів з країни-агресора, плани видачі атестатів російського зразка.

Ці процеси свідчать, що боротьба за розум і душу української дитини не менш важлива, ніж на фронті. Її освітяни покликані першими зустрічати ці виклики, бути своїм учням не лише вчителями та вихователями, а й психологами, лікарями, охоронцями і просто добрими друзями.

Подібні проблеми постали перед молодим директором школи Василем Сухомлинським у роки Другої світової війни. Період його керівництва Павлиською школою у 1948–1970 рр. всебічно досліджений у численних науково-педагогічних розвідках, а от той факт, що молодий педагог почав працювати директором школи ще у роки Другої світової, вивчений та висвітлений недостатньо.

У 1942 р. В. Сухомлинський у віці 24 років після поранення та лікування у госпіталях був комісований з діючої армії та призначений директором середньої школи у селищі Ува Удмуртської АРСР. Він не міг повернутися в Україну, яка вже 2 роки була під німецькою окупацією. У Центральному державному архіві Удмуртської Республіки збережені звіти Увинської школи, а в експозиції шкільного музею поміщено книгу наказів директора, а також спогади учнів та колег педагога про цей період його життя. Передрук цих матеріалів ми знаходимо у монографії історикині педагогіки М. Захарищевої «Педагогічна діяльність В. О. Сухомлинського у період Великої вітчизняної війни: спогади, документи, дослідження», опублікованій у Дюссельдорфі (Німеччина) у 2013 році [1]. Вона цікавить нас насамперед наявністю першоджерел.

У звітах та книзі наказів директора школи є інформація про кількість учителів та учнів, про національний склад школярів, про предмети, що викладали в школі, режим навчання, навіть про кількість скасованих уроків через відсутність електроенергії.

Документальні джерела свідчать, що директор школи опікувався дуже широким колом питань, безпосередньо пов'язаних зі складним воєнним часом. Це й незадовільний стан здоров'я школярів, і, як наслідок, відсів через хворобу і смерть, та навіть неможливість ходити до школи через відсутність одягу та взуття.

На посаді директора Василь Сухомлинський проводить велику роботу з викладацьким колективом. У 1942 р. одним із перших своїх наказів він зобов'язує вчителів особисто відвідати домівки всіх учнів для з'ясування умов життя і наявності харчування, одягу та взуття у дітей. За ініціативою директора було організовано чергування вчителів по школі. Під його особистим контролем перебувало підтримання чистоти в класних кімнатах, оскільки заняття проходили у три зміни, здоров'я дітей воєнної пори було слабким, отже чистота приміщень була вкрай важливою.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Навчання в умовах воєнного часу накладало свій відбиток на освітній процес. Так для учнів 5, 6, 7 класів були введені обов'язкові заняття з військової підготовки. У листопаді 1942 р. наказом директора було заборонено проведення письмових робіт з ряду гуманітарних дисциплін – історії, географії, конституції через брак паперу. Оцінювання знань рекомендовано робити на основі усного опитування [1, С. 12].

Робота педагогів у важкі воєнні часи не була легкою. Внаслідок обставин, поведінка та психологічний стан школярів почасти були далекими від норми. Серед наказів молодого директора знаходимо попередження учням за хуліганство, куріння, суперечки з учителями, бійки між учнями, навіть накази про відрахування.

Також ми бачимо велику кількість звітів та наказів, що свідчать про роботу, що входила до компетенції директора: з батьками, з класними керівниками, методичну, освітньо-виховну, позакласну та позашкільну, дитячих та юнацьких організацій тощо.

Крім директорування В. Сухомлинський був учителем історії, мови і літератури, а також німецької мови в різних класах Увинської школи. Він дуже відповідально ставився до вчителювання, готувався до кожного уроку. Ось як він пише в одному з листів до своєї майбутньої дружини: «З історією я скоро зйду з розуму – зовсім не радію, що взявся, але відмовлятися пізно. Доводиться щоденно готуватися по три години...» [2].

Надзвичайно інформативними є поміщені у монографії спогади про В. Сухомлинського його учнів та колег – як виглядав зовсім молодий фронтовик, який після важкого поранення став директором школи, методи його роботи з учительським колективом, його манера спілкування та опис побуту тих часів, приятельські стосунки із завучем школи Миколою Мезріним, та навіть знайомство з майбутньою дружиною Ганною Сухомлинською.

На превеликий жаль, усі ці та багато інших документів, що слугують цінною джерельною базою історико-педагогічного портрету Василя Сухомлинського знаходяться на території агресора й наразі недоступні українським дослідникам. Їх вивчення може сприяти глибшому розумінню підґрунтя педагогічної позиції педагога, його унікального досвіду.

Список використаних джерел

1. Захарищева М. А. «Педагогическая деятельность В. А. Сухомлинского в период Великой Отечественной войны: воспоминания, документы, исследования» : монографія. Дюссельдорф : Auris Kommunikations und Verlagsgesellschaft mbH, 2013. 117 с.
2. Лист до Ганни Сухомлинської від 23.01.1944 р. (Архів сім'ї Сухомлинських).

БІБІК Н. М.

*головний науковий співробітник
відділу початкової освіти ім. О. Я. Савченко,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ*

ТОЛЕРАНТНІСТЬ І АСЕРТИВНІСТЬ ЯК МОДЕЛІ ПОВЕДІНКИ ШКОЛЯРА: ВІД СУХОМЛИНСЬКОГО ДО СУЧАСНОСТІ

Дедалі більшого резонансу набувають в суспільстві питання існування людини в контексті багатьох культур, які впливають на формування і розвиток світогляду, переконань і почуттів, соціально значущих норм і цінностей.

У педагогічній науці цей напрям формування соціальних орієнтирів шкільної молоді поки що скупко напрацьований.

Водночас, учитель, який опирається на державотворчі ідеї, прагне вироблення в учнів поведінкових стереотипів для безконфліктного проживання у просторі багатьох культур, поваги до інших поглядів, релігій, уміння спілкуватися й адаптуватися в полікультурному середовищі, здатний спрямувати діяльність учнів на вектор пізнання способів взаємодії з навколишнім світом, усвідомлення себе і своєї поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях.

Нормативно закріпленими є такі аспекти розуміння толерантності:

- терпиме ставлення до іншого-чужого-особливого, несхожого;
- визнання як позитиву різноманітності людських спільнот, культур, еталонів моралі;
- здатність сприймати чужі думки, вірування, стиль життя, звичаї, поведінку;
- виявлення співчуття, милосердя, взаємоповаги, співпереживання до інших.

За В. Сухомлинським, «учити жити в суспільстві, серед людей – це означає вчити здійснювати суспільні вчинки, тобто вчити передавати своєю поведінкою ставлення до людей» [1, с.146].

Складність розпізнавання меж вияву толерантності, ризики процесу формування в учнів в умовах етнічних, мовленнєвих, конфесійних відмінностей, соціальної нерівності виводить цю проблему на рівень однієї з найгостріших.

Водночас терпиме ставлення не передбачає відстороненість, байдужість до виявів агресії, ворожості, конфліктного вирішення проблем.

У зв'язку з виникненням кризових ситуацій в суспільстві усе більшої ваги набуває асертивна модель поведінки.

Асертивна поведінка – неконфліктна, незалежна від зовнішніх впливів і оцінок здатність самостійно регулювати власну поведінку. Виявляється в

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

адекватній оцінці себе й інших учасників взаємодії; почутті власної гідності, протидії маніпуляціям; умінні протистояти тиску ззовні; визнанні права інших на власну точку зору, позицію. Різноманітність її прояву, та її визначальний вплив на якість будь-якої діяльності зумовили складність і багатогранність розуміння вченими цієї категорії у філософських, соціальних, психологічних, педагогічних дослідженнях. У сучасних інтерпретуваннях це: незалежність, відповідальність, особистісна позиція, етична переконаність, уміння протистояти груповому тиску упевненість; здатність до самоініціювання і саморегуляції; переконанні у власній ефективності, заснованій на самоповазі й особистісній значущості).

У педагогічній науці і практиці обґрунтовано такі правила асертивної поведінки:

- відмовлятися від ризикованих пропозицій;
- відкрито говорити про свої почуття і вимоги;
- відкрито виражати позитивні й негативні почуття.

Протилежною до асертивної вважається маніпулятивна поведінка, метою якої є прагнення домогтися бажаного, не враховуючи інтереси та бажання інших людей [2, с. 47–48].

Долаючи напрацьовані ідеологічні стереотипи, В. Сухомлинський вводить у освітянську практику поняття честі, власної гідності: «Практика переконала нас, що для формування багатого духовного світу школярів слід вибирати такі способи і прийоми спонукання до активної діяльності, які розкривають перед вихованцями привабливу перспективу подолання труднощів, пробуджують у них такі емоції, як почуття гідності, честі, самоповаги...» [3, с. 221].

Учена О. В. Сухомлинська ставить наголоси на тому, що В. Сухомлинський першим у радянській педагогічній науці звернувся до морально-етичної проблематики: «він поставив моральне виховання на чільне місце серед інших складових, говорив про нього як про стрижневу проблему; виокремив комунікацію і міжособистісні взаємовідносини як провідні шляхи формування моральності; діяльність, середовище розглянув як провідні чинники; запропонував моральний ідеал, вірець, характерний для певного суспільства, і шляхи його досягнення» [4, с. 71].

Отже, питання толерантності і асертивності в сфері міжособистісних стосунків розглядаються в творчості В. Сухомлинського в науковому і практичному аспектах і залишаються актуальними в умовах кризових ситуацій сьогодення, а тому необхідні для осмислення у системі підготовки вчителя і розвитку його кваліфікаційних якостей.

Список використаних джерел

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

1. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа. *Вибрані твори*: в 5 т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 4. С. 146.
2. Марусинець. М. М. Асертивна поведінка. *Енциклопедія освіти*. / за редакцією В. Г. Кременя; 2-ге вид. допов. Київ : ЮРІНКОН ІНТЕР, 2021. С. 47–48.
3. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра. *Вибрані твори*: в 5 т. Київ : Радянська школа, 1976. Т.1. С. 221.
4. Сухомлинська О. В. В. О. Сухомлинський і моральне виховання: трансформація педагогічних цінностей. *В.О. Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів* : монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. С. 64–73.

ГРОНА Н. В.

*доктор педагогічних наук, доцент,
викладач вищої категорії, викладач-методист,
Комунальний заклад «Прилуцький гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж імені Івана Франка»,
м. Прилуки*

ІДЕЇ «ЛІКАРСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ» КРИЗЬ ПРИЗМУ ПОГЛЯДІВ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Головним і визначальним аспектом педагогіки В. О. Сухомлинського є любов до дитини. Педагог-гуманіст розкрив досвід керівництва розумовою працею школярів у поєднанні з піклуванням про здоров'я, висвітлив санітарно-гігієнічні вимоги до зовнішніх умов життя й режиму праці та відпочинку школяра, необхідність перебування на свіжому повітрі, установлення контролю за зором дітей, розвитком тіла й постави, повноцінним сном, харчуванням, прийомами загартування [2, С. 3–7.].

Педагог вважав, що «правильний режим, повноцінне харчування, фізичне загартування – усе це охороняє дитину від захворювань, дає їй щастя насолоди красою навколишнього світу» [3, с. 51].

Лексема «лікарська педагогіка» (або «медична педагогіка») була введена в науково-педагогічний обіг В. О. Сухомлинським, який визначав, що вона має: «щадити легко вразливу хворобливу психіку дитини; всім стилем, укладом шкільного життя відвертати дітей від тяжких думок і переживань, пробуджуючи в них життєрадісні почуття; ні за яких обставин не дати розуміти дитині, що до неї ставляться як до хворої» [4, С. 283– 582.]. Поради видатного педагога-новатора є великим підґрунтям для застосування здоров'язбережувальних технологій в сучасному освітньому закладі.

На сьогодні, коли діти України, на превеликий жаль, уже знають, що таке воєнна агресія не з історичних джерел або кінострічок. Школярі на власні очі споглядають жахіття війни, її наслідки – і ця негативна інформація закарбовується у пам'яті молодого покоління назавжди, негативні емоції

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

стають визначальними, погіршується стан фізичного й психічного здоров'я, відбувається блокування комунікативного каналу.

На освітній процес ці події наклали теж негативний відбиток. Але треба працювати, допомагати здобувачам освіти «відкриватися», розблоковувати комунікацію. Педагоги, незважаючи на складний власний психологічний стан, мають не тільки підсилювати свій захист від всіх видів агресії, але і вчити цьому учнів/студентів. Адже вони підсвідомо наслідують нас і потім житимуть за цією моделлю поведінки.

Перші зустрічі онлайн після повномасштабного воєнного вторгнення росії були занадто складними та зворушливими. Часто поряд із учнями/студентами присутні були їхні батьки, яким теж хотілося поспілкуватися, поділитися, почути позитивну інформацію, обнадійливі думки. Відчувалися млявість, дратівливість, поганий настрій. Тому важливо було правильно розпочати заняття для того, щоб наповнити учнів/студентів бадьорістю, енергією для продуктивного освітнього процесу.

На заняттях із сучасної української мови це давало можливість поєднати комунікативний і діяльнісний підхід із здоров'язбережувальним. Роботу розпочинали із запитань на кшталт: «Згадай, коли було важко, але ця ситуація/вчинок принесли згодом щось радісне?» (на це запитання отримувала неоднозначні відповіді: Настрій не може бути гарним, бо мама сварить, щоб під час тривоги була вдома; війна – нічого хорошого немає; приємні моменти – майстрували квітник для мами, пройшлися містом з друзями), «Які ти знаєш ефективні способи зняття стресу?», «Яку людину ти вважаєш стійкою та чого можна навчитися у неї?», «Що б ти сказав, якби був тележурналістом та після новин міг додати щось, щоб налаштувати людей на оптимістичне бачення майбутнього?».

Застосовували завдання-автотренінг «Запрошення на каву». Передаючи по колу уявну кавову чашку, студенти повідомляють, чому вони хочуть запросити на каву свого одногрупника: «Я хочу запросити тебе на каву, тому що ти ...; тому що в мене....».

«Лікарським засобом» є й притчі. Вони можуть бути короткими й розлогими. Наприклад, у проповіді Ісус Христос говорить: *«Якщо тебе хто вдарить у праву твою щоку, підстав йому і другу. І тому, хто захоче судитися з тобою і верхній одяг твій взяти, віддай йому і сорочку»*. Не може ж Ісус нас закликати здатися росії?

Звичайно, думки студентів треба коментувати й узагальнювати: Ні, і дуже важливо не маніпулювати Євангелієм для власної ідеологічної мети. Ісус говорить про міжособистісний конфлікт, про рівень міжособистісних стосунків – що варто прощати брата та повертати його до добра. На суспільному рівні є законні механізми захисту. Моє існування – це Божа воля, і захищати життя, яке Бог дав, – це виконання Його волі. Якщо людина чинить усупереч цій волі і

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

хоче забрати чиєсь життя без будь-яких причин, не захищаючись, а завдаючи непоправної шкоди, – її необхідно зупинити. Церква навчає, що людина має право на законний захист, вона має обов'язок захищати своє життя, бо це Божа воля.

Ще одна притча:

На узбіччі дороги, що вела до міста, сиділа стара жінка. До неї підійшов мандрівник і спитав:

– Що за люди живуть у цьому місті?

– А які люди у твоєму місті? – і собі зацікавилася жінка.

– О, жахливі! – обурено відповів мандрівник. – Брехуни, шахраї, нездари – нікому не можна довіряти. Радий, що пішов звідти.

– Ти побачиш, що в цьому місці люди точнісінько такі самі, – відповіла стара жінка.

Невдовзі до неї прийшов інший мандрівник, який також спитав її про людей, що живуть у цьому місті.

– А які люди у твоєму рідному місті? – спитала вона.

– О, чудові! – вигукнув мандрівник. – Милі, чесні, добрі, працюючі. Я мав велику честь жити з ними. Я так шкодував, коли покидав їх!

– Ласкаво просимо! Ти побачиш, що в цьому місті люди точнісінько такі самі, – відповіла стара жінка. А які люди живуть у нашому місті? [1].

Отже, нині проблема психічної травми та подолання її наслідків особливо гостро повстала у зв'язку із повномасштабним вторгненням росії в Україну. Від бойових дій, переселення, потреб адаптуватися в новому середовищі, а також невизначеності та невідомості страждають і дорослі, і діти: втрачають близьких, домівки, потрапляють під обстріли, голодують, поневіряються, стикаються з насильством та приниженнями. Зрозуміло, що саме учні/студенти є найуразливішими у цій та подібних ситуаціях. Тому поєднання педагогіки та медицини є один із дієвих інструментів для покращення фізичного й психічного здоров'я здобувачів освіти.

Список використаних джерел

1. Притчі. О. МИКОЛА. URL: <https://cerkva-hvzd.org/tag/prytcha> (дата останнього звернення: 12.06.22).
2. Сухомлинська О. В. Думки В. О. Сухомлинського про здоров'я дітей в історичній перспективі. *Рідна школа*. 2012. № 7. С. 3–7.
3. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. *Сухомлинський В. О. Вибрані твори* : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 3. С. 283–582.
4. Сухомлинський В. О. Природа – джерело здоров'я. *Сухомлинський В. О. Вибрані твори* : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 3. С. 48–53.

ДРОЗДОВ О. Ю.

доктор психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри загальної, вікової
та соціальної психології імені М. А. Скока,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів

РОЗВИВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ «ТРАДИЦІЙНИХ» КНИЖОК В ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ

Багато зарубіжних і вітчизняних педагогів відзначали важливу роль книжок у формуванні особистості, її інтелектуального, морального розвитку. Не був винятком і Василь Сухомлинський, який ще до «цифрової революції» ХХІ століття звернув увагу на важливу проблему відмінності між читанням (як процесом отримання певної інформації) та розумінням прочитаного (суб'єктивним знанням, сенсом). Так, у своїй класичній праці «Серце віддаю дітям» він зазначав: *«Читання як джерело духовного збагачення не зводиться до вміння читати; з цього вміння воно тільки починається. Дитина може читати вільно, безпомилково, та книжка – це часто буває – не стала для неї тією стежиною, що веде до вершини розумового, морального та естетичного розвитку. Вміти читати – означає бути чутливим до змісту й краси слова, до його найтонших відтінків. Тільки той учень «читає», у свідомості якого слово виграє, тріпоче, переливається барвами й мелодіями навколишнього світу...»* [1, с.194]. Ці слова класика вітчизняної педагогіки повною мірою зберігають свою актуальність не лише у контексті відомої тенденції зниження читання з боку сучасних дітей та молоді, але й у появі «новітніх інформаційних технологій», і, відповідно, книжок нового (електронного) формату. Відповідно, з кінця ХХ – початку ХХІ ст. у межах психолого-педагогічних досліджень з'явився новий напрямок, присвячений проблемі ефективності читання традиційних (паперових) та «сучасних» («цифрових») книжок. Стислий огляд наукових напрацювань з указаної проблеми, власне, й складає мету нашої доповіді.

Так, американський дослідник L. Rosen звертає увагу як на переваги, так й слабкі сторони сучасних «онлайн-читачів». До перших він відносить динамізм та багатозадачність їхнього читання, дивергентність мислення, здатність до пошуку багатьох рішень однієї й тієї ж задачі. Поряд із тим, науковець підкреслює ту важливу обставину, що «платою» за все це стають дефіцит уваги і надання переваги візуальним стимулам у порівнянні з логікою та зануренню в текст [7].

У цьому плані доречно згадати експериментальні дослідження фахівців норвезького Національного Центру читання Університету м. Ставангер,

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

проведені під керівництвом А. Mangen. Зокрема, у першому з них [5] дві групи юнаків (віком 24 роки) отримували завдання прочитати детективну розповідь обсягом 28 сторінок (перша група – на папері, друга – на рідері Amazon Kindle). Наступні тестування виявили відмінності за рядом критеріїв засвоєння і розуміння розповіді. Зокрема, читачі з першої групи надавали більш коректні відповіді на питання, пов'язані з часом та хронологією описаних подій. У той же час читачі з другої групи гірше зрозуміли зміст розповіді, і не могли чітко реконструювати послідовність подій. У другому дослідженні [6] порівнювалася ефективність розуміння школярами (віком 15-16 років) ідентичного тексту, який одним подавався на паперових аркушах, а іншим – в pdf-форматі з екрану комп'ютера. Виявилося, що значно кращі результати демонстрували школярі, які читали саме паперовий варіант тексту.

Інші аргументи на перевагу читання паперових книжок було отримано у межах європейського дослідницького проекту «E-READ» (2014-2019 рр.), у якому взяли участь 180 експертів із психології, педагогіки, філології та інших галузей. Одним із основних завдань проекту було визначення того, наскільки відмінності між електронними та паперовими версіями книжок впливають на розуміння прочитаного матеріалу. Було проведено масштабне метадослідження 54 попередніх наукових досліджень 2000-2017 рр., яке охопило більше 171 тис. респондентів з 19 країн [4]. Базуючись на отриманих результатах, згодом була підготовлена та опублікована «Ставангерська декларація про майбутнє читання» (*Stavanger Declaration Concerning the Future of Reading*) [3]. Основними висновками дослідження стали наступні: читання дітьми та молоддю тексту на паперових носіях підвищує розуміння прочитаного; особливо це стосується складних за змістом текстів (освітніх, науково-популярної літератури тощо); навички швидкого та поверхового «екранного читання» (або т.зв. «скануючого перегляду») пов'язані з меншою концентрацією на тексті, змінюють його сприймання та розуміння, обмежують розвиток когнітивних здібностей.

Про відмінність у розумінні читання текстів «з екрану» та «з аркушу» веде мову й V. Clinton. Дослідниця дійшла висновку, що читання саме паперових книжок призводить до кращого розуміння; при цьому цікаво, що читачі електронних книжок переоцінюють власні здібності розуміти прочитану інформацію [2]. Отже, на даний момент ми маємо значну кількість результатів, котрі свідчать, що цифрове середовище та зокрема електронні книжки не можуть компенсувати стару добру паперову книжку. Науковці пояснюють це тим, що читання саме «традиційних» книжок (здатних викликати крім візуальних ще й тактильні відчуття) пов'язане із феноменом «метазнання» – свідомим ставленням до отриманої інформації. У цьому контексті доречно пригадати наступний факт – наприкінці ХХ століття у всесвітньо відомій «Кремнієвій долині» США, де зосереджено найбільшу кількість фірм та

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

установ, пов'язаних із сучасними науковими технологіями, доволі значну кількість працівників склали мігранти з колишнього СРСР, Китаю та Індії – країн «книжкових» культур, де діти зростали не на комп'ютерах, а саме на звичайних паперових книжках... Жодного парадоксу...

Отже, науково-технічний прогрес з його розвитком інформаційних технологій зумовив різке збільшення інформаційного навантаження на людину. Але між поняттям «інформація» та «знання» є певні відмінності. У зарубіжних та вітчизняній системах освіти ідеї розвитку «цифрової компетентності» молоді вже давно стали одними з популярних, своєрідними атрибутами «сучасності» (ну а після початку пандемії COVID-19 вони взагалі почали сприйматись як основний спосіб розв'язання всіх проблем з організацією навчального процесу у такому складному, небезпечному, непередбачуваному світі...). Жодним чином не сумніваючись у необхідності розвитку комп'ютерних вмінь та навичок сучасних дітей і молоді (ну дійсно, а як же без цього зараз...), сучасним педагогам та батькам слід пам'ятати не лише про культурну, але й суто практичну цінність використання традиційних паперових книжок. Це стосується не лише дітей молодшого віку, але й більш «дорослих» етапів онтогенезу особистості.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах. Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. К.: Радянська школа, 1977.
2. Clinton V. Reading from paper compared to screens: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Research in Reading*. 2019. 42 (2). P. 288–324. <https://doi.org/10.1111/1467-9817.12269>
3. COST E-READ Stavanger Declaration Concerning the Future of Reading. URL: <https://ereadcost.eu/wp-content/uploads/2019/01/StavangerDeclaration.pdf>
4. Delgado P., Vargas C., Ackerman R., Salmerón L. Don't throw away your printed books: a meta-analysis on the effects of reading media on reading comprehension. *Educational Research Review*. 2018. 25. P. 23–38. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2018.09.003>.
5. Mangen A., Olivier G., Velay J.-L. Comparing Comprehension of a Long Text Read in Print Book and on Kindle: Where in the Text and When in the Story? *Frontiers in Psychology*. 2019. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00038>
6. Mangen A., Walgermo B. R., Brønnevik K. Reading linear texts on paper versus computer screen: Effects on reading comprehension. *International Journal of Educational Research*. 2013. Vol. 58. P. 61-68. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2012.12.002>
7. Rosen L. D. Me, my space, and I: parenting the Net generation. NY: St. Martin's Publ., 2007.

ЗАЙЧЕНКО Н. І.

*доктор педагогічних наук, доцент кафедри
соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів*

ІСПАНСЬКІ ВИТОКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Історична межа ХІХ – ХХ ст. стала знаменною в оформленні європейської традиції соціальної педагогіки. Значущою віхою була поява фундаментальної праці німецького філософа П. Наторпа (Paul Gerhard Natorp) «Соціальна педагогіка. Теорія виховання волі на основі спільності» (Штутгарт, 1899 р.) [1]. На початку ХХ ст. виокремилися три течії соціальної педагогіки в європейській педагогічній думці: перша – ідеалістична (постала під впливом кантіанської філософії, розвинена П. Наторпом); інша – позитивістська (О. Вільманн, П. Барт та ін.); третя – соціологічна педагогіка (Е. Дюркгейм, К. Маннгайм та ін.).

Концептуалізація іспанської соціальної педагогіки – своєрідне явище, яке зродилось на національному ґрунті й обумовлювалося множиною суспільно-історичних та етнічно-культурних факторів. Оформлення іспанської національної концепції соціальної педагогіки здійснювалося в конкретно-історичному контексті регенераціоністського руху 1890-х років, коли затребуваними виявилися соціально-виховні опори народного просвітництва та єднання громади задля звеличення духу рідної країни. Інший не менш важливий фактор, який спричинив становлення іспанської соціальної педагогіки, – поширення ідеології соціал-реформізму з її устремліннями покращення становища робітничого класу й завоювання ним політичних прав та свобод. Започаткування в Іспанії соціального законодавства, утворення спеціальних інституцій для розв'язання «соціального питання» (Інституту соціальних реформ 1903 р., Національного Інституту прогнозування 1908 р.) яскравим чином засвідчили живу реакцію влади на соціально-правові вимоги робітників. Вплив соціал-реформістської ідеології відчутний і в іспанському педагогічному дискурсі 1930-х років, зокрема, у спробі представити соціальну педагогіку як «пролетарську педагогіку» (Домінго Барнес (Domingo Barnes), 1930 р. [2]). Нарешті, значну роль у генеруванні іспанської національної концепції соціальної педагогіки відіграв соціальний католицизм. Окремий пласт надбання іспанської педагогічної думки наприкінці ХІХ – у першій третині ХХ ст. становлять вчення славетних педагогів-богословів про соціальне виховання (А. Манхон (Andres Manjon), Р. Руїс Амадо (Ramon Ruiz Amado) та ін.).

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

У даному матеріалі йдеться виключно про ті факти, які засвідчували самостійність походження іспанської національної концепції соціальної педагогіки; виносяться за дужки всі зовнішні впливи на розвиток цієї концепції. У другій половині ХІХ ст. концепт «соціальне виховання» широко вживаний в іспанських педагогічних працях. До 1890-х років поняття фактично редукувалося до навчання світського етикету. Каталонський історик Х. Кортада (Juan Cortada y Sala) в трактаті «Соціальне виховання» (Барселона, 1868 р.) [3] акцентував увагу на такому розумінні концепту «соціальне виховання», яке припускало виховання загальноприйнятної у суспільстві поведінки, оволодіння молоді людиною манерами і звичками спілкуватися в різних ситуаціях людського буття. Ф. Саес де Мельгар (Faustina Saez de Melgar) у книзі «Християнське і соціальне виховання жінки» (Барселона, 1877 р.) [4] застосовувала поняття «соціальне виховання» в сенсі прищеплення особистості до виконання обов'язків в суспільстві по відношенню до ближніх. Таке ж розуміння концепту було відображено і, наприклад, в роботі М. дель Пілар (Maria del Pilar Sinues) «Студії стосовно виховання жінки» (Мадрид, 1885 р.) [5].

У 1890-х років продовжилася традиція трактувати концепт «соціальне виховання» як навчання світським манерам представників вищих класів. Так, у праці А. Хереса (A. Jerez Perchet) [6] поняття використовувалося в значенні настановлення особистості задля виконання нею суспільних обов'язків у світському світі, в значенні навчання правил поведінки сеньйорити в салонах. Разом із тим проявилася нова тенденція – визначати соціальне виховання не як «аристократичне» виховання, а як «демократичне». У роботах іспанського педагога Л. Паррала Крістобала (Luis Parral Cristobal) [7] – [9] проводилася ідея про необхідність просвітництва всіх індивідів задля покращення суспільства (соціальне виховання прямо інтерпретувалося як демократичне виховання). Педагог наголошував, що соціальне виховання є невід'ємним елементом суспільних відносин; воно є значущим і для утворення родини, і для заробітку на життя та вступу у відносини власності, і для досягнення громадянської свободи [8, с. 144].

Л. Парраль Крістобаль пояснював, що соціальне виховання не може зводитися до навчання світським манерам, вищі класи мають взяти на себе велику відповідальність, «стати гарним прикладом», бо інакше «суспільству загрожуватимуть соціальні катаклізми». Саме внаслідок хиб виховання представники правлячих класів своїми «поганими звичками» провокують народний гнів, штовхають нижчі класи на «жахливі злочини» [7, с. 177].

У 1900–1910-х роках в Іспанії з'явилася безліч публікацій, присвячених соціальній педагогіці. Звернемося тільки до двох значимих праць – статті «Соціальна педагогіка» (La Escuela Moderna, 1902 р.) Ф. Хінера де лос Ріоса (Francisco Giner de los Rios) [10] та публічної промови «Соціальна педагогіка як

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

політична програма» Х. Ортега-і-Гассета (Jose Ortega y Gasset) [11] 12 березня 1910 року на зібранні товариства «El Sitio» в м. Більбао. Ф. Хінер де лос Ріос стверджував: «соціальна педагогіка є народною в істинному значенні цього слова, вона відстоює ідею створення школи як виконання обов'язку суспільства для його ж інтересів, оскільки здійснення суспільного розвитку можливе тільки тоді, коли нові члени соціального організму стануть освіченими й духовно багатими» [10, с. 323].

Соціальна педагогіка – це не галузь науки про освіту, а певна педагогічна концепція. З одного боку, соціальна педагогіка визнає за вихованням суспільну функцію, адже за допомогою виховання людина долучається до соціального організму; з іншого боку – соціальна педагогіка відстоює ідею, висунуту ще Й. Песталоцці, про те, що індивід безпосередньо виховується спільнотою і виховання не засновано виключно на психологічних умовах, але також на соціальних [10, с. 326].

Х. Ортега-і-Гассет розмислював таким чином: «Якщо виховання є перетворення реальності в значенні певної ідеї покращити наявний стан і виховання не може не бути соціальним, то маємо педагогіку за науку змінювати суспільства. Раніше ми сказали стосовно політики: так, політика для нас є справою соціальної педагогіки, і іспанська проблема є проблемою педагогічною» [11, с. 264].

У промові Х. Ортега-і-Гассет підкреслював, що поза соціальним вихованням неможливо досягти соціалізації людини, себто її окультурення. «Соціалізувати людину означає зробити з неї робітника у величній людській справі, в культурі, де культура охоплює все від обробітку землі до складання віршів», – зазначав педагог [11, с. 265].

Таким чином, наприкінці ХІХ ст. в Іспанському Королівстві зачиналася самостійна національна концепція наукової соціальної педагогіки, яку варто розглядати як складник загальноєвропейської соціально-педагогічної традиції. Ця концепція не була позбавлена іноземного впливу, проте постала вона безумовно на власному ґрунті в конкретно-історичних реаліях суспільного розвитку країни за Піренеями.

Список використаних джерел

1. Natorp P. Sozialpädagogik. Theorie der Willenserziehung auf der Grundlage der Gemeinschaft. Stuttgart: Fr. Frommanns Verlag (E. Hauff), 1899. 352 p.
2. Barnes D. La pedagogia proletaria. *La Escuela Moderna*. 1930. № 471, diciembre. P. 534–542.
3. Cortada J. La educacion social. Tratado completo de cortesia para todas las circunstancias de la vida. Barcelona: Libreria de Juan Bastinos e Hijo, 1868. 268 p.
4. Saez de Melgar F. Un libro para mis hijas. Educacion Cristiana y social de la mujer. Barcelona: Libreria de Juan y Antonio Bastinos, Ed., 1877. 75 p.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

5. Pilar Sinues M. Un libro para las damas. Estudios acerca de la educacion de la mujer. Madrid: Agustin Jubera, Ed., 1885. 296 p.
6. Jerez Perchet A. El libro de la mujer. Educacion social y familiar. Higiene y economia domestica. Barcelona: Libreria de Antonio J. Bastinos, 1899. 208 p.
7. Parral Cristobal L. La educacion social: estudio analitico. Valladolid: Imp. y Libr. de Andrés Martín, 1899. 228 p.
8. Parral Cristobal L. Teoria completa de la educacion para los maestros y maestras. Valladolid: Imp. y Libr. Nacional y Extranjera de Andrés Martín, 1900. 158 p.
9. Parral Cristobal L. Elementos de pedagogia. Tarragona: Imp. de F. Arís, 1889. 630 p.
10. La pedagogia social por R. *La Escuela Moderna*. 1902. № 140, noviembre. P. 321–326.
11. Ortega y Gasset J. La pedagogía social como programa político. *Boletin de la Institucion Libre de Enseñanza*. Madrid, 30 de setiembre de 1916. № 678, año XL. P. 257–268.

КАЛІНІЧЕНКО Н. А.
*доктор педагогічних наук, професор,
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка,
м. Кропивницький*

ВАЖКІ ДІТИ В ПЕДАГОГІЦІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Відомий український педагог в практичній діяльності нагромадив безцінний особистий досвід роботи з важкими дітьми, який висвітлений у численних педагогічних працях, зокрема «О «трудных» подростках», «О «трудном» ученике и его товарищах», «О «трудных» и невозможных», «На нашей совести – человек», «Виховуйте розум дитини», «Трудные дети», «Безнадежно отстающий...», «Про роботу з «важкими» учнями» та інших. Розмову про важких дітей Василь Олександрович вважав великою і нелегкою. По суті, це одна з найскладніших проблем виховання, проблема, за байдуже ставлення до якої доводиться розплачуватися дорогою ціною. Крім труднощів розумового виховання є ще й інші – труднощі морального характеру, перенесені дітьми травми і потрясіння, які залишають глибокий слід в їхніх серцях [2, с. 525]. Широкий спектр актуальних проблем, висвітлених у педагогічних працях та втілених у практичну діяльність Василем Олександровичем Сухомлинським, вивчався багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, а саме: М. Антонцем, І. Бехом, А. Богуш, Л. Бондар, О. Савченко, О. Сухомлинською, В. Федяєвою, Т. Філімоною; науковцями М. Богуславським, В. Риндак, М. Мухіним, С. Соловейчиком та іншими зарубіжними дослідниками. Науковцями інклюзивне навчання потрактоване як система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, яка передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу. З метою забезпечення рівного

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

доступу до якісної освіти інклюзивні освітні заклади мають адаптувати навчальні програми та плани, методи та форми навчання, використання існуючих ресурсів, партнерство з громадою до індивідуальних потреб дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивна освіта розглядається як процес, у якому школа намагається відповідати на потреби всіх учнів, вносячи необхідні зміни до навчальної програми та ресурсів, щоби забезпечити рівність можливостей [1].

Відповідаючи на питання «Хто ж вони – важкі діти?» Сухомлинський наголошує, що важка дитина – це маленька людина, у якої з різних причин є ненормальності, якісь відхилення в розумовому розвитку. Звичайні методи і прийоми виховання, які дають добрі результати в роботі з основною масою дітей, до важких дітей застосовувати марно, треба шукати якісь інші, особливі методи і прийоми виховання. Важкі діти – поняття складне. У кожного з них є щось своє, особливе, індивідуальне, не схоже на інших важких дітей: своя причина, свої особливості, відхилення від норми, свої шляхи виховання. Розуміючи, що ніякими зусиллями від важкого учня не доб'ється таких самих знань, як від інших дітей, учитель звикає вимірювати його успіхи особливими мірками: для кожної важкої дитини – своя мірка. Дитина прагне з усіх сил зробити те, чого від неї вимагає вчитель. Вона вірить в учителя, поважає його. Вона дорожить кожним своїм маленьким успіхом. Похвала вчителя для неї – живодайне джерело нових внутрішніх сил, необхідних для успішної праці. Учитель ніколи не дорікає вихованцеві за недбайливість чи нетямущість, але й не втрачає віри в його сили. Він морально підтримує дитину. Це воістину велика мудрість, людська терплячість вихователя: протягом багатьох тижнів бачити, як у дитини нічого не виходить, як маленькі, дуже скромні досягнення даються їй нелегкою працею, і водночас бути переконаним у тому, що в дитини зрештою вийде те, до чого вона прагне. Сухомлинський застерігає вихователів від застосування особливих, сильних заходів у роботі з такими дітьми: «Той, хто намагається діяти на дитину сильними, «вольовими» засобами, робить важкопоправну помилку. Важкопоправна або взагалі непоправна ця помилка тому, що після застосування «вольових» засобів стають безсилими ті засоби, які необхідно застосовувати і які є єдиним виходом. Найважливіше, що вимагається від учителя і що здається на перший погляд справою дуже простою, а насправді є сферою найтоншої педагогічної майстерності, – це зміцнювати у дитини віру в свої сили і терпляче чекати того моменту, коли відбудеться хоча б маленьке зрушення в її розумовій праці» [2, с. 516]. Характеризуючи проведений ним педагогічний експеримент Учитель зазначає: «За 35 років через мої руки (найголовніше, треба сказати, через душу, через серце) пройшли 107 дітей зі зниженою, ослабленою пам'яттю, дітей недоумкуватих, з якими проводилась спеціальна виховна робота від 5 (іноді від 3-4) років до 15-16 (у половині випадків) і до 17-19 років (у другій половині

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

випадків). Неправильне виховання цих дітей в ранньому дитинстві – це узагальнення найрізноманітніших умов, фактів, обставин, серед яких, хоча і з деяким ризиком, але все ж можна виділити головне» [3]. До головного педагог-гуманіст відносить:

– інтелектуальну обмеженість, убогість духовного життя сім'ї, взаємин між батьками і між матір'ю і дитиною, батьком і дитиною. У спілкуванні з дитиною мати до 3-річного віку обходила двомастами-трьомастами слів, а іноді і однією сотнею слів, які до того ж були емоційно невиразними;

– з інтелектуальною убогістю завжди поєднувалася убогість, обмеженість емоційного життя, що позбавляло дітей радості відкриття, радості і гордості від думки, що вони своїми зусиллями щось пізнають, в чомусь переконуються.

Вчителя засмучувало, що внаслідок інтелектуальної та емоційної убогості духовного життя сім'ї для окремих дітей до 4-5-річного віку залишались невідомими емоційні барви слова, які можна осягнути тільки з дитячої казки, з народної пісні, з прислів'я, через спілкування з природою;

– однією з несприятливих умов, що обумовлюють знижену, ослаблену пам'ять, недоумство, Василь Олександрович визначає відсутність повноцінного материнського виховання принаймні у перші два-три роки життя дитини. Відсутність справді людського оточення в дитячі роки – головна причина того, що окремі діти стають важкими. Є й інші причини, наприклад, перенесені в дитячому віці інфекційні хвороби, алкоголізм батьків.

Ще раз і ще раз Сухомлинський спинився на тому, що важка дитина потребує виняткової уваги і терпіння на уроці, де вона працює поруч з більш здібними дітьми. Жодним словом, жодним жестом не можна дати відчуття цій дитині, що вчитель перестав вірити в її майбутнє. Подальша їх доля лежить на совісті батьків, школи, суспільства. Духовне, інтелектуальне життя цих громадян, як правило, убоге і обмежене. У них вкрай бідні духовні потреби. Багато хто з них в роки отрочтва і ранньої юності стають правопорушниками і навіть злочинцями. І все ж вони не є людьми приреченими. Педагог був переконаний, що вчити і виховувати їх треба саме в нормальній школі. Не їхня провина, що приходять вони в школу кволими і слабенькими. Гуманну місію вихователя він бачив в тому, щоб рятувати цих дітей, вводити їх в світ суспільства.

Роки перебування в початкових класах у розумного, досвідченого педагога, яким був Сухомлинський, ставали для дитини школою мислення. Ідучи в природу або в світ праці з групою важких дітей, він прагнув, щоб сприйняття дитиною речей, предметів, явищ навколишнього світу забарвлювалось яскравими емоціями. Паралельно з основними уроками, де вчаться всі діти, ці спеціальні заняття з важкими дітьми проводились протягом двох-трьох років залежно від ступеня відставання розумового розвитку і від досягнутих результатів. Результати приходили не відразу. Сто уроків мислення

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

могли здаватися безрезультатними, і лише на сто першому учитель бачив в очах дитини перший вогник допитливості.

Результатом, який можна побачити, в певному розумінні виміряти, в даному разі був не запас знань, якими оволодіває дитина, а передусім цікавість, допитливість, здатність бачити незрозуміле, шукати відповідь на питання, що схвилювало, відчутне прагнення до пізнання.

В умовах сучасного суспільства дослідники інклюзивну компетентність вчителя визначають як інтегративно-особистісне утворення, що обумовлює здатність здійснювати професійні функції у процесі інклюзивного навчання, враховуючи різні освітні потреби учнів з обмеженими можливостями здоров'я, забезпечуючи включення їх в загальноосвітнє середовище, створюючи умови для їх розвитку й саморозвитку, повноцінної соціалізації. Інклюзивна компетентність вчителя забезпечується сформованістю наступних складових: мотиваційно-ціннісного, когнітивно-операційного, рефлексивно-оцінного компонентів [4, с. 110]. У процесі проведеного тривалого педагогічного експерименту Сухомлинський власною педагогічною діяльністю з «важкими» дітьми довів, що це можливо, якщо майстерність вчителя поєднуватиметься з педагогікою серця.

Список використаних джерел

1. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». Програма «Інклюзивна освіта». URL: <http://www.ussf.kiev.ua/index.php/go=Inklus>.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. К: Рад. шк., 1977. Т. 4. С. 514–525.
3. «Обережно: дитина!»: В. О. Сухомлинський про важких дітей : тематич. зб. / упоряд. Т. В. Філімонова; за наук. ред. проф. О. В. Сухомлинської. Луганськ : Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2008. С. 250–251.
4. Кучерук О. С. Інклюзивна компетентність майбутнього вчителя основ здоров'я. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 121. С. 109–121.

КРАВЧЕНКО О. О.

*доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету
соціальної та психологічної освіти,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
м. Умань*

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МЕДИЧНОГО, СОЦІАЛЬНОГО ТА
ПСИХОЛОГІЧНОГО АСПЕКТІВ В ІНКЛЮЗИВНОМУ НАВЧАННІ: ВІД
ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО ДО СУЧАСНИХ ПРАКТИК**

У 2021 р. Урядом схвалено Концепцію створення та розвитку системи раннього втручання, яка поєднує медичну, психологічну, соціальну та освітню складові, спрямовується на раннє виявлення та профілактику порушень розвитку у дітей, поліпшення їх розвитку, підвищення якості життя, супровід і підтримку сімей з дітьми віком до чотирьох років, які мають порушення розвитку або в яких існує ризик виникнення таких порушень. Раннє втручання є всесвітньо визнаною послугою, отримання якої максимально збільшує шанси дітей на реалізацію власного потенціалу, дає змогу максимально ефективно використовувати потенціал сім'ї для розвитку дитини та її підготовки до здобуття освіти в закладах освіти. Крім того, зазначеною послугою забезпечуються потреби сім'ї у професійній психологічній допомозі, а також повноцінна участь членів сім'ї в житті суспільства [4].

Основною метою реалізації цієї Концепції є забезпечення створення та розвитку системи раннього втручання в Україні та встановлення права дітей з порушеннями розвитку або ризиком виникнення таких порушень і сімей з такими дітьми на отримання послуги раннього втручання, спрямованої на здоровий розвиток дитини в сім'ї та її успішну соціалізацію в суспільстві. Забезпечення правового регулювання питань формування державної політики щодо створення та розвитку системи раннього втручання повинне здійснюватися шляхом: проведення комплексного аналізу законодавства у сферах охорони здоров'я, соціального захисту, охорони дитинства та захисту прав дітей, надання соціальних послуг і проведення соціальної роботи, надання реабілітаційних послуг, освіти з метою визначення норм і положень, які застосовуватимуться під час створення та розвитку системи раннього втручання тощо [4].

15 вересня 2021 р. Урядом затверджений план заходів щодо реалізації Концепції створення та розвитку системи раннього втручання на період до 2026 року [3].

В. Сухомлинський першим обґрунтував теоретичні засади української лікувальної педагогіки, вказавши на те, що в розвитку дітей спостерігається ряд

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

непатологічних відхилень: психогенія, емоційна напруженість, психомоторні, психотерапевтичні та інші зміни. Сприятливі організаційно-педагогічні умови навчання вносять корекцію в такі стани. Йдеться саме про соціально-психологічну підтримку поряд із медичною. Про це В. Сухомлинський писав: «Дидактогенії – дітище несправедливості... Я протягом кількох років вивчав шкільні неврози. Хвороблива реакція нервової системи на несправедливість учителя в одних дітей набуває характеру збудженості, у других – це манія несправедливих образ і переслідування, у третіх – озлобленість, у четвертих удавана безтурботність, у п'ятих – байдужість, крайня пригніченість, у шостих – страх перед покаранням, перед учителем, перед школою, у сьомих – кривляння і блазнювання, у восьмих – жорстокість, що набирає іноді... патологічних форм. Запобігання дидактогеніям залежить від педагогічної культури батька і вчителя» [5].

Для постчорнобильської України та карантинної ситуації орієнтиром технології освітнього процесу повинен стати високий рівень здоров'я дітей, яке є складним комплексом взаємопов'язаних характеристик, які визначаються внутрішнім станом (моральним, інтелектуальним, емоційним, фізичним) і зовнішніми факторами (соціальною стабільністю, екологічним благополуччям, рівнем культурного і духовного розвитку, життєвого добробуту), завдяки чому забезпечується реальна можливість для позитивного самопрограмування, самотворчості, самоактуалізації особистості здобувачів освіти [1].

ЮНЕСКО визначено такі рівні функційної грамотності громадян: лексичний, технологічний, комп'ютерний. В умовах екологічної кризи суспільства необхідно оволодіти ще й санологічним (валеологічним) рівнем функційної грамотності, тому освітній процес варто організовувати на основі міждисциплінарного підходу. Метою спільних досліджень педагогів і науковців суміжних галузей є формування творчої особистості, здатної сприймати світ у його єдності в процесі здорового способу життєдіяльності. Актуальним є включення в систему експертизи освітніх технологій критерію психофізіологічної вартості навчальної діяльності учнів, об'єктивної оцінки психофізіологічного стану учасників освітнього процесу.

Хворобу розглядають як дію сукупності руйнівних процесів в організмі людини, наслідком чого є не лише погіршення фізичного самопочуття хворого, а й зміни його особистості, відхилення в емоційно-вольовій і мотиваційній сферах. З огляду на таку позицію, повернення до здоров'я передбачає усунення негативних наслідків хворобливих переживань, небажаних установок, невпевненості у власних силах, тривожності та інших хворобливих і граничних станів. Учені визначають здоров'я як глобальний психічний стан особистості, що характеризується динамічною гармонійністю внутрішніх переживань і пов'язаних з нею ефективністю й успішністю діяльності людини. «Психічне здоров'я треба розуміти як аспект здоров'я взагалі, який підкреслює стан

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

душевного комфорту, відсутності патологічних психічних проявів та здатності до ефективної діяльності і саморегуляції відповідно до власних (відрефлексованих) цілей і інтересів людини» [2].

Особливі освітні потреби дитини, зумовлені низкою внутрішніх причин, завжди детерміновані зовнішніми умовами, порушеннями чинників фізичного і соціального значення, які змінюють сформовані взаємини між людиною і соціальним середовищем. Соціальні наслідки такого стану призводять до дезадаптації і ізоляції індивідуума в суспільстві, труднощів у самообслуговуванні, спілкуванні, навчанні, оволодінні майбутніми професійними навичками. Засвоєння дітьми соціального досвіду, включення їх у систему суспільних відносин вимагає поряд з інклюзивним навчанням визначених додаткових заходів, які мають ґрунтуватися на знаннях, закономірностях, змісті та складових реабілітації – фізичній, соціальній і психологічній. Саме *реабілітація є тим інструментом, що дає змогу комплексно впливати на фізичне, емоційне і соціальне благополуччя людини з інвалідністю.*

Список використаних джерел

1. Безлюдна Н. В. Ідеї розвивального навчання молодших школярів у творчій спадщині В.О. Сухомлинського. дис...канд. пед. н. 1998. 212 с.
2. Носенко Е. Л., Опихайло О. Б. Почуття гумору як ознака доброчинності особистості та емоційна сила її характеру : моногр Київ : Вид-во «Освіта України», 2016. 189 с.
3. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції створення та розвитку системи раннього втручання на період до 2026 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shchodo-realizaciyi-koncepciyi-stvorennya-ta-rozvitku-sistemi-rannogo-vtruchannya-na-period-do-2026-roku-1117r-150921>.
4. Про схвалення Концепції створення та розвитку системи раннього втручання. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/517-2021-%D1%80#Text>.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т., Т. 1. Київ : Рад. Школа, 1977. 641 с.

ПАЩЕНКО Д. І.

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та менеджменту освіти,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
м. Умань*

СИСТЕМА ЗАХОДІВ В. СУХОМЛИНСЬКОГО З ПРОФІЛАКТИКИ ПОЯВИ КАТЕГОРІЇ ВАЖКИХ ДІТЕЙ ТА КОРЕКЦІЇ ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ З НИМИ

Звичним для кожної школи є те, що певний відсоток дітей, які розпочинають навчання, умовно відносяться до категорії «важких дітей». З ними дуже важко працювати вчителям. Дехто з педагогів сприймав їх навіть як безнадійних у подальшому навчанні та розвитку, а тому намагався якнайшвидше передати їх у допоміжні школи.

Втім, історія свідчить, що окремі з тих, хто з величезними труднощами навчався в школі, ставали іноді видатними вченими, політиками, винахідниками. Серед таких, зокрема, були: Альберт Ейнштейн, Нільс Бор, Уїнстон Черчилль, Томас Едісон, Чарльз Дарвін та ін. Може саме тому таку категорію дітей іноді почали називати менш образливо: «нестандартні діти», хоча про який стандарт може йти мова, якщо всі ми різні від природи.

Разом з тим, факт залишається фактом: феномен важких дітей – проблема вічна, з нею завжди доведеться стикатися педагогам. Це чітко усвідомлював В. Сухомлинський, який ретельно проаналізував чинники, внаслідок яких дитина може стати важкою для навчання і виховання:

- спадковість, тяжке захворювання у ранньому віці (ревматизм, рахіт, менінго-енцифаліт та ін.);
- алкоголізм батьків (достатньо просто сп'яніння перед зачаттям);
- відсутність повноцінного материнського виховання у перші 2 – 3 роки життя дитини;
- нездорові, конфліктні відносини у сім'ї, скудність інтелектуального та емоційного життя у родині;
- не бажана дитина (рано чи пізно дитина інтуїтивно це відчує);
- байдужість дорослих, насамперед батьків, а іноді й педагогів, до долі дитини; втім, і «сліпа материнська любов так же небезпечна, як і байдужість» [1, с. 63].
- відсутність повноцінного харчування й свіжого повітря;
- відсутність регулярного спілкування з дорослими й однолітками.

На думку В. Сухомлинського, феномен важкої дитини проявляється насамперед у недорозвиненості мовлення, слабкій пам'яті; складності в осмисленні задачі внаслідок невміння абстрагуватися, відволіктися від конкретного; відсутності радості пізнання.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Дуже небезпечно, коли дитина переживає усвідомлення, що вона не така як всі, а слабша, але зовсім катастрофічно, якщо дитина звикає до цієї думки й погоджується з нею. У такої дитини поступово формується руйнівний комплекс неповноцінності.

А ще В. Сухомлинський сформулював «Золоте правило розумового виховання»: «чим далі від народження розпочинається виховання розуму, тим більш консервативною і важковиховуваною стає людина». Це було однією з вагомих причин, чому він одним із перших розпочав цілеспрямоване навчання дітей-шестиліток. Клас, у якому здійснювався протягом одного року передшкільний розвиток, називався «школою радості». Саме в цей період можна було уважно придивитися до кожної дитини, підібрати до неї свій індивідуальний ключик, а ще узгодити співпрацю батьків і школи у повноцінному розвитку дитини.

Два літні місяці перед початком навчання в Павлівській школі також активно використовувалися для вивчення індивідуальних особливостей дітей, згуртування їх та налагодження коректних стосунків між ними, особливо з тими, які мають прояви, характерні для важких дітей.

Не випадково проблемі збереження і примноження здоров'я дитини в найбільш відомому творі В. Сухомлинський відвів окремий підрозділ «Здоров'я, здоров'я і ще раз здоров'я», в якому без будь-якого перебільшення визнає, що в перші 4 роки перебування дітей у школі більше половини його хвилювань і турбот були пов'язані саме із здоров'ям вихованців [1, с. 195]. «Моя турбота про успіхи в навчанні, – пише він, – починалась з турботи про те, як харчується і спить дитина, яке у неї самопочуття, як вона грається, скільки годин протягом дня буває на свіжому повітрі, яку книжку читає і яку казку слухає, що малює і як відображає в малюнку свої думки і почуття, які почуття пробуджують у її душі музика природи і музичні мелодії, створені народом і композиторами, яка улюблена праця є у дитини, наскільки чутливо сприймає вона радості і невдачі людей, що вона зробила для інших і які почуття пережила у зв'язку з цим» [1, с. 233].

Він виступав проти модної у той час надмірної інтенсифікації навчального процесу [1, с. 220], проти бездумної гонитви за високими оцінками [1, с. 222].

Натомість він застерігав колег від зловживання незадовільними оцінками [1, с. 291] й радив сприяти досягненню дітьми радості від пізнання оточуючого світу та відчуття «значного успіху», тобто отримання дитиною такого позитивного результату, який непосильний для його однолітків. Сам Сухомлинський ніколи не виставляв незадовільних оцінок у початкових класах [1, с. 298]. Першу оцінку він виставляв дитині лише після досягнення нею позитивного результату. У першокласників це відбувалося іноді через 4 – 6

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

місяців від початку навчального року, адже малюки завжди вважають незадовільну оцінку несправедливістю і тяжко переживають це.

В. Сухомлинський не уявляв творчої роботи учнів без твердого знання таблиці множення. До закінчення 2-го класу учень мав навчитися бігло, виразно й усвідомлено читати, сприймати очима текст як єдине ціле, продовжувати дочитування речення, відриваючи очі від тексту [1, с. 194]. У Павлівській СШ були навіть розроблені «Психологічні основи швидкого читання» [2, с. 235–239]. Згодом окремі ідеї цього документа можна було зустріти в розробці «Техніка швидкого читання» [3].

Без гри в шахи, на його думку, неможливо уявити собі повноцінне виховання розумових здібностей і пам'яті дітей [1, с. 277].

Був період, коли Сухомлинський під впливом зарубіжних педагогів та фармакологів намагався знайти способи позитивного впливу на пам'ять з допомогою фармакологічних засобів. Для цього він проаналізував вплив напрацювань української народної медицини на пам'ять. Проводив експерименти на мишах, морських свинках, горобцях. І хоч результати здавалися, на перший погляд, обнадійливими, перевірка стимулюючих засобів протягом кількох років на собі показала, що хімічне втручання в тонку сферу людського організму – мислення – небезпечне і морально не виправдане.

А ще він запропонував цілу сукупність інновацій, спрямованих на розвиток критичного мислення, пам'яті, вміння абстрагуватися.

Це і «подорожі до витоків живого слова» [1, с. 98, 110, 157–161, 214, 223], і «уроки мислення» [1, с. 107], й використання «300 сторінок “Книги природи”» [1, с. 234–257] та «Тисячі задач із живого задачника» [1, с. 261].

В. Сухомлинський не раз переконувався у справедливості стародавнього висловлювання, приписуваному Аристотелю, що мислення розпочинається із здивування. Готуючись до спілкування з учнями, він кожного разу чітко продумував, що з побаченого чи почутого дітьми, викличе у них подив і стане поштовхом до пізнання нових істин.

Видатний педагог закликав учителів до того, щоб вони завжди залишали щось недосказане, щоб дитині хотілося ще і ще раз повернутися до того, про що вона дізналася від учителя. Інтуїція підказувала йому, що завершувати пояснення малюкам необхідно саме тоді, коли у них максимально загострювався інтерес до предмету спостереження або діяльності, яку вони із захопленням виконували. Лише за цієї умови діти з нетерпінням очікуватимуть наступної зустрічі з своїм наставником [1, с. 93].

Через серце й розум Сухомлинського за 35 років пройшли 107 учнів з явними вадами мислення, пам'яті, але жодного з них не віддали у допоміжну школу і тим самим усіх їх було убережено від довічного тавра неповноцінної людини. Більше того, практично всі вони отримали не лише мінімальну,

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

обумовлену законом, неповну середню освіту, а й в різний спосіб продовжили своє навчання. 13 з них здобули навіть вищу освіту [2, с. 93, 201].

На тверде переконання В. Сухомлинського «завдання школи і батьків – дати кожній дитині щастя» [1, с. 77, 170]. Це стосується і тих дітей, яких прийнято вважати важкими. Про це ні на мить не забував видатний педагог.

Список використаних джерел

1. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Харьков : «Акта», 2012. 563 с.
2. «Обережно : дитина!» : В. О. Сухомлинський про важких дітей : тематич. зб. / упоряд. Т. В. Філімонова; за наук. Ред.. проф.. О. В. Сухомлинської. Луганськ : Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2008. 264 с.
3. Кузнецов О. А., Хромов Л. Н. Техника быстрого чтения. М.: Книга, 1983, 175 с.

ПОМЕТУН О. І.

*доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
головний науковий співробітник,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ*

З ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ, ЯКІ ЗНАХОДЯТЬСЯ ЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ

Військовий стан в Україні обумовив нові неочікувані виклики, які сьогодні постали перед педагогами. Значна кількість дітей і вчителів опинилась за кордоном: в різних країнах, складних умовах перебування, з різним рівнем доступу до освіти. Важким випробуванням для дітей всіх вікових груп стала відсутність повноцінного спілкування з однолітками і вчителями, звичних умов проживання та навчання, відірваність від одного з батьків, відчуття самотності і розпачі, почасти ще й пережитого страху.

На подолання цих проблем було спрямовано пілотний (пробний) міжнародний проєкт «Education – not war» (Освіта проти війни), реалізований міжнародною організацією GAN International у співпраці з українськими експертами і педагогами протягом літа 2022 р. У проєкті взяли участь учительки з Харкова, Слов'янська, Краматорська, Костянтинівки та Білозерська Донецької області, Чернігова, Києва, Ірпеня, Полтави, Кривого Рогу, Гуляйполя, Одеси, Южноукраїнська Миколаївської області, Костополя, Вінниці, Тернополя. Метою діяльності було допомогти українським учителям, які часто самі є біженцями з територій, охоплених військовими діями, продовжувати навчати дітей – переміщених осіб, які волею долі опинились за кордоном у неймовірно складних обставинах.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Насамперед у проєкті передбачалась психологічна підтримка самих вчительок, які зазнали травм війни і перебувають у постійному стресі. На це було спрямовано спеціальні психотерапевтичні заняття з педагогами, що мали на меті не лише антистресову підтримку вчительок, але й озброєння їх спеціальними педагогічними інструментами – вправами для психологічної підтримки учнів. З досвіду проєкту і проведених поточних досліджень стану і підготовки вчительок-учасниць вже можна стверджувати, що така робота є дуже важливою з погляду забезпечення їх психологічного здоров'я і працездатності, які так само, як і учні глибоко травмовані обставинами, в яких опинились.

В рамках проєкту вчительки проводили щотижневі он-лайн зустрічі з учнями, які навчаються у школах за кордоном. Метою таких зустрічей було: з одного боку, надати дітям психологічну підтримку задля полегшення інтеграції в нову громаду, з іншого – підтримати їхні духовно-моральні зв'язки з батьківщиною і мотивацію щодо повернення в Україну.

Оскільки навчання проводилось дистанційно, проєкт передбачав педагогічну підтримку вчителів і надання їм матеріалів і рекомендацій для проведення занять – зустрічей з учнями. Завдання проєкту були інноваційними, тому вони потребували принципово нових підходів і програми занять з учнями. Експертна група проєкту розробила програму занять з урахуванням вимог психологічної підтримки дітей і реалізації вищезазначених завдань проєктної діяльності. Основними блоками контенту для зустрічей – занять з учнями експерти проєкту визначили: різноманітність як ресурс, основи сталого розвитку, основи критичного мислення. Кожен з блоків складався з 3-4 занять.

На початку проєкту вчителькам пропонувалось провести 1-2 вступних зустрічі, які мали на меті познайомити учнів одне з одним (групи учнів від 10 до 20 осіб формувались з дітей одного віку з різних класів і іноді з різних шкіл, яких запрошували вчительки), згуртувати групу та надати їм початкову психологічну підтримку. Для цього використовувались спеціальні інтерактивні методи і вправи (так звані «криголами») та найпростіші психотерапевтичні методи як ось: малювання, підтримуюче коло та підтримуючі діалоги/полілоги.

Перший блок змісту занять «Різнманітність як ресурс» ми спрямовували на посилення адаптації дітей у тому середовищі, де вони опинились: спостереження за традиціями, культурою нової країни, порівняння з українськими традиціями, збагачення життєвого досвіду дітей, розвиток прагнення навчатись у житті, мотивації до спілкування з представниками інших культур, розуміння правил життя у полікультурному світі та ін.

Другий блок проєктного контенту – «Освіта для сталого розвитку» мав на меті привернути увагу учнів до того, як принципи сталого життя реалізуються у різних країнах у поведженні людей щодо відходів, води та енергії. Невід'ємним складником діяльності учнів були випереджаючі «домашні завдання» на

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

дослідження довкілля шляхом спостережень, коротких опитувань, здійснення інформаційного пошуку за певної теми і презентація його на занятті. Підсумком цієї теми було обговорення того, який досвід і поведінку нам потрібно перенести на український ґрунт.

Цілями останнього блоку змісту «Критичне мислення мені потрібно завжди» було ознайомлення учнів з ефективними прийомами критичного мислення, які потрібні кожного дня (постановка запитань, оцінка достовірності інформації, узагальнення, порівняння та ін.).

Кожне заняття (40-50 хв.) складалось із вступної (психотерапевтичної та актуалізуючої) частини, основної – коли надавався необхідний мінімум інформації та відпрацьовувались уміння і навички учнів та підсумкової (узагальнення і обговорення набутого досвіду, самооцінка дітей та формувальне оцінювання результатів занятті вчителькою).

Під час спеціальних тренінгів професійного розвитку для учасниць проєкту вчительки отримують методичні поради, вчать використовувати незнайомі їм онлайн методи, методично вірно структурувати зустрічі, використовувати інтеракцію; коригують власні плани зустрічей, обмінюються досвідом. У створеній в Telegram групі учасниці ділились власними методичними розробками зустрічей, звітували про проведені заняття, розповідали, які питання виникали, що викликало найбільший позитивний відгук учнів, чого варто уникнути та отримували необхідну інформацію та консультації.

Проведені наприкінці роботи спеціальні дослідження засвідчують значний позитивний ефект проєкту як для вчительок, так і для дітей. Завершуючи процитуємо Олену Зарічну, вчительку, заступницю директора школи, яка пише на сайті проєкту: «У 2021/22 навчальному році в незалежній Україні з'явилося нове покоління учнів: діти війни. До ролі вчителів додалася ще одна: інтегрувати дітей-біженців в українське суспільство в умовах війни. Звичайні шкільні вчителі (не вчителі-герої!) є тим містком, який з'єднує школярів-біженців з Україною, її культурою, мовою, цінностями та майбутнім. Наш проєкт – про подорож тих, хто не боявся і не боїться ні обстрілів, ні труднощів, але продовжує навчати дітей».

ПРОНІКОВ О. К.

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки, психології
та методики фізичного виховання,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів*

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Удосконаленню національної системи освіти, зокрема змісту фізичного виховання здобувачів освіти та зміцненню їх здоров'я у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) сприяє дослідження, аналіз й використання накопиченого вітчизняного педагогічного досвіду й спадщини видатних педагогів минулого.

Творча діяльність, постійний пошук оптимальних шляхів дали можливість видатному українському педагогу, кандидату педагогічних наук, заслуженому учителю України, директору Павлівської середньої школи на Кіровоградщині – Василю Олександровичу Сухомлинському узагальнити свої теоретичні положення й практичний досвід організації фізичного виховання в школі.

Аналіз педагогічної спадщини Василя Сухомлинського дозволяє стверджувати, що фізичне виховання підростаючого покоління є важливою складовою створеної ним педагогічної системи. Беручи до уваги власний досвід спостереження за дітьми, багаторічну педагогічну діяльність, педагог-новатор переконливо доводить взаємозалежність, взаємовплив фізичного здоров'я дитини, її духовного світу, розумового розвитку, віри у свої сили.

Актуальним залишається положення Василя Сухомлинського про те, що першоосною освітнього процесу, предметом особливої уваги педагогічного колективу ЗЗСО завжди повинно бути здоров'я здобувачів освіти. Дотримуючись цього положення, вчителі Павлівської школи разом зі шкільним лікарем визначали чіткий режим праці, відпочинку й харчування, а з батьками домовлялися, щоб діти з послабленим здоров'ям навесні, влітку та восени спали під відкритим небом, харчувалися багатою на вітаміни їжею, якомога більше часу перебували на свіжому повітрі. Збереження здоров'я фізично кволих і схильних до захворювання дітей потребувало їх залучення до виконання потужних гімнастичних вправ, систематичне загартування організму.

Велику увагу Василь Сухомлинський також приділяв природному чиннику оздоровлення дітей: ранкова гімнастика, душ, улітку – купання та ходіння босоніж, прогулянки до лісу, в поле. Важливо, щоб діти більшу частину доби будь-якої пори року бували на свіжому повітрі, багато рухалися й не

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

засиджувалися над підручниками одразу після шкільних занять. Не можна, щоб домашня розумова праця втомлювала. Другу половину дня діти мають проводити не за підручниками та не в закритому приміщенні.

Важливою складовою фізичного виховання та розвитку учнів Василь Сухомлинський вважав позаурочні заняття, які розглядав передусім, з погляду піклування про здоров'я, забезпечення гармонійного розвитку особистості. Ці заняття повинні приносити насолоду учням, стати їхньою потребою. Директор Павлиської школи вимагав від учителів, щоб вони під час занять скеровували своїх вихованців на гармонічність виконання рухів, на формування характеру, естетичних почуттів. Тому радив, оцінюючи результати змагань, визначати переможців за такими показниками як краса, витонченість, гармонія рухів.

У Павлиській середній школі були чітко окреслені основні напрямки виховної роботи щодо реалізації завдань фізичного виховання та зміцнення здоров'я у школярів, зокрема: санітарно-гігієнічні вимоги до зовнішніх умов життя, режиму праці та відпочинку учнів; особливості організації фізичної праці дітей як важливого засобу зміцнення здоров'я; фізичне виховання на уроках фізичної культури та в процесі позакласної спортивно-масової роботи; організація активного діяльного відпочинку учнів; система бесід про людину і особливості людського організму; оптимальне чергування розумової і фізичної праці; оздоровча спрямованість системи фізкультурних занять: уроків фізичної культури, ранкової зарядки, фізкультхвилинок, динамічних перерв; створення широкої мережі спортивних секцій і залучення школярів до активної участі в них; спортивні ігри, змагання, спартакіади (легка атлетика, гімнастика, плавання, верхова їзда; катання на ковзанах і лижах, велосипеді; зимові розваги, побудова снігової фортеці тощо); утвердження у свідомості учнів необхідності уважного і дбайливого ставлення до свого здоров'я і здоров'я інших. Активна пропаганда і утвердження здорового способу життя сприяє створенню позитивного психологічного мікроклімату, адже «урок повинен викликати позитивні емоційні почуття, тобто почуття задоволення роботою, здорове почуття втоми» [3, с.14].

Розв'язання цієї проблеми Василь Сухомлинський вбачав у поєднанні фізичного розвитку та розумової праці учнів. Зокрема, потрібно розподіляти розумову працю учнів, залежно від сезонних точок. Це зумовлено тим, зазначав педагог, що «рік складається з періодів, у кожному з яких життєдіяльність людського організму різна. Наприклад, добре відомо, що навесні захисні сили організму послаблюються, на осінь – зміцнюються. Ураховувати ці циклічні коливання особливо важливо в школі, адже ми маємо справу з організмом, який росте, розвивається, з мозком, який формується» [4, с.167].

Важливого значення Василь Сухомлинський створенню належних медико-гігієнічних умов освітнього процесу здобувачів освіти. Через тривале перебування у приміщенні, брак кисню, можуть виникнути в учнів проблеми з

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

органами зору, порушення обміну речовин, внаслідок чого ними втрачається здатність до зосередження, концентрації уваги, стійкості під час розумових навантажень.

Складовою частиною фізичного виховання в Павлиській школі були різноманітні військові вправи. Видатний педагог спостерігав, як у дитинстві і молодшому шкільному віці хлопчики пишаються тим, що вони – майбутні воїни, захисники Батьківщини, загартовуючись фізично та духовно. Педагог був переконаний, що напруження духовних і фізичних сил для подолання труднощів та перешкод породжує в учнів особливе бачення сильної й благородної людини.

Василь Сухомлинський у зверненні до вчителів радив: «Якщо ви хочете, щоб ваші хлопчики не тільки уявляли, а й переживали на власному досвіді, що таке важко – проводьте військові ігри, які потребують великого напруження духовних і фізичних сил. Ніде так не розкривається моральна суть особистості, ніде так людина не заявляє голосно перед товаришами про своє душевне ество, як у військовій грі та ще в напруженій фізичній праці, де байдужість або лінощі одного роблять неможливими успіх усього колективу» [5, с.326].

На думку педагога, виховне значення військової гри полягає ще й в тому, що вона є справжньою школою для формування дисциплінованості вихованців. У військових вправах дотримання правил гри набуває яскраво вираженого характеру самовиховання, а момент самопокори стає для здобувачів освіти рівнозначним примушувати себе, наказувати собі. Водночас, Василь Сухомлинський вважав, що подолання труднощів і досягнення певних успіхів у військових іграх та окремих видах спорту є відмінним тренуванням вольових якостей в учнів. Ці поради Василя Сухомлинського є надзвичайно актуальними та важливими.

Особлива увага в педагогічній спадщині педагога приділялася формуванню компетентностей вчителя й, зокрема, фізичної культури. Якими вони мають бути?

Керуючись порадами та рекомендаціями видатного педагога, сучасний вітчизняний досвід підготовки майбутніх учителів фізичної культури дозволяє стверджувати, що системоутворюючим компонентом цього процесу є теоретичні та методичні основи їх підготовки у закладах вищої освіти (ЗВО). Перспективними напрямками розвитку цього процесу визначаємо: удосконалення та розбудова особистісно-орієнтованого підходу їх професійної підготовки; використання сучасних результатів наукових досліджень та технологій; формування навичок викладача-організатора, менеджера фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи; залучати здобувачів освіти до вивчення міжнародного досвіду; впроваджувати в програму підготовки лекцій з проблем фізичного виховання та спортивних досягнень в зарубіжних країнах,

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

ознайомлення із зазначеною тематикою вчителів на курсах в системі післядипломної освіти [1; 2].

В умовах української державності, коли перед ЗЗСО та ЗВО постають якісно нові і складні завдання, педагогічна спадщина Василя Сухомлинського спроможна допомогти успішному розв'язанню багатьох актуальних педагогічних проблем, зокрема, фізичного виховання здобувачів освіти. Її багатогранна можливість і значущість актуалізується в Новій українській школі, заслуговує на подальше вивчення, поширення та творче використання.

Список використаних джерел

1. Проніков О. К. Сучасний вчитель фізичної культури та спортивний тренер: вивчаючи минуле – творимо майбутнє. *Історія фізичної культури і спорту народів Європи: збірник тез доповідей III Міжнародного наукового конгресу істориків фізичної культури*. Волинський національний університет імені Лесі Українки на базі табору практик «Гарт» (с. Світязь, Шацький р-н., Волинська обл.) 22–24 вересня 2021 р. Луцьк-Шацьк, 2021. С. 20.
2. Проніков О. К. Модернізація освітнього процесу підготовки майбутніх учителів фізичної культури. *Збірник тез VIII Міжнародної інтернет-конференції «Сучасна українська освіта: стратегії та технології навчання молоді і дорослих»*. Переяслав, 2022. С. 24–26.
3. Сухомлинський В. О. Інтерес до учіння – важливий стимул навчальної діяльності учнів. *Вибр. твори*: в 5 т. Т. 5. Київ : Рад. шк., 1977. С. 7–16.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 3. 670 с.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 1. 559 с.

САДОВА І. І.

*доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри педагогіки та
методики початкової освіти,*

*Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка,*

м. Дрогобич

ШАЙДА М.

здобувачка другого рівня вищої освіти,

Дрогобицький державний педагогічний університет

імені Івана Франка,

м. Дрогобич

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Вітчизняна інклюзивна освіта була сферою педагогічної діяльності Василя Сухомлинського. Відомий педагог писав, що у кожній дитини свій темп навчання і не варто її квапити, оцінювати треба прогрес учня, його досягнення,

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

а не порівнювати таку дитину з іншими: «Знедолена дитина не повинна знати, що вона малоздібна, що в неї слабкий розум. Виховання такої дитини має бути у сто разів уважнішим, чуйнішим, дбайливішим» [4, с. 590].

Щодо навчання школярів з ООП В. Сухомлинський наголошував: «Вчити і виховувати цих дітей треба у загальноосвітній школі; створювати для них якісь спеціальні навчальні заклади немає потреби. Гуманну місію школи і педагога ми вбачаємо в тому, щоб врятувати цих дітей, увести їх у світ суспільства, духовного життя, краси цілком повноцінними і щасливими» [2, с. 85–86].

Погляди В. Сухомлинського стосовно навчання дітей з ООП надзвичайно актуальні й в умовах сьогодення, адже «фактичні дані про рівень їхнього розвитку ми збираємо, головним чином, шляхом систематичних щоденних спостережень – як навчаються ці діти, яких успіхів досягають. Спостереження приводять до висновку: для навчання і виховання таких дітей потрібні особливі заходи, потрібний тонкий, делікатний та індивідуальний підхід» [2, с. 85].

У контексті такого підходу провідну роль у розвитку «особливої» дитини В. Сухомлинський відводить системній розумовій праці: «Головне – не допустити, щоб ці діти переживали свою «неповноцінність», запобігти появі в них байдужого ставлення до навчальної праці, не притупити у них почуття честі й гідності. Конкретна робота наша полягає передусім у визнанні причин лиха в кожному окремому випадку – алкоголізм батьків, нездорові стосунки в сім'ї та ін.; винятково важливо й те, щоб перебуваючи в атмосфері повноцінного духовного життя школи, недостатньо здібна дитина ніколи не відчувала своєї «неповноцінності» [2, с. 86].

З-поміж праць ученого-педагога, де він актуалізує цю проблематику, слід назвати книги «Сто порад учителям», «Серце віддаю дітям», «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», «Розмова з молодим директором школи». Донька видатного вченого, дослідниця його педагогічної спадщини О. Сухомлинська у статті «Толерантність як підхід до розгляду ідей В. О. Сухомлинського про дитину» зазначає, що всі його твори рясніють прикладами «інших» дітей. Водночас авторкою наголошується, що «іншими були діти, які не вписувалися у концепцію «щасливого радянського дитинства». Це діти, не схожі на інших, із різними відхиленнями, які радянською наукою і практикою «відбраковувалися» й поміщалися у спеціальні, майже завжди закритого типу заклади» [1, с. 8]. На думку О. Сухомлинської, такі діти й сьогодні вважаються неповносправними і постають об'єктами цькування з боку інших дітей та неприязні з боку дорослих, що є найвищим проявом інтолерантності у демократичному суспільстві [1, с. 8].

В. Сухомлинський передовсім звертає увагу на виняткову важливість індивідуального підходу до дітей: «Кожна дитина індивідуальна і потребує свого особливого підходу, «невстигаючих» немає, є «особливі» особистості, які

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

здатні не тільки вчитися на рівні з однолітками, але також досягати високих результатів у певній сфері» [3, с. 436–437].

У контексті дослідження інклюзивної освіти маємо послуговуватися науковою спадщиною Василя Сухомлинського, основоположника наукової педагогіки.

Список використаних джерел

1. Сухомлинська О. Толерантність як підхід до розгляду ідей В.О. Сухомлинського про дитину. *Історико-педагогічний альманах*. 2015. Вип. 1. С. 7–12.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5-ти т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 1. 654 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5-ти т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 2. 670 с.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5-ти т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 5. 639 с.

ТИМОШКО Г. М.

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки і
методики викладання історії та
суспільних дисциплін,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів*

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ І СУЧАСНІСТЬ: АДАПТИВНІ КОНТЕНТИ В УПРАВЛІННІ ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ З ІНКЛЮЗИВНИМ НАВЧАННЯМ

*Знедолена природою дитина
не повинна знати, що у неї
слабкий розум, слабкі сили.
Виховання такої дитини має
бути у сто разів ніжнішим,
чуйнішим, дбайливішим.
В. Сухомлинський*

Освіта ХХІ сторіччя – це суспільні виклики, що диктують необхідність постійного оновлення, розвитку, пошуку ефективних моделей та ресурсів їх впровадження. Освіта України переорієнтовується на вимоги ринкової перебудови усіх сфер соціального життя держави, найперше змінюючи роль керівника закладу освіти як важливої фігури в організації освітнього процесу.

Школа потребує керівника, який би виконував свою роботу

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

високопрофесійно. Адже для сучасної історичної доби характерна тенденція до розшарування закладу освіти за якістю знань. Успішно функціонують заклади освіти, керівникам яких характерні: стратегічне мислення, впевненість у собі, оптимістичне сприймання світу, компетентність, творчість. За аналогією, такому педагогу притаманне *відчуття сучасності* у педагогічній реальності. Керівник закладу освіти поєднує в собі високий професіоналізм із широким світобаченням. Він готовий оволодівати новими формами, методами, технологіями навчання і виховання, основами менеджменту освіти, що додає йому впевненості в утвердженні його професійної компетентності [8].

На сучасному етапі розвитку суспільства особливо актуальною є проблема *інклюзивної освіти*. Це пов'язано з тим, що число дітей, які мають психофізичні розлади, значно зростає, крім того, простежується тенденція до виявлення психофізіологічних порушень у кожній окремій дитини. Тому впровадження інклюзивної освіти стало нагальною необхідністю. «Інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у закладах загальної середньої освіти на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей освітньо-пізнавальної діяльності таких дітей» (Концепція розвитку інклюзивної освіти. Наказ МОН від 01.10.2010 № 912).

Особливе відношення до дітей з особливими потребами пропагує у своїй педагогічній діяльності світоч вітчизняної педагогіки – Василь Сухомлинський ще ХІХ столітті. Особливості підходу Василя Олександровича Сухомлинського до дітей зі зниженою здатністю до навчання, а також вивчення специфіки підходу до таких учнів, вихованців в умовах освітнього і називають *інклюзією*. Не вживаючи термінів «особистісна орієнтація» та «інклюзія», у своїх працях «Як виховати справжню людину», «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості», «Сто порад учителям», «Батьківська педагогіка» та інших вчений відобразив основні принципи інклюзивної освіти.

Проблема дитинства, до якої останніми роками зверталось багато вчених, сколихнула сучасне суспільство особливо в умовах воєнного стану як результату російської агресії. Суспільство почало особливо усвідомлювати необхідність підвищеної уваги до дитинства взагалі, і до кожної дитини зокрема. Сироти, соціальні сироти, діти вулиці, жертви насильства, діти з обмеженими функціональними обмеженнями – це далеко не повний перелік неповнолітніх, які опинилися у трагічних життєвих ситуаціях, потребують підтримки з боку суспільства та законодавчого забезпечення своїх прав як і воєнний так і в поствоєнний період.

Серед особливостей інклюзивного середовища є належне нормативно-правове забезпечення освітнього процесу для дітей з особливими потребами, яке провадиться на демократичних і гуманістичних засадах.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Основоположником управління вітчизняною школою на демократичних і гуманістичних засадах є В. Сухомлинський, який називав управління *«Мистецтвом впливу на душу людини»*. У роботах «Серце віддаю дітям», «Щоденник молодого директора школи» виокремлюються декілька позицій, які є глибинними переконаннями відомого вченого, досвідченого директора школи. Серед них – необхідність розуміння духовного світу школяра, тонкощів організації освітнього процесу на наукових засадах. В. Сухомлинський вважав, що керівник школи має доводити, роз'яснювати, переконувати, вести за собою, а це може зробити тільки компетентний керівник-педагог. Сутність педагогічного керівництва він бачив в умінні керівника школи глибоко розумітися в складності й багатогранності педагогічних явищ. *«Керівництво в цій сфері, – писав видатний педагог, – не може укластись у певну систему адміністративних вказівок, розпоряджень. Тут необхідний глибокий науковий аналіз того, що робиться, й перспектив удосконалення педагогічного процесу»* [5]. Особливу увагу В. Сухомлинський приділяв осмисленню педагогічного досвіду, глибокому аналізу успіхів і прораханків.

«Учителем учителів» вважав В. Сухомлинський справжнього досвідченого керівника. Вчений зазначає: *«...завдання директора – допомогти кожному вчителю у створенні індивідуальної творчої лабораторії. Індивідуальна робота з учителем передбачає, з одного боку, вивчення тих методів виховання, які він застосовує, а з другого – надання йому практичної допомоги. Зміст, методи, характер такої роботи визначаються рівнем педагогічної культури педагогів, їхнім кругозором, інтересами, духовними запитами»* [5].

Отже, В. Сухомлинський послідовно обґрунтовував та реалізовував у своїй управлінській та педагогічній діяльності ідеї поєднання педагогічної теорії з практикою, гуртування педагогів навколо творчого задуму, а найголовніше – вивчення і розуміння дитини у процесі адаптації до умов мінливого соціуму, застосовуючи теоретичні і практичні основи адаптивного управління закладом освіти. Наукові погляди Великого Сухомлинського актуальні і в сучасну історичну добу, особливо в умовах інклюзивної освіти [6].

Управління ЗО з інклюзивною формою навчання – це спрямована координація й організація об'єкту управлінського впливу, з допомогою якого особа з особливими потребами реалізує технологічні, економічні і соціальні цілі. Усвідомлення вищезазначеного потребує оновлення векторів розвитку закладів освіти та системи управління ними. Прикладом такої системи є *система адаптивного управління* в закладах освіти з інклюзивним навчанням. Адже процеси адаптації в інклюзивному середовищі є архіважливими як для педагогів так і для здобувачів освіти. Адаптивне управління виникло за потреби спрямованої самоорганізації людини. Для більш повного розуміння потреб спрямування самоорганізаційних процесів необхідно усвідомити сутність

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

існування живих систем, як матеріальних, самоорганізованих, динамічних утворень, яким притаманні процеси самогенерації, самопідтримки та еволюції, що здійснюються шляхом утримання і трансляції раніше накопиченого досвіду.

Адаптивне управління освітнім процесом в закладі освіти з інклюзивними класами визначається як системне, багатомірне та багаторівневе управління, яке охоплює всі елементи педагогічної системи, узгоджує процеси управління та самоуправління, зовнішні вимоги та внутрішні мотиви учасників освітнього процесу, задає простір для вільної конкретизації педагогічної діяльності відповідно до реальної ситуації при збереженні стратегічних напрямів, сприяє саморозвитку та самореалізації адміністрації, педагогічного та учнівського колективів. В умовах переходу до інформаційного суспільства, широкої соціальної трансформації, значення адаптивного управління як вирішального чинника успішного здійснення реформаційних змін в освіті визначається його роллю як генератора змін всієї системи освіти відповідно до викликів часу і потреб суспільства. Це обумовлює необхідність пошуку нових, відкритих і демократичних моделей управління ЗО, нових векторів утвердження професійного впливу на освітні процеси в умовах відходу від адміністративно-командних методів, децентралізації управління і посилення регіоналізації освіти, появи закладів освіти різних форм власності, зростання їх автономії, конкуренції освітніх послуг, підвищення управлінської компетентності керівників закладів освіти на основі відповідних принципів.

Основними принципами адаптивного управління ЗО з інклюзивним навчанням є: *принцип спрямовуючої вирішальності державно-громадського впливу, принцип гуманізації і поваги до особистості, принцип демократизації та гуманізації в управлінні ЗО, принцип науковості, принцип цілеспрямованості, принцип плановості, принцип компетентності, принцип оптимізації, принцип ініціативи й активності, принцип об'єктивності в оцінці виконання працівниками закладу освіти з інклюзивним навчанням своїх обов'язків, принцип поєднання колегіальності з персональною відповідальністю, принцип інноваційності, принцип адаптивності в управлінні закладами освіти базується на відкритості системи «заклад освіти з інклюзивним навчанням», принцип перевірки фактичного виконання управлінських рішень.*

Невід'ємною частиною адаптивного управління закладами освіти з інклюзивними класами є дотримання виконання Закону України «Про освіту», нормативних актів органів управління, наказів і розпоряджень керівника, рішень педагогічної ради, піклувальної ради закладу освіти. Застосування принципу раціонального поєднання традиційного і інноваційного в адаптивному управлінні закладами освіти з інклюзивним навчанням внесло зміни в основні завдання, функції, форми та методи діяльності керівника і сформулово нові підходи:

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

- введення у штатний розпис нових посад в зв'язку з організацією інклюзивного навчання;
- використання в інклюзивному освітньому процесі мультимедійних програмних засобів природничо-математичного, гуманітарного циклу, інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій (широке використання інтернет-ресурсів);
- активізацію психологізації освітнього процесу в інклюзивних класах та ін.

Створенню ситуації успіху спілкування в інклюзивному освітньому середовищі пом'якшує адаптаційний процес, активізує зв'язок між педагогами та здобувачами освіти. Рівень сформованості позитивного соціально-психологічного клімату в інклюзивному середовищі є одним із показників успішної адаптивної діяльності керівника ЗО. Соціально-психологічний клімат – один із вирішальних чинників успішної діяльності людини в усіх сферах життя суспільства. В будь-якому колективі він породжується міжособистісною взаємодією, яка опосередковує не тільки міжособистісні впливи, а й вплив навколишнього середовища: речей, предметів, явищ природи тощо. Настрій однієї людини впливає на настрій іншої, позначається на різноманітних аспектах поведінки, діяльності, життя людей. У колективі створюється сприятливий чи несприятливий психологічний клімат, який позитивно чи негативно впливає на самопочуття людини, її креативність [8].

З метою створення конкурентоздатного інклюзивного адаптивного освітнього середовища керівник ЗО працює над модернізацією управлінських функцій, щоб вони були максимально дієвими, консультативними, менеджерськими та прогностичними.

Адаптивне управління ЗО – складний і динамічний процес, який передбачає постановку мети, завдань, педагогічний аналіз якості освітнього процесу, пошуки шляхів його удосконалення, ефективне використання засобів навчання і виховання, координацію зусиль всього педагогічного колективу й управлінського персоналу. У процесі адаптивного управління ЗО основна увага зосереджується на безпеці життєдіяльності учасників освітнього процесу, поліпшення якості уроку, забезпеченні науковості викладу матеріалу, реалізації міжнаукових і міжпредметних зв'язків, методичній та інформаційній забезпеченості [7].

Адаптивне управління ЗЗСО із інклюзивним навчанням – це система в системі, синергія керування освітнім процесом формування життєвих компетентностей осіб, які потребують особливих умов і відносин в інклюзивному освітньому середовищі. Адміністрація ЗЗСО чітко визначає переваги інклюзивного навчання на засадах адаптивного контенту у процесі професійної управлінської діяльності в умовах інклюзивного середовища.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Отже, реалізація успішного адаптивного управління в закладі освіти з інклюзивним навчанням здійснюється на засадах педагогічної спадщини Василя Сухомлинського, де сповідуються демократизм та гуманізм, соціальна справедливість, організаційна та педагогічна культура, повага й довіра до людини. Досвідчений керівник закладу освіти усвідомлює оптимістичний підхід до дійсності, є стійким у стресових ситуаціях, активізується в умовах кризи, залишається для учнів і колективу важливим суб'єктом їхньої соціалізації та гарантом якісних освітніх послуг.

Список використаних джерел

1. Колупаєва А. А., Софій Н. З., Найда Ю. М. та ін. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навчально-методичний посібник / під заг. ред. Л. І. Даниленко. Київ, 2007. 128 с.
2. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.
3. Савченко О. Я. Компетентнісний підхід як чинник модернізації початкової освіти. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NiO/2011_4_1/statti/Savch.htm (дата звернення: 21.07.2022).
4. Сухомлинська О. В. Думки В. О. Сухомлинського про здоров'я дітей в історичній перспективі. *Рідна школа*. 2012. № 7. С. 3–7.
5. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. *Сухомлинський В. О. Вибрані твори* : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 3. С. 283–582.
6. Сухомлинський В. О. Природа – джерело здоров'я. *Сухомлинський В. О. Вибрані твори* : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 3. С. 48–53.
7. Тимошко Г. М. Органайзер керівника навчального закладу: методичні рекомендації. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2014. 198 с.
8. Тимошко Г. М. Управління формуванням професійного здоров'я педагогів. *Проблеми освіти: Наук.-метод. зб.* Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. Вип. 83. част. 2. С.102–107.

ТРЕТЯК О. С.

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки і методики
викладання історії та суспільних дисциплін,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т.Г. Шевченка,
м. Чернігів*

ЧЕБОНЕНКО С. О.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
проректор Академії Державної
пенітенціарної служби,
м. Чернігів*

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ДО ВЗАЄМОДІЇ З УЧНЯМИ В СИТУАЦІЯХ ЖИТТЄВОЇ КРИЗИ

Учні, які пережили ракетні та артилерійські обстріли, бомбардування, ховалися в підвалах, бомбосховищах, втратили своїх близьких та рідних, бачили руйнування та хвилювання інших людей, відчують на собі тривалу дію стресу, що породжує фрустрацію і може спричинити появу життєвої кризи. Підтримка учнів з боку вчителів можлива за умов, коли останні володіють необхідними знаннями, вміннями діагностувати психічні стани дітей, проявляють увагу до них та людські якості, що дозволяють встановлювати психологічний контакт.

Зважаючи на значну кількість учнів, які опинилися в ситуації життєвої кризи, що викликана воєнним станом у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, актуалізується проблема підготовки майбутніх вчителів до взаємодії з такими учнями.

Мета дослідження полягає у виробленні концепції підготовки майбутніх учителів до взаємодії з учнями, які пережили психотравму в умовах воєнного стану й опинилися в ситуації життєвої кризи.

Варбан Є. О., вивчаючи різні визначення поняття «життєва криза» науковцями, приходять до висновку, що «У розумінні психологічного феномену життєва криза розглядається: 1) як соціально-психологічна ситуація; 2) як особливий стан, що має свої суб'єктивні та об'єктивні характеристики; 3) як процес переживання» [1, с. 122] та робить висновок про те, що «Життєву кризу утворюють як реальні обставини життя, так і їх сприймання та переживання особистістю» [1, с. 129].

Треба зазначити, що життєву кризу супроводжують почуття самотності, образи, нервові зриви, переляк за майбутнє. Основними причинами їх появи є: наслідки пережитої психічної травми; посттравматичний стрес; стан тяжкого горя пов'язаного із розлученням з рідними та близькими людьми; проблеми з адаптацією в новому класі, знаходження порозуміння з вчителями; життєві

негаразди (матеріальні труднощі, місце проживання тощо); захворювання, що починають носити хронічний характер. Як правило, життєвій кризі передуює стан фрустрації.

Мул С. розмірковуючи про природу фрустрацій, робить висновок «що фрустрація це міжстанове психічне новоутворення, яке при визначених особливостях може ставати психологічним станом і впливати на усе психічне. Фрустрація має загальні, масштабні риси, які притаманні лише їй. Розвиток фрустрацій формує її в психологічний стан» [3, с. 193].

Тому, «... особливої уваги потребують учні, які пережили травматичні ситуації, а тому мотиви їхніх вчинків не завжди можуть бути зрозумілими для оточуючих, а отже від вчителів вимагаються додаткові знання та вміння в роботі з такими учнями» [4, с. 226].

Зважаючи на вищевикладене, у процесі підготовки майбутніх учителів до взаємодії з учнями, які опинилися в ситуації життєвої кризи в умовах воєнного стану, пропонуємо дотримуватись такої концепції:

– залучати всіх студентів навчальної групи до участі в ситуаційно-рольових іграх, дискусії, вирішенні ситуаційних задач, що дозволяє моделювати ситуації, які потребують прийняття рішень, виконання певних дій для налагодження взаємодії з учнем, який опинився в ситуації життєвої кризи;

– застосовувати методи проблемного навчання, що спонукають звертати увагу на психоемоційний стан учня, вивчати його причини та знаходити рішення в складних ситуаціях;

– екстраполювати методи подолання психологічних бар'єрів під час взаємодії з учнями шляхом усвідомлення життєвих цінностей, саморегуляції, формування уміння розуміти проблеми інших людей, здійснювати когнітивний процес, враховуючи те, що «бар'єр – те, що є перешкодою, завадою до здійснення чого-небудь» [2, с. 57];

– розвивати культуру спілкування, комунікабельність та вміння визначати психологічні особливості стресу та попереджати негативні явища в середовищі учнів (цькування, образи, надання принизливих прізвиськ, зневажливе ставлення, бойкот та ін.);

– навчитися перевіряти інформацію з різних джерел про учня та його соціальне оточення, наявних в нього проблем, що пов'язані з життєвою кризою та використовувати її у процесі взаємодії;

– сформувати позитивний імідж доброзичливого вчителя, до якого учень може звернутися за допомогою для вирішення власних проблем, який є прикладом для учнів у зовнішньому вигляді, способах комунікації, здатності нести відповідальність за прийняті рішення, бути собою, проявляти моральні, естетичні, інтелектуальні якості тощо;

– навчитися звертати увагу на хвилювання, відчай, психотравмуючі чинники які породжують збудження та гальмування, відволікають увагу учнів;

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

– навчитися забезпечувати особисту відкритість, доступність, емпатію, автентичність, дотримуватись педагогічного такту.

На виникнення життєвої кризи можуть впливати різні обставини, які суб'єктивно сприймаються учнем і віддзеркалюються на його психічних станах, поведінці, ставленні до себе та оточуючих, здатності приймати важливі рішення та розв'язувати проблеми у найкоротший термін. Запропонована концепція підготовки майбутніх учителів до взаємодії з учнями, які опинилися в ситуації життєвої кризи внаслідок військової агресії російської федерації проти України, побудована на формуванні усвідомлення студентами необхідності сприяння учням через існуючі форми взаємодії та можливості змінити і перебудувати їх свідомість, допомогти розв'язати існуючі протиріччя у визначенні сенсу життя. Предметом подальших наукових розвідок в цьому напрямку стане підготовка кейсів задач для проведення практичних занять з навчальної дисципліни «Психологія».

Список використаних джерел

1. Варбан Є.О. Життєва криза: поняття, концепції та прояви. *Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип. 8. С. 120–133. URL: http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/26655/Varban_1./pdf;jsessionid=11202F718936D2334F1F63DCCAD9C2A2?sequence=3 (дата звернення: 12.06.2022).
2. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. 848 с.
3. Мул С. Фрустрація як проблема психічного стану особистості. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія психологічні науки*. 2019. Т.12. №. 1. С.193–203. URL: https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/psy_zbirnyk/article/view/146 (дата звернення: 12.06.2022).
4. Третьак О. С., Веселова Н. П. Запобігання конфліктних ситуацій у роботі вчителя з учнями, які мають посттравматичні розлади. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Чернігів, 2018. Вип.151. С. 226–231.

ЯНЧЕНКО Т. В.

*доктор педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедри педагогіки і
методики викладання історії та
суспільних дисциплін,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів*

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У ТРАВМАТИЧНИХ УМОВАХ ЖИТТЯ

У сучасних надзвичайно складних умовах розвитку українського суспільства та освіти необхідно переосмислювати підходи до організації навчання та виховання дітей. Оскільки більшість дітей в Україні перебуває сьогодні у травматичних умовах життя, особливого значення набувають питання збереження їхнього життя, фізичного та психічного здоров'я і забезпечення умов соціалізації. При цьому місія виховання дітей, на думку О. Сухомлинської, повинна полягати в передачі культурних цінностей, у підготовці молоді до інтеграції в суспільство, в нівелюванні соціальної нерівності [3, с. 3].

Зазначимо, що проблеми навчання, виховання та соціалізації дітей, які перебувають у травматичних умовах життя, були актуальними у різні періоди розвитку української педагогічної думки та освіти. Тому комплекс цих питань є предметом багатьох історико-педагогічних студій. Сучасні українські науковці, виявляють особливості здійснення соціально-педагогічної підтримки та визначають різні категорії дітей, які перебували у травматичних умовах життя. Так, характеризуючи педагогічну діяльність щодо таких дітей у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., дослідники називають їх «діти, які потребували захисту» [8] та «знедолені діти» [1], відносячи до них дітей-сиріт, дітей-правопорушників, дітей, які походять із бідних селянських або робітничих родин. У 20-ті – на початку 30-х років ХХ ст. у педології існувало поняття «дефективні діти». Воно поєднувало у собі різні категорії дітей, які перебувають у травматичних умовах життя: діти, які мають відхилення у фізичному або психічному розвитку; важкі діти у вузькому сенсі – важковиховувані, педагогічно занедбані, правопорушники, «морально дефективні» [6; 7, с. 168].

Аналіз джерел і наукових праць свідчить, що провідні засади виховання таких дітей у зазначені періоди визначалися потребами та можливостями держави і суспільства, а не запитами та інтересами дітей. А відтак, основними рисами виховання дітей, які перебувають у травматичних умовах життя, у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. були становість, релігійність,

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

залучення благодійних організацій і приватних благодійників до надання соціально-педагогічної допомоги [1; 8].

Головними принципами виховання таких дітей у закладах освіти та соціалізації різних типів у 20-ті – першій половині 30-х років були опора на комуністичну ідеологію, радянська та ідеологізація освітнього процесу, колективізм. Окреслена специфіка виховання дітей, які перебувають у травматичних умовах життя, почасти зберігалася у радянській педагогіці і у другій половині ХХ ст.

Провідним принципом виховання дітей, які перебувають у травматичних умовах життя, у діяльності Василя Сухомлинського є дитиноцентризм, що передбачає урахування інтересів і запитів кожної дитини, повагу до особистості, зростання особистісної ролі і дитини, і педагога у виховному процесі. У цьому полягає інноваційний характер педагогічної діяльності Василя Сухомлинського щодо дітей, які перебувають у травматичних умовах життя. У містах і селах України у другій половині 40-х – у 60-х роках ХХ ст. було багато таких дітей. Про них пише В. Сухомлинський у своїй видатній праці «Серце віддаю дітям» [5, с. 62–70]: «Війна залишила глибокі рубці, рани, які ще не загоїлися... [5, с. 63]. Чим ближче я знайомився з майбутніми вихованцями, тим більше переконувався, що одним із важливих завдань, які стоять переді мною, є повернення дитинства тим, хто в сім'ї позбавлений його» [5, с. 66].

В. Сухомлинський закликає педагогів дуже обережно ставитися до дітей, які переживають горе. Так, видатний педагог зазначав: «Зустрічаючи дітей, я щодня вдивлявся в їхні обличчя. Сумні очі дитини – що може бути важчим у складному процесі виховання. Якщо в дитячому серці горе, дитина тільки й того. Що присутня у класі. Вона – як туго натягнена струна: доторкнешся необережно – завдаси болю. Кожна дитина переживає горе по-своєму: одну приголубиш – і їй стане легше, іншій лагідне слово приносить новий біль. Педагогічна майстерність у таких випадках полягає перш за все у людській мудрості: вмій жаліти хворе серце, не заподіюй вихованцю нового горя, не торкайся до ран його душі. Приголомшений горем, охоплений хвилюванням учень, звичайно, не може навчатися так, як він навчався раніше; горе робить відбиток на його мисленні. Головне для вчителя – це перш за все бачити дитяче горе, смуток страждання. Бачити і відчувати дитячу душу. У тому, як учитель ставиться до горя дитини, наскільки здатен він розуміти і відчувати дитячу душу, – полягає основа педагогічної майстерності» [5, с. 404–405].

Інноваційні дитиноцентричні підходи В. Сухомлинського у вихованні дітей, які переживають горе, полягають і в тому, що він вважав дитину суб'єктом виховання, активним учасником виховного процесу. На думку видатного педагога, дитина повинна розуміти горе, біль і смуток своїх товаришів і дорослих людей. У творах Василя Сухомлинського багато прикладів того, як учні допомагають своїм товаришам, у яких трапилася біда.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Педагог зазначає: «Дитина намагається знайти і знаходить для цього можливості – розділити горе, біду, образу, негоду, які переживає його товариш. В цьому полягає перше творіння радості для інших людей – віддача духовної теплоти. Такі вчинки здійснюються тільки під впливом добрих почуттів, що виникли в серці дитини в ті хвилини, коли вона переживає людські вчинки і подвиги, в яких яскраво проявляється безкорислива любов до людини. Прекрасною рисою добрих дитячих вчинків є те, що дитина відчуває необхідність віддати теплоту своєї душі тим, хто більше всього потребує моральної підтримки, необхідність якої для дорослих часто непомітна» [4, с. 3].

В. Сухомлинський надає поради вчителям, як розвинути в дітях прагнення допомагати людям: «Кращі вихователі ніколи не забувають того, що моральна готовність до добрих справ починається з добрих почуттів. З перших днів перебування дитини в школі необхідно пробуджувати в ній добрі почуття. Всі наявні в нашому розпорядженні засоби – розповіді про життєвий шлях і вчинки кращих людей, художня література, взаємовідносини в учнівському колективі – ми використовуємо для того, щоб утвердити в душі кожного вихованця глибоку повагу до людини, чуйність до її духовного світу [4, с. 3].

Насамкінець наголосимо, що дитиноцентрична педагогічна система В. Сухомлинського є цілісною, і з неї досить складно виокремити специфічне ставлення педагога до дітей, які перебувають у травматичних умовах життя. О. Сухомлинська зазначає, що «концепція В. Сухомлинського є антропоцентричною (а точніше, дитиноцентричною за суттю) і холістичною за методологією», тому «у творчості педагога настільки все взаємопов'язано, одне впливає з іншого, що навіть важко розділити, наприклад, виховання за напрямками – розумове, моральне, фізичне, естетичне тощо, оскільки в кожному з них ідеться й про всі інші складові, а у сукупності – про дитину» [2, с. 4].

Отже, педагогіка Василя Сухомлинського, зокрема і його ідеї щодо виховання дітей, які перебувають у травматичних умовах життя, є інноваційними не тільки для 50 – 60-х років ХХ ст., а й для нашого часу. Видатний педагог жив і працював у парадигмі дитиноцентризму, що створювало сприятливу атмосферу для соціалізації учнів Павлівської школи. Його ідеї є надзвичайно присутніми для сучасної української освіти, яка сьогодні має забезпечувати педагогічний захист дітей.

Список використаних джерел

1. Заяць С. С. Соціальна адаптація знедолених дітей у притулках і сирітських будинках (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Луганськ, 2010. 20 с.
2. Сухомлинська О. В. Думки В. О. Сухомлинського про здоров'я дітей в історичній перспективі. *Рідна школа*. 2012. № 7. С. 3–7.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

3. Сухомлинська О. Про стан теорії і практики виховання в освітньому просторі України *Шлях освіти*. 1998. № 3. С. 2–5.
4. Сухомлинський В. О. Про красу людської душі. *Молодий комунар*. 1961. 20 жовтня. С. 3.
5. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Киев : «Акта», 2012. 563 с.
6. Янченко Т. В. Педологія важкого дитинства у сучасних вимірах толерантності. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія: Педагогічні науки. 2014. № 3. С. 335–341.
7. Янченко Т. В. Педологія в Україні та зарубіжжі: теорія і практика : монографія / науковий редактор О. В. Сухомлинська. Чернігів : Десна Поліграф, 2016. 448 с.
8. Янченко Т. В. Проблеми соціально-педагогічної підтримки дітей, які потребували захисту, в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): дис. канд. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ, 2006. 235 с.

БАЯНОВСЬКА М. Р.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри суспільно-гуманітарної
та етико-естетичної освіти,
Закарпатський інститут
післядипломної педагогічної освіти,
м. Ужгород*

ПЕДАГОГІЧНА І ХУДОЖНЯ СПАДЩИНА В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ШЛЯХ ДО СЕРЦЯ ДИТИНИ В ТРАВМАТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЯ

В українській педагогічній науці, особливо в народній педагогічній деонтології, педагог постає перед суспільством, батьками, дітьми не лише, як той, котрий навчає і виховує, але і як лікар сердець, душ і тілес. Йому в усі часи розвитку історії педагогічної думки приписувалися найкращі людські риси і якості, духовні цінності, які проявлялися в педагогічній діяльності. Заради об'єктивності варто сказати, що даром лікувати серця, душі і тіла людей наділені також лікарі-медики та духовенство.

Василь Олександрович Сухомлинський – педагог, учений, письменник, котрий заради Добра, Істини, Краси і Миру віддавав упродовж життя своє серце дітям, свої знання, практичні вміння і навички – педагогам, ділився досвідом (життєвим і педагогічним), надавав поради. Якщо вдуматися в назви його педагогічних і художніх творів – казок, оповідань і прочитати зміст їх текстів, стає очевидним, що влучна їх назва визначає провідну ідею розповіді. Це засвідчує той факт, що педагог добре знав і відчував як суспільні, соціально-побутові, так і освітньо-виховні проблеми та потреби. Добре розумівся на шкільництві. До речі, Павлівська середня школа, яку В. О. Сухомлинський створив і очолював, – це і творча лабораторія, і експериментальний майданчик, і школа життя. Основними принципами її освітньої діяльності були принципи

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

гуманізму та дитиноцентризму. В центрі уваги суб'єктів соціально-педагогічної взаємодії була дитина з її внутрішнім світом, який треба, з одного боку, пізнавати, а, з другого, – формувати. Сьогодні проблема формування внутрішнього світу дитини в умовах травматичних ситуацій воєнного часу потребує особливої концентрації зусиль науковців: педагогів, психологів, соціологів, медиків. Вважаємо, що педагогічна і художня творчість В.О. Сухомлинського може бути основою розробки новітніх здоров'язбережувальних технологій.

Варто згадати і про те, що сам Василь Олександрович був безпосереднім учасником подій Другої світової війни, які наклали відбиток на його власне здоров'я. Він переніс фізичні, психічні, духовні і душевні травми, як тисячі, мільйони людей – учасників тих подій, котрі вимушено опинилися в травматичних ситуаціях. В.О.Сухомлинський серцем і душею сприймав трагічні людські долі, співпереживав разом з травмованими дітьми. Він власними очима бачив чимало травматичних ситуацій в їх житті.

Травми, нанесені вибуховими речовинами, зброєю підривають фізичне здоров'я людини, дитини, калічать тіло, але піддаються лікуванню. Проте психічні, духовні й душевні травми майже невиліковні, або дуже довгий час триває процедура їх лікування. Вони непокоять людину упродовж життя.

Художнє слово Василя Сухомлинського володіє силою попередження і подолання травматичних ситуацій в житті дітей. Сьогодні, коли Україна опинилася в складних викликах і випробуваннях, педагогічна і художня спадщина В.О. Сухомлинського набуває актуальності і нового звучання. Відбуваються процеси швидкого її переосмислення. Інтенсивно здійснюються пошуки не лише творчого, а й практичного її застосування в умовах воєнного часу.

Нова українська школа надає можливість використовувати в освітній і виховній діяльності різноманітні ресурси, спрямовані на попередження і подолання травматичних життєвих ситуацій дітей. З весни 2022 року ми працювали з дітьми вимушених переселенців зі сходу і півдня нашої держави, котрі перебувають на Закарпатті, зокрема в Ужгороді і його околицях. У роботі з ними використовувалися як педагогічні, так і художні твори В.О. Сухомлинського. Наприклад, проводилася серія годин спілкування із застосуванням аудіо- і відеозаписів і ми спиралися на навчальні підручники Нової української школи, в яких містяться оповідання Василя Сухомлинського. [1; 2; 3, с.24]. За допомогою сканування кюар кодів, з'явилася можливість слухати і сприймати оповідання та казки Сухомлинського. Відтак продовжувати спілкування і дискусії про добрі і погані вчинки, про людське щастя, про любов до людей і тварин, про книжку як ключ до знань, про те, що найважливіше в житті людини [1, с.58]. Так, у 3 класі НУШ вивчається

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

оповідання Василя Сухомлинського «Що найтяжче журавлям?». Третьюокласники давали відповідь на наступні запитання:

- Між ким відбувається розмова у творі?
- Про що запитала береза в журавлів?
- Що найтяжче журавлям?

З відповіді найстаршого журавля берізці виокремлюється туга [2, с.10]. Журавлі сумували, що покидають рідний край і берізку, як сьогодні сумують вихованці вимушені переселенці – за втраченими селами, містами, рідними, близькими за знищеними школами.

Отже, на нашу думку, роботу з попередження травматичних ситуацій життя дітей доцільно розпочинати з дошкільного і молодшого шкільного віку. Ця діяльність відрізняється як навчальними, так і виховними формами, методами і засобами. В освітньому процесі необхідно поступово і систематично, але дозовано подавати інформацію із зазначеної проблематики.

Список використаних джерел

1. Вашуленко М. С., Вашуленко О. В. Українська мова. Буквар: підручн. для 1 кл. закладів загальної середньої середньої освіти (у 2-х частинах) Ч.2. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2018. 112 с.
2. Вашуленко О. В. Українська мова та читання: підручн. для 2-х класів закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2019. 114 с.
3. Вашуленко О. В. Українська мова та читання: підручн. для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2020. 160 с.

ВИШНИК О. О.
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і
методики початкової освіти,
Глухівський національний
педагогічний університет
імені Олександра Довженка,
м. Глухів

ЗДОРОВ'ЯТВОРЧИЙ КОМПОНЕНТ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ.

Психічне та фізичне здоров'я нації – на часі у сучасному суспільстві. Система освіти є найважливішою структурою, яка закладає підвалини здоров'язбережувального способу життя особистості, таким чином

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

забезпечуючи зміцнення духовного, фізичного та соціального благополуччя підростаючого покоління, і, відповідно, здоров'я нації в цілому. У всі часи провідні представники наукової думки говорили про необхідність збереження здоров'я особистості.

Вагомий теоретико-практичний внесок у здоров'язбережувальне виховання було зроблено вітчизняними та зарубіжними вченими-педагогами (Я. Коменським, Дж. Локком, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковородою, Й. Песталоцці, К. Ушинським, В. Сухомлинським та ін.). Вони поповнили педагогіку фундаментальними міркуваннями щодо здорового розвитку людини, багато з яких не втратили своєї актуальності й дотепер.

Провідними ідеями видатного педагога активно користується сучасна методична система у процесі підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Актуальними в цьому контексті є:

– людинознавча спрямованість педагогічних поглядів В. Сухомлинського, яка виявляється у його піклуванні про здоров'я дитини, про збереження й розвиток її фізичних і духовних сил. Майбутній педагог початкових класів має усвідомити, що виховання й навчання, особливо в перші шкільні роки, визначає благополуччя або неблагополуччя людини в дорослому житті;

– необхідність застосування «медичної педагогіки» [3, с. 52], маючи на увазі таку організацію навчально-виховного процесу, який іде на користь тілесного та душевно-духовного здоров'я учнів.

– особлива увага до дидактогенної природи шкільних захворювань здобувачів початкової освіти, як-от: методи викладання, що не враховують специфіку віку школярів; інформаційне перенасичення навчального процесу, його надмірне прискорення тощо;

– організація навчально-виховного процесу згідно з віковими особливостями учнів, з урахуванням «найменших нюансів дитячого розвитку» є запорукою здорового виховання, сприяє цілісному розвитку дитини, закладає підвалини самовизначення й самореалізації особистості, забезпечує «невичерпність джерела бажання вчитися» протягом усього життя;

– інтелектуальне та емоційне здоров'я дітей відбувається під час занять музикою та образотворчим мистецтвом: «Маленькі діти мають художнє, образне, емоційно насичене мислення», тому «істина, в якій узагальнюються предмети та явища оточуючого світу, стає їхнім особистим переконанням за умови, що вона одухотворена яскравими образами, що впливають на почуття». Отже, розумові здібності дитини мають розвиватися через «пізнання серцем» [3, с. 18];

– «бачити, пізнавати серцем», неможливо без занять мистецтвом, оскільки мистецтво – це «мова серця» [3, с. 62];

– проблемою, що перешкоджає нормальному розвитку дитини і зміцненню її здоров'я – це перенавантаження учнів навчальною роботою.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Одним із шляхів розв'язання цієї проблеми є доцільне правильне чергування видів діяльності, встановлення індивідуального для кожної дитини режиму праці й відпочинку, активізація учнів через рух, ігри, фізичну працю, ходьбу, біг – оскільки без втоми не може бути здоров'я [3, с. 48–49];

– належні медико-гігієнічним умовам навчальної діяльності учнів (зокрема, обладнанню шкільних приміщень), здорове харчування, раціональний відпочинок, загартуванню учнів, тривале перебуванню школярів на свіжому повітрі тощо [1];

– постійна взаємодія з батьками у питаннях здорового харчування та сну дітей, доцільного режиму занять учнів удома, повноцінного відпочинку школярів, необхідності ранкової гімнастики, водних процедур тощо;

– вирішальне значення у вихованні здорової дитини має особистість вчителя, від якого залежать «розум, здоров'я, щастя людини, яку виховує школа» [3, с.168]. Оскільки «навчання – не механічна передача знань від учителя до дитини, а насамперед людські взаємини», то довіра дитини, гуманістичні стосунки вчителя з учнем є запорукою запобігання шкільних неврозів (дидактогеній) [3, с.166].

Проведений науковий пошук доводить, що В. Сухомлинський надавав великого значення турботі про дитяче здоров'я – фізичне, психічне, духовне, інтелектуальне, емоційне тощо. Він націлював усіх учасників освітнього процесу на здоров'ятворчий навчальний процес та здоров'язбережувальне виховання учнів.

Список використаних джерел

1. Карапузова Н. Д. Здоров'язбережувальні технології у системі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2015. № 1. С. 39–45.
2. Коваль Н. С. Формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкових класів. *Упровадження нового змісту початкової освіти: теорія і практика* : матеріали Всеукраїнських педагогічних читань, присвячених пам'яті Т. М. Байбари (Полтава, 3–4 квіт. 2012 р.). Полтавський нац. пед. ун-т імені В.Г.Короленка. Полтава : ПП Шевченко, 2012. С. 78–80.
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибр. твори*: В 5-ти т. Т. 3. Київ : Рад. школа, 1977. С. 7–279.

ДЕРЕВ'ЯНКО С. П.

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної, вікової
та соціальної психології імені М. А. Скока,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ ВПЛИВУ ТРАВМАТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Проблема розвитку емоційного інтелекту дітей актуалізується в умовах сьогодення у зв'язку з підвищенням небезпеки життя унаслідок посилення військової загрози. За інформацією ювенальних прокурорів від війни в Україні постраждало щонайменше 1056 дітей [1]. Більшість дітей втратили родину, були вимушені змінити місце проживання, багато хто з дітей має болісні спогади та травматичні емоційні переживання.

Дані сучасних досліджень засвідчують, що дитині важко самостійно впоратися з подоланням наявної травматичної ситуації, проте існують психологічні засоби, які можуть сприяти зменшенню впливу травматичної дії [2]. Один із таких засобів – розвиток у дітей здібностей емоційного інтелекту (емпатії, емоційної саморегуляції та ін.), що може виступити передумовою психологічного відновлення дитини у нормальних умовах життя.

Мета даної роботи: визначити способи розвитку емоційного інтелекту дітей, які будуть сприяти подоланню впливу на них травматичної ситуації.

Досить вагомим засобом розвитку емоційного інтелекту дітей є використання дитячої художньої літератури. Зокрема, італійський вчений А. Д'Аміко розробив мультимедійну програму розвитку складових емоційного інтелекту дітей, орієнтовану на стимулювання у них рефлексивних здібностей щодо розуміння емоційних переживань негативних персонажів творів та плекання жалісного до них ставлення [3].

Литовська суспільна діячка Навіцкієн Л. виступила авторкою казок емоціогенного характеру, які рекомендувала використовувати батькам дітей дошкільників з метою розвитку їх емоційної грамотності. Авторка вважає, що емоційне обговорення батьків разом з їх дітьми сюжетів «страшних» та войовничих казок буде формувати у маленьких слухачів психологічну готовність до подолання життєвих труднощів та скорішого відновлення у зв'язку з впливом стресових ситуацій [4].

Українська дослідниця Савченко О. запропонувала методичну розробку розвитку емоційного інтелекту молодших школярів через опрацювання творів Василя Сухомлинського з емоціогенним змістом. Дослідниця вважає, що цьому сприятимуть такі методичні прийоми як прогнозування дітьми імовірного розвитку подій, зазначеного у творі; розпізнавання емоцій та почуттів головних

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

персонажів творів; вираження співчуття персонажам, які опинилися у складній життєвій ситуації [5].

Дієвим засобом відволікання дітей від болісних думок та пережитих стресових подій може бути організована гра зі спеціально навченими тваринами зокрема через анімалотерапевтичні впливи. На сьогодні анімлотерапія вважається багатофункціональним методом психологічної реабілітації дітей з постстресовими реакціями. Найбільш впливовими напрямами є дельфінотерапія, іпотерапія, каністерапія [6].

Британські вчені А. МакСтей та Г. Рознер виступили з нестандартною ідеєю психологічного захисту та емоційної безпеки дітей через застосування іграшок та іграшкових технологій, розроблених на основі штучного емоційного інтелекту. Це переважно іграшки, які містять датчики зчитування емоцій через експресію дитини, її дихання, інші вегетативні реакції. Вчені вважають, що гра з такими «емоційно-захопливими» пристроями буде налаштовувати дитину на емоційну взаємодію, та відволікати від сумних спогадів. Одночасно дослідники стурбовані вірогідною захопленістю дитиною техногенними засобами спілкування та морально-етичним змістом взаємодії дитини з подібними іграшками [7].

Отже, основними способами розвитку емоційного інтелекту дітей, які будуть сприяти подоланню впливу на них травматичної ситуації, можуть виступити арттерапевтичні засоби (використання літературних творів, казок), залучення дітей до анімалотерапії, гра дітей з іграшками на основі штучного емоційного інтелекту.

Список використаних джерел

1. Суспільне Новини. URL: <https://suspilne.media/268049-v-ukraini-zbilsilasa-kilkist-zagiblih-i-poranenih-vnaslidok-vijni-ditej/>
2. Guil R., Mestre J. M., Zayas A. Development of Emotional Intelligence in Early Childhood: A Guide for Intervention. *Universitas Psychologica*. 2018. Vol. 17 (4). P. 1 – 12.
3. D'Amico A. The Use of Technology in the promotion of Children's Emotional Intelligence: The Multimedia Program "Developing Emotional Intelligence". *International Journal of Emotional Education*. 2018. Vol. 10 (1). P. 47 – 67.
4. Navickiene L. J. Tales of Emotions: a Work in Progress of a Tool for Teaching Emotional Intelligence. *Rural Environment, Education, Personality*. 2020. Vol. 13. P. 250 – 257.
5. Савченко О. Літературно-художня спадщина Василя Сухомлинського – джерело емоційного розвитку молодших школярів. *Іноватика у вихованні*. 2019. № 10. С. 7 – 14.
6. Чуприков А. П. Анімалотерапія в дetskой неврології и психіатрії. *Український вісник психоневрології*. 2012. Т. 20. Вип. 3. С. 235.
7. McStay A., Rosner G. Emotional artificial intelligence in children's toys and devices: Ethics, governance and practical remedies. *Big Data & Society*. 2021. Vol. 8. P. 1 – 16.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

ДОРОХІНА Т. Ф.

кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри історії України,
археології та краєзнавства,

Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка
м. Чернігів

КОВАЛЕНКО О. Б.

директор Навчально-наукового інституту
історії та соціогуманітарних дисциплін
імені О. М. Лазаревського Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
кандидат історичних наук, професор кафедри
історії України, археології та краєзнавства,
м. Чернігів

**ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ СТУДЕНТІВ З РІЗНОВІКОВИМИ ГРУПАМИ
НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ЕТНОГРАФІЧНОЇ ПРАКТИКИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Згідно з навчальним планом Інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум імені Т. Г. Шевченка студенти ІІ курсу спеціальності 032 Історія та археологія влітку 2022 року проходили етнографічну практику в особливих умовах – воєнного стану, запровадженого в Україні внаслідок агресії путінської Росії.

Напрямок дослідження під час етнографічної практики було обговорено і узгоджено із завідувачем відділу історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАН України доктором історичних наук, професором О. Є. Лисенком. Було вирішено опрацювати тему «Повсякденне життя населення Чернігівщина в умовах російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року», щоб простежити емоційно-психологічний стан мешканців Чернігівщини, особливості поведінки в умовах тимчасової окупації населеного пункту, реакцію на вжиті окупантами заходи та дезінформацію, прояви взаємодопомоги тощо. До складання «Опитувальника» для респондентів долучилися керівники практики – Т. Ф. Дорохіна та С. А. Токарев. Після корегування О. Б. Коваленком і О. Є. Лисенком були визначені питання для опитування студентами населення, яке перебувало під тимчасовою окупацією. До переліку сіл, в яких практиканти проводили свої дослідження, увійшли: Тупичів, Великий Листвен, Бурівка, Вихвостів, Ковпита. Загалом було опитано 62 особи: 35 жінок і 27 чоловіків віком від 17 до 75 років.

У якості психологічної підготовки до проходження етнографічної практики у період воєнного стану студентам було рекомендовано ознайомитися з матеріали, розміщеними на сайтах Національного університету «Острозька

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

академія» – «Психологічний фронт: про підтримку студентів під час війни розповіла Оксана Матласевич», Інституту модернізації змісту освіти – «Психологічна підтримка в умовах війни», Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди – «Новини кафедри психології», Національного університету «Львівська політехніка» – «Ми ніколи не працювали в стані війни, однак зараз наш організм і до таких умов пристосовується» та ін.

Отже, 10 студентів віком до 20-ти років налагодили комунікацію з різними за віком і статтю групами населення. Проживання людей у фактичній ізоляції, труднощі зі зв'язком, без світла, а значить без інформації телебачення про події в Україні та світі протягом тривалого часу призвели до певних психологічних наслідків. Траплялися випадки відмови у спілкуванні, припинення обговорення питань з причини черезмірного нервування або нестримного плачу. Студенти домовлялися продовжити опитування в інший день або час, інколи чекали, коли людина заспокоїться. Емоційно жінкам віком від 35 років було складніше утриматися, чоловіки виявляли більше витримки. Місцева молодь була налаштована дуже патріотично, щиро допомагала студентам у разі потреби знайти певну людину тощо. Відповіді на деякі питання викликали у людей принципово різне бачення проблеми, на що студенти реагували спокійно, не радили і не виголошували свою думку, а намагалися створити сприятливі умови для відвертого спілкування.

До прикладу, перше питання «Чи припускали ви, що агресія Росії взагалі може бути у наш час?» у більшості чоловіків мало стверджувальну відповідь, а у більшості жінок від'ємну. Ретельно готуватися до ймовірного вторгнення більшість респондентів не були налаштовані. Приємне враження справили відповіді на питання про піднесення патріотичних почуттів – фактично одноголосне «так». Неоднозначну реакцію викликало питання про ставлення до УПЦ Московського патріархату. Певна кількість людей старшого віку намагалася уникнути відповіді на це питання або спробували пояснити своє бачення проблеми відповіддю «Бог єдиний, і не має значення чия церква». Віра в Перемогу України фактично ні у кого не викликала сумнівів, як і прояви згуртованості та взаємодопомоги між односельчанами. Проте важливо зазначити, що опрацювання отриманих результатів дослідження ще продовжується, вони потребують глибокого вивчення.

Студенти змогли налаштувати людей на щире спілкування своєю тактовністю, стриманістю та доброзичливістю. Велика кількість питань вимагала тривалого часу на відповіді, крім того люди виявляли бажання поділитися своїми враженнями від війни, зміною ставлення до колишніх «братів та сестер», розказати про різні вчинки односельчан (не завжди позитивні), про перебіг подій у селі до війни і під час її. Практиканти виявляли уважність і зацікавленість до розповідей населення. Спілкування з однією

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

людиною інколи тривало три-чотири години. Головними напрямками (прийомами) у роботі студентів були психологічна та емоційна підтримка, критичне мислення. Вони застосували на практиці отримані знання з інформаційної грамотності. Студентська молодь набула досвіду спілкування з різними групами населення, удосконалила навички соціальної взаємодії та комунікації, отримала цінні знання щодо психології пересічних громадян у травматичних ситуаціях і навички працювати з ними, поглибила знання про російську агресію на Чернігівщині з усноїсторичних джерел та сформувала власне бачення воєнних подій на прикордонних територіях.

Список використаних джерел

1. Дорохіна Т. Ф., Токарев С. А. Програма етнографічної практики 2021–2022 н. р. Чернігів. Навчально-науковий інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського. 2021. 35 с.
2. Звітна документація з етнографічної практики студентів ІІ курсу спеціальності 032 Історія та археологія Навчально-наукового інституту історії та соціогуманітарних дисциплін імені О. М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.

ДРОЗДОВА М. А.
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи
та освітніх і педагогічних наук,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів

СУЧАСНА МОЛОДЬ ТА ЛІТЕРАТУРА: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАВЛЕННЯ ДО КНИЖОК

*Однією з істин моєї педагогічної віри
є безмежна віра в виховну силу книжки...
В. О. Сухомлинський*

Аксіоматичним можна вважати твердження про те, що читання є невід'ємною складовою навчально-виховного процесу дітей та молоді. Відомий вітчизняний педагог і письменник Василь Сухомлинський у своїх працях неодноразово підкреслював важливу роль книжок як засобу формування інтелектуальних та моральних характеристик особистості. Зокрема, на його думку, «Тільки читання відкриває перед людиною розкіш інтелектуального життя...» [1; с. 361]. На жаль, на сучасному етапі «цифрового» суспільства

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

роль книги і взагалі літератури стала зменшуватися. Молодь надає перевагу отриманню візуальної інформації з Інтернету (соціальні мережі, ютуб тощо), а у разі гострої необхідності намагається ознайомлюватися з коротким змістом необхідної книги в електронному форматі. При цьому часто ігнорується пізнавально-повчальна, розвивальна та «емоційно-регулятивна» роль книги. Недостатнє читання літератури або взагалі його відсутність негативно позначаються на інтелектуальному зростанні та гармонійному розвитку особистості. Саме тому метою нашого дослідження є аналіз особливостей ставлення сучасної молоді до літератури.

Звернемося до результатів магістерської кваліфікаційної роботи А. Шилової, виконаної у 2021 р. під нашим науковим керівництвом. У її дослідженні взяло участь 111 студентів Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка спеціальностей «Психологія» (n=52) та «Філологія» (n=59) віком 17-40 років. Використано метод анкетування (розроблена нами авторська анкета з елементами суб'єктивного шкалювання).

Було з'ясовано, що найкориснішим для розвитку особистості студенти уявляли читання зарубіжної класичної та науково-навчальної літератури. На наш погляд, це пояснюється, по-перше, тим, що навчання є провідним видом діяльності студентів; по-друге, впливом феномена соціальної бажаності: чимало класичних зарубіжних творів передбачено шкільною програмою з акцентом на їхній вагомості для формування всебічно розвиненої особистості. Натомість, найменш корисним опитаним уявлялося читання сучасної української літератури. Ймовірно, це пов'язано з недостатнім нині обсягом друкованих україномовних книжок, здатних зацікавити сучасну молодь.

Цікавими виявилися результати щодо уявлення молоді про цінність книжок, потребу в читанні їх тощо. Так, найбільшою мірою студенти погоджувалися з твердженнями про те, що цікава книжка є дуже хорошим подарунком, а література є одним із найважливіших показників розвитку культури. Однак при цьому досліджувані визнавали, що сучасні діти та молодь читають значно менше, ніж попередні покоління. Найменше згоди викликала теза щодо постійного читання книжок лише «ботаніками» та людьми розумової праці. Вважаємо, що такі результати загалом пояснюються впливом існуючих соціальних стереотипів щодо вагомості ролі книжок у культурному збагаченні людства, а також впливом уже згаданого ефекту соціальної бажаності – прагненням продемонструвати високий інтелектуальний рівень через власну причетність до «книжкової культури».

Опитані студенти зазначали, що найбільше їм подобається читати класичну та сучасну зарубіжну літературу; натомість класична українська література приваблювала їх дещо менше. Мабуть, це зумовлено орієнтацією значної частини сучасної молоді на західні (європейські, американські) культурні цінності, а також специфікою спеціальності навчання частини

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

опитаних (англійська філологія). Читання науково-навчальної та сучасної української літератури викликало у респондентів посередній інтерес. Пояснюємо це тим, що навчання сприймається швидше як потреба, аніж «насолода», а з сучасною вітчизняною книжкою молодь мало знайома.

Найчастіше опитана молодь, за її твердженням, читала класичну зарубіжну літературу, а найменше – сучасну українську літературу. Такі результати узгоджуються з попередніми і пояснюються вище згаданими чинниками.

Привертає увагу і той факт, що за останній (перед дослідженням) рік респонденти частіше обговорювали з кимось прочитану книгу, ніж купували нове науково-навчальне або художнє видання. Припускаємо, що молодь надає перевагу онлайн-читанню або ж бере книгу у знайомих, у бібліотеці, аніж прагне придбати її для себе. Взагалі, відповіді стосовно купівлі нової художньої книжки мали найвищий показник стандартного відхилення, що вказує на виражену поляризацію досліджуваних – одні відносно часто купували такі книжки, інші – взагалі не купували або робили це дуже рідко.

Отже, робимо висновок про те, що, з одного боку, «не все втрачено» – сучасна студентська молодь більш-менш розуміє цінність та необхідність читання і намагається читати хоча б щось. З іншого боку, від майбутньої інтелектуальної еліти українського суспільства хотілося б чекати більшого (особливо тому, що опитані представляли групу «гуманітаріїв» – тих людей, які, здавалося б, найбільше мають «товаришувати» з книгою). У цьому контексті ідеї педагогічної спадщини В. Сухомлинського про роль книжок повною мірою зберігають свою актуальність.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Як виховувати справжню людину. *Вибрані твори в п'яти томах*. Т.2. К.: Радянська школа, 1976.

ЕТКІНА І. І.

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів*

ШКОЛЯРІ ПІВДНЯ ЧЕРНІГІВЩИНИ ПІД ЧАС ГОЛОДОМОРУ-ГЕНОЦИДУ

Голодомор-геноцид 1932-33 рр. вдарив по українських дітях. Українська наука намагається за непрямими даними підрахувати кількість закатованих голодом українських дітей. Ті, що вижили, отримали, можливо найбільш травматичний досвід, який може випасти на долю дитини. Ще в 90-х роках попереднього століття я розпитувала про цю трагедію свого рідного діда та двоюрідну бабусю, які малими дітьми опухли від голоду у 1933 р. в селі Обмачів поблизу Батурина, і були врятовані від смерті вчасним поверненням їхнього батька з заробітків з хлібом. Зараз досліджую трагедію голодомору на півдні Чернігівщини. Дійшла у наукових пошуках певних висновків.

По-перше, більшовицька влада СРСР свідомо та цинічно пішла на злочин голодомору, знищуючи дітей нарівні з дорослими [1]. У документації політвідділів МТС, без грифу секретно розповсюджувався документ, за яким дітям-школярам дозволялося виходити на поля і збирати колоски лише після того, як під час жнив по них двічі пройдуть трактори. І навіть ці колоски (що ж там залишиться? –авт.) не повністю діставалися школярам. Половину з них треба було здати державі, і лише половина могла використовуватися у школі для приготування гарячих сніданків дітям. Це при тому, що в багатьох населених пунктах зерносховища були переповнені, хліб не встигали вивозити.

Намагаючись врятувати свої родини від голоду батьки-колгоспники відправляли дітей на поля позрізати вершечки ще не дозрілого жита. Влада вважала це злочином, називаючи малолітніх голодних «злочинців» «перукарями». Але там на них чекала озброєна охорона товариства «Динамо» та місцеві охоронці. Наприклад об'їждчик Тарнавської сільради Прилуцького району Микола Іванченко захопив під час зрізання колосків 13-річного сина Федора Чумака. На переконання комсомольця-об'їждчика хлопець заслуговував на покарання. Але Федір Чумак не витримав і накинувся з кулаками на комсомольця, а потім схопив якусь гирю. Хтось з присутніх встиг врятувати об'їждчика. Федора Чумака радянська документація тут же назвала «куркульським агентом», його відправили під суд [2, арк. 85].

Керівники колгоспів під ретельним контролем політвідділів МТС не допускали до колгоспів «куркулів». Родини «розкуркулених» разом з дітьми виганяли з хат посеред зими. Вони намагалися поселитися у будинки до

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

родичів, хоча там не було місця і теж голодували. Такі родини разом із дітьми влада прирікала на вірну смерть, хоча їхня вина полягала лише в тому, що колись до 1917 р. вони мали трохи більше землі і наймали для сезонних робіт пару робітників.

По-друге, діти шкільного віку намагалися щось заробити, щоб врятуватися від голоду. Хоч якісь мізерні гроші можна було заробити, випасаючи чийсь худобу. Неофіційно діти влаштовувалися в колгоспи, але залишалися обдуреними. Так, 12-річний Грицько Кібальняк з с. Линовиці у 1934 р. (голод на півдні Чернігівщини тривав) з травня до вересня пас колгоспні свині. Управа колгоспу обіцяла йому за роботу наділити порослям, але так нічого і не дала. Хлопець скаржився політвідділу МТС, що під час роботи порвав єдині штани та піджак, у школу ходити ні в чому, і нічого не отримав. Хоча свиня, яку він пас, привела чотирьох порослят, але їх розібрали працівники управи колгоспу [3, арк.89].

Щоб врятуватися від голоду, діти швидко опановували радянську ідеологію, вчилися писати доповідні записки в керуючі органи, влаштовувалися сількорами у місцеві газети. Так, 13-річний Іван Олексенко писав політвідділу Линовицької МТС, що його батьки-бідняки ще до революції поїхали до Росії, де у 1929 р. стався голод, втікаючи звідти, завербувалися на соціалістичне будівництво до Ташкенту, але захворіли на малярію, ледь живі повернулися в Україну, встигли влаштуватися до колгоспу, але вже не могли працювати і померли у 1931 р. Іван мав 13 років, у нього ще були два менших брати 11 і 8 років. Діти жили самі у х. Макляки Ново-Гребельської сільради. У 1933 р. молодший брат помер. Іван влаштувався в колгосп листоношою, а брат виконував завдання бригадира. Хлопці отримали якийсь хліб у колгоспі «Нове село», але крім цього не мали ніяких харчів. Хліб закінчився до весни 1934 р. Іван просив у колгоспу харчову допомогу. Йому виділяли 3 рази, всього 18 кг. борошна. Але голодні діти, не маючи більше нічого, з'їли його за літні місяці, і знову залишилися без харчів. Іван почав писати в газету про недоліки місцевого колгоспу, що і хотіла побачити місцева преса, щоб звинуватити у всіх бідах селянства місцеве колгоспне керівництво. Зрозуміло, що голова колгоспу Ткаченко перестав надавати допомогу, віддаючи перевагу іншим колгоспникам. Після цього Іван написав зворушливого листа до політвідділу Линовицької МТС [4, арк. 59–60].

Чи вижив хлопчина і його брат, ми не знаємо. Але стає зрозумілим, що діти, так само як і дорослі, але поза своєю волею опинилися у двох протилежних таборах: тих, кого розкуркулювали, і тих, хто розкуркулював, кого радянська влада використовувала для упокорення голодом непокірних сусідів. Так, Іван Олексенко, щоб вижити, шукав можливості роботи офіційним донощиком, ким і були в дійсності сільські кореспонденти місцевих видань преси 30-х років ХХ ст. Піонерка Галя Рябокінь з с. Рудівка Прилуцького

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

району вистежила односельчанку Ткаченко за збиранням колосків, стала кращою серед «дозорівців» колгоспного врожаю, за що була нагороджена путівкою до санаторію. Після її заяви судили не лише крадійку, але і об'їждчика, який знав про цей випадок і не доповів. Інших «дозорівців» наркомат землеробства нагороджував цукерками, милом та рушниками [5, арк. 162] (подарунки говорять самі за себе).

Таким чином, Голодомор-Геноцид, скоєний злочинною більшовицькою владою, забрав тисячі дитячих життів. Ті, хто вижили, отримали вкрай болісну психологічну травму, якій не могли зарадити дорослі: батьки та вчителі, що знаходилися в такому ж становищі. Покоління людей, що пережили голод, ставали слухняними до влади, втрачали потенціал боротьби проти гнобителів. Намагаючись приховати дитячу травму від самих себе, вони не любили розказувати про пережите, подекуди намагалися виправдати тодішню владу та своїх безпосередніх катів. Саме тому вивчення у школах цієї болючої теми, поширення знань про трагедію має психологічно лікувальний ефект для суспільства. Треба зрозуміти злочинне нутро комуністичної влади та безпорадність тодішнього суспільства, щоб не допустити знову подібних трагедій і подібну чужинську владу.

Список використаних джерел

1. Сергійчук В. Українські діти в 1932-1933 роках. *Проблема екзистенційного вибору під час Голодомору-геноциду*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 листопада 2019 р.) Київ : видавець Мельник М.Ю., 2020. С.80–108.
2. Державний архів Чернігівської області (ДАЧО), ф. П-888, оп.1., спр. 97.
3. ДАЧО, ф. П-889, оп.1, спр.13.
4. Там само.
5. ДАЧО, ф. П-888, оп.1., спр. 102.

КАРПОВА І. Г.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи та
освітніх і педагогічних наук,*

*Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів*

**АКЦІЯ ЗДОРОВ'Я ЯК МАСОВА ФОРМА ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У
РОБОТІ З ДІТЬМИ У КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ
В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ПРО ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ**

Проблемам фізичного виховання та загартування дітей та молоді приділялась увага в різні історичні періоди, починаючи із родового суспільства. На ранніх етапах розвитку цивілізації у процесі здійснення трудової діяльності (у, першу чергу, провідного заняття первісних людей – полювання), а також виконання ритуальних обрядів, танців підрастаюче покоління набувало навичок рухової активності, бігу, стрибків, метання зброї і т. п., що згодом виокремились в особливу фізичну культуру, в якій брали участь і жінки. Пізніше з'являються предмети, спеціально виготовлені для фізичних ігор (м'ячі з вовни та шкіри, кулі, фехтувальні палиці, списи із затупленим вістрям, іграшкові луки і т. п.) [1, с. 8]. Добре відомо, яка увага приділялась фізичному загартуванню і вихованню, скажімо, в Античному світі.

В сучасній українській державі проблема виховання здорової, фізично активної молоді не втрачає своєї актуальності, особливо враховуючи нинішні реалії України. Слід мати на увазі не лише важливість підготовки фізично загартованих захисників Батьківщини, а й нагальну потребу загального оздоровлення і фізичного загартування підрастаючого покоління. В Україні схвалена Концепція Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір» [2], прийнято Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [3], Закон України «Про фізичну культуру і спорт» [4] та ін., але разом із тим проблема здоров'я нації, особливо молоді, залишається досить нагальною.

За дослідженнями науковців [5] можна виділити, зокрема, в Україні, цілий ряд так званих «здоров'яруйнуючих» факторів суб'єктивного та об'єктивного характеру, що негативно впливають на здоров'я підрастаючого покоління (рухова гіподинаміка; нездорове харчування; тривалий час перебування молоді перед екранами гаджетів; невміння долати стресові ситуації; впливи екологічних проблем; численні спалахи інфекцій, зокрема, COVID-19; тривале знаходження у приміщенні, зокрема, під час карантинів та ін.), до яких на сьогодні можна додати й різноманітні фактори травматичного впливу на

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

підростаюче покоління військових дій в Україні, спричинених війною РФ з нашою державою.

Натомість серед здоров'язберезуючих факторів дослідники визначають так звані аеробні можливості організму, що характеризуються максимальним споживанням кисню, що залежить, у свою чергу, від функціонування кардіореспіраторної системи. Окрім цього, важливими складовими резерву здоров'я науковці вважають і гарний обмін речовин, і міцний опорно-руховий апарат, психічну стійкість індивіда та ін., що, зрозуміло, напряду залежать від рухової активності дитини, посильних фізичних навантажень і вправ на свіжому повітрі з урахуванням індивідуальних, вікових та ін.. особливостей, участь у різноманітних фізкультурно-оздоровчих заходах та ін.

Добре відомо, що у багатоманітній палітрі напрямків виховання всебічно розвиненої особистості у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського фізичне виховання підростаючого покоління посідало особливе місце. Видатний педагог підкреслював вагомість ранкової гімнастики, пішохідних прогулянок-мандрівок на природі, лісом, полем і т. п., загартування водою та снігом, важливість поєднання виконання фізичних навантажень із посильними трудовими завданнями.

Система виховної роботи у царині фізичного виховання та зміцнення здоров'я школярів у Павлиській середній школі передбачала як пасивні, так і активні напрямки та форми діяльності: проведення бесід оздоровчої тематики; дотримання школярами санітарно-гігієнічних вимог до режиму праці та відпочинку учнів; проведення ранкової зарядки, фізкультхвилинок; організацію фізичної праці дітей як важливого засобу зміцнення здоров'я; фізичне виховання на уроках фізичної культури; активний діяльний відпочинок школярів; позакласну спортивно-масову роботу, як-от: діяльність різноманітних спортивних секцій; спортивні ігри та змагання; проведення спартакіад; різні види рухової активності – верхова їзда, плавання, катання на ковзанах, лижах, велосипеді та ін., що, в кінцевому рахунку, мало утверджувати у свідомості школярів необхідність уважного та дбайливого ставлення до власного здоров'я та здоров'я своїх близьких [6].

З урахуванням ідей і практичної педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського, враховуючи власний соціально-педагогічний досвід, ми вважаємо, що дієвою формою фізичного виховання і загартування підростаючого покоління є акції здоров'я. Апробація даної форми роботи відбувалась у Чернігові у процесі реалізації соціальних проєктів Бюджету участі «Культурно-просвітницький центр «Наша сила в єдності» протягом 2017, 2018 років для внутрішньоопереміщених осіб та 2020, 2021 р. р. – для більш ширших категорій вразливих верств населення/осіб, які перебувають в складних життєвих обставинах.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Реалізація проєктів відбувалась із урахуванням соціально-педагогічних принципів, зокрема: принципу зв'язку змісту і форм соціально-педагогічної діяльності з конкретними умовами життєдіяльності особистості; принципу спрямування самореалізації дітей та молоді у всіх сферах їх життєдіяльності, що забезпечує здійснення соціального виховання як створення умов для саморозвитку особистості; принципів цілеспрямованості, системності, гуманізму, толерантності, опори на потенційні можливості людини та ін.

Основні завдання проєктів були визначені як: сприяння ВВН/особам, які перебувають в складних життєвих обставинах, у поверненні до нормальної життєдіяльності; допомога у подоланні психофізіологічних травм, стресового стану, соціальної апатії; допомога у позитивному налаштуванні на майбутнє та позитивному сприйнятті дійсності; допомога у формуванні активної життєвої позиції. Виходячи із завдань, були окреслені наступні напрямки роботи: ознайомлення з історико-культурною спадщиною України, і, зокрема, Чернігівщини; розширення кола спілкування; організація цікавого, змістовного проведення дозвілля; організація дозвілля дітей; розвиток творчих здібностей; фізкультурно-оздоровча робота та ін. Зокрема, особлива увага приділялась саме проведенню фізкультурно-оздоровчих заходів із дітьми (індивідуальні та групові спортивні заняття; спортивні змагання); навчанню навичкам класичного масажу, організації акцій здоров'я.

Одне із значень терміну «акція» (з лат. *actio*) – захід, дійство. Ми розглядаємо акцію здоров'я (що доцільно повинна мати назву на зразок «В здоровому тілі – здоровий дух», «За здоровий спосіб життя», «Здорова молодь – здорова нація» та ін..) як комплексний соціально-педагогічний захід, спрямований не лише на фізичне виховання і загартування дітей та молоді, а й всебічний розвиток особистості – реалізацію наскрізної ідеї педагогічної теорії й практики В. О. Сухомлинського.

Комплексність даного оздоровчо-фізкультурного заходу, що, як показала практика, перетворюється на справжнє дійство, свято здорового способу життя для його учасників, полягає в тому, що в процесі проведення відбувається не лише фізичне загартування і оздоровлення дітей та молоді, а їх розумовий, естетичний, моральний, екологічний, та ін. розвиток, трудове виховання, виховується повага до історичного минулого, традицій української народної культури, розвиваються не лише фізичні якості підростаючого покоління, а й кмітливність, креативність, змагальний дух, зорова пам'ять та ін.. Серед методів виховання, що реалізовувалися під час проведення проєктів для активізації діяльності дітей та молоді, активно застосовувалися методи змагання, стимулювання поведінки й діяльності.

Такі заходи створюють гарні умови для сімейного виховання, адже в них беруть участь, найчастіше, сім'ї з дітьми. Для прикладу: під час туристичної фізкультурно-оздоровчої акції «Моя спортивна сім'я» (травень 2018 р., лісовий

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

масив «Забарівський») оздоровча програма включала: пішохідну прогулянку лісом; майстер-клас із Pilates; змагання для дітей «Хто більше назбирає хворосту для туристичного вогнища» та «Хто спритніший» (із обертання обруча); фізичну розминку перед змаганнями; комплексні змагання між командами дітей та батьків; нагородження учасників змагань; приготування на вогнищі туристичного кулішу та чаю «Лісова фантазія»; колективний туристичний обід.

А скажімо, програма акцій здоров'я на базі Тростянецького дендрологічного парку (червень 2018 р., травень 2021 р.) включала екскурсійну подорож парком, ознайомлення з історією його створення та особливостями флори, історією родини меценатів Скоропадських (засновників парку), годування лебедів, фізкультурні конкурси, конкурс смаколиків (із визначенням і нагородженням переможців), приготування туристичного плову.

Крім зазначених, акції здоров'я проводились на базі регіональних ландшафтних парків «Ялівщина», «Беремицьке», «Міжріченський», оздоровчого табору на р. Снов (поблизу селища Снов'янка), туристично-оздоровчого комплексу «Голубі озера» та ін. Під час проведення окремих акцій здоров'я використовувались методи іпотерапії, водотерапії (плавання) в природних умовах тощо.

Отже, як показала практика, проведення акцій здоров'я при вдалому підборі різноманітних форм і методів проведення, як-от: фізкультурно-оздоровчих заходів, бесід, екскурсій на природі, пішохідних прогулянок, квестів, змагань, конкурсів, колективної творчої, трудової діяльності тощо дозволяє вирішувати проблеми не лише фізичного загартування підростаючого покоління, а й всебічного розвитку особистості. Слід підкреслити, що участь у реалізації подібних соціальних проектів стає гарною практикою у здобутті відповідних професійних компетентностей для здобувачів вищої освіти відповідних спеціальностей.

Не дивлячись на складність сучасної реальної ситуації в Україні, навчально-виховний процес всіх рівнів продовжується, отже, на нашу думку, за умови врахування місцевих умов (у першу чергу, стабільності життя) акції здоров'я можуть використовуватися як для фізичного оздоровлення та загартування підростаючого покоління, так і його всебічного розвитку.

Креативний підхід дозволить кожному із зацікавлених в цьому вчителів, соціально-педагогічних працівників (із урахуванням специфіки регіону, економічних чинників, особливостей місцевості, вікових та індивідуальних особливостей дітей та молоді тощо) підібрати відповідні форми й методи проведення подібних заходів. Фізичне оздоровлення дітей та молоді як неодмінна складова всебічного розвитку особистості є особливо важливим в умовах перманентної гіподинамії, пов'язаної, в першу чергу, із он-лайн освітою під час карантинів та воєнної ситуації в країні.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Список використаних джерел

1. Бакіко І. В., Дмитрук В. С. Історія фізичної культури. URL: <http://https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2021-01/Історія%20фізичної%20культури.pdf>
2. Про схвалення Концепції загальнодержавної Програми «Здоров'я 2020: український вимір». Розпорядження КМУ від від 31 жовтня 2011 р. № 1164. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/244717787>.
3. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
4. Закон України «Про фізичну культуру і спорт». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12/ed20010727#Text>.
5. Гозак С. В. Здоров'я дітей в умовах сучасних викликів. URL: <http://amnu.gov.ua/zdorov-ya-ditej-v-umovah-suchasnyh-vyklykiv/>
6. Крук М. З., Крук А. З. Роль фізичного виховання у зміцненні здоров'я школярів у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. URL: <http://fk-koipro.edukit.kr.ua/Files/downloads/Роль%20фізичного%20виховання%20%20у%20зміцненні%20здоров%60я%20школярів.pdf>.

МАКАРОВА Г. Г.

*кандидат педагогічних наук,
заслужений працівник культури України,
директор наукової бібліотеки,
Національний університет «Чернігівський колегіум
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів*

СПІВПРАЦЯ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ» ІМЕНІ Т.Г.ШЕВЧЕНКА ЗІ ШКІЛЬНИМИ БІБЛІОТЕКАМИ

Співпраця нашої Наукової бібліотеки Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка та шкільних бібліотек міста є довготривалою та плідною.

Особливо цінна вона в умовах невизначеності поточного навчального року та довгострокового майбутнього, у зв'язку з війною.

Дистанціювання процесів навчання, як у школі так і в університеті вимагають термінового комунікативного перезавантаження роботи, нових підходів у соціокультурній роботі.

Діяльність нашої Наукової бібліотеки, як і будь-якої іншої університетської, спрямована на забезпечення якості освіти, інформаційну

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

підтримку освітнього та наукового процесів, які нині, головним чином, здійснюються в дистанційному режимі.

Фонд Наукової бібліотеки становить біля 600 тисяч примірників, передплачено періодичні видання у кількості 96 назв, із них газет - 40 назв, журналів – 56 назв. Загальна кількість користувачів – 2400.

Багато цінної інформації можемо запропонувати і нашим шкільним бібліотекам, педагогічним працівникам.

Наукова бібліотека розширила діапазон інформаційних послуг та ресурсів, які можна отримати віддалено, – онлайн чи в месенджерах.

Забезпечується актуальність та доступність довідково-бібліографічного апарату Наукової бібліотеки.

Електронний каталог охоплює весь наявний фонд Наукової бібліотеки.

Зараз особливо актуальними для психологічної підтримки, як юних, так дорослих, буде література з психології. Пропонуємо скористатися нашими ресурсами, які постійно стараємося рекламувати. В університеті готують майбутніх психологів, діє психологічна служба, у соціальних мережах постійними є змістовні, цікаві лекції університетського психолога.

Для шкільних бібліотекарів можуть бути корисними дистанційні віртуальні довідки. консультуємо усіх, хто має в тому потребу, визначаємо УДК, здійснюємо електронну доставку документів та інше.

Сучасне бібліотечне обслуговування неможливе без впровадження інтернет-технологій. Web-сайт, електронний каталог, соціальні мережі стали невіддільною частиною діяльності нашої Бібліотеки.

Бібліотечно-інформаційна система обслуговування віддалених користувачів на сайті Наукової бібліотеки включає такі послуги:

- пошук документів в електронному каталозі (ЕК);
- замовлення документів через ЕК;
- доступ до повних текстів документів електронної бібліотеки (ЕБ);
- доступ до власних електронних ресурсів (повнотекстові видання Бібліотеки,
- віртуальні виставки, інноваційно-освітні проєкти, презентації тощо;
- довідково-бібліографічне обслуговування (ДБО) за допомогою сервісу «Віртуальна довідка»;
- обслуговування віддалених користувачів бібліотеки та надання доступу до ресурсів Бібліотеки через мережу інтернет та інше.

Для підвищення іміджу Наукової бібліотеки, її ресурсів і сервісів використовуються соціальні мережі, шкільні бібліотекарі є активними друзями.

Орієнтуючись на користувача, Наукова Бібліотека виконує низку процесів, спрямованих на підвищення ефективності її роботи, займається інноваційною та проєктною діяльністю з популяризації бібліотечного фонду. Цикли – «Красознавчі мініатюри», «Книжкові рідкості з фондів НБ НУЧК імені

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Т.Г. Шевченка», «Літературна вітальня», «Читай! Формат не має значення!» «Виставковий простір». розкривають фонди книгозбірні через соціальні мережі та сайт Наукової бібліотеки.

Наукова бібліотека з 2001 року, відповідно наказу Міністерства освіти науки України є методичним центром для бібліотек закладів вищої освіти Чернігівської області.

Уже понад 10 років у нас функціонує електронна система обслуговування. Це єдина бібліотека в області, де всі процеси автоматизовані.

Варто звернути увагу на нові сервіси та напрямки у покращенні інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів. Перш за все - це робота з науковими платформами Web of Science та Scopus..

Серед основних завдань Наукової бібліотеки є формування світогляду, сприяння інтелектуальному та морально естетичному зростанню користувачів.

Стали традиційними екскурсії Бібліотекою, вони стають відкриттям навіть для тих, хто багато років працює в Університеті.

Важливою складовою соціокультурної роботи Наукової бібліотеки є профорієнтаційна робота. На допомогу профорієнтації бібліотекарі підбирають літературу на прохання учителів – користувачів Наукової бібліотеки, організовують виставки, перегляди літератури на теми вибору професії.

Наукова бібліотека з метою профорієнтації здійснювала «бібліотечний десант» з бесідами, майстер-класами для ЗОШ м. Чернігова.

Перед кожним заходом надавалася інформація про Університет, умови вступу, основні спеціальності.

Бібліотекарі Наукової бібліотеки проводили у ЗОШ м. Чернігова цікаві тематичні бесіди з презентаціями, на прохання учителів, «Козацькому роду нема переводу», «Вишита колоссям і калиною», «Чернігівськими шляхами Кобзаря».

Старшокласникам була надана можливість відчувати себе в ролі вчителів, підготувавши їх до проведення майстер-класу для молодших школярів на патріотичну тематику. Під керівництвом бібліотекарів старшокласники самі проводили майстер-клас, малята уважно до них дослухалися. Виготовлені сувеніри були відправлені на передову для захисників Вітчизни. Після проведених заходів, почастишали екскурсії школярів до Бібліотеки та Університету. Під час опитування 40% відсотків присутніх захотіли стати педагогами, побувавши у ролі вчителя на практиці.

Наукова бібліотека завжди відкликається на запрошення для участі у професійних семінарах для шкільних бібліотекарів, на яких ми представляємо інформацію про університет, його міжнародні зв'язки, сервіси, ресурси та послуги Наукової бібліотеки.

Для співпраці пропонуємо екскурсії до Наукової бібліотеки, знайомимо з переліком масових заходів, який можемо запропонувати для старшокласників.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

З метою узагальнення та вивчення досвіду бібліотек Чернігівського регіону з питань профорієнтаційної роботи проводилася науково-практична конференція «Роль бібліотек у профорієнтаційній діяльності навчальних закладів. Завдання, місія, результат». Серед запрошених були шкільні бібліотекарі, представники центру зайнятості, міського управління освіти, інституту післядипломної освіти, бібліотечні фахівці бібліотек різних відомств.

Рейтинги звернень користувачів до віддалених ресурсів напряму залежать від професіоналізму бібліотекарів. Зміни, що відбуваються у Бібліотеці, безпосередньо впливають на функції бібліотекарів, потребують постійної самоосвіти.

Традиційні методи роботи, у зв'язку з воєнними діями, змінюються на дистанційні,

Перелік послуг та ресурсів Наукової бібліотеки досить різноманітний. Ми готові до співпраці.

ПИЩИК О. В.

*кандидат педагогічних наук,
заступник директора з навчально-виробничої роботи,
КЗ «Чернігівський центр професійно-технічної освіти»
Чернігівської обласної ради,
м. Чернігів*

ЗАСОБИ ВІРТУАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

На сучасному етапі спостерігається всебічне масове впровадження інформаційних технологій в усі сфери освіти. Провідною метою діджиталізації системи освіти є перетворення інформаційно-комунікаційних технологій в ресурс освітнього процесу в закладах освіти, що забезпечує формування якісно нових результатів віртуальної комунікації. Це означає, що необхідні організаційні зміни в усіх напрямках діяльності сучасного закладу освіти, які забезпечують введення віртуальної комунікації в систему освітньої, виховної, методичної та управлінської діяльності, формування нового інформаційного освітнього середовища установи.

Різноманітні питання стосовно формування та розвитку мережевого суспільства та віртуальної комунікації розглянуті в працях таких вчених: М. Кастельс, Д. Белл, А. Турен, А. Тоффлер, Дж. Гелбрейт, Р. Інгельгарт. Наукові праці дослідників присвячені основним положенням та принципам використання соціальних мереж і прогнозування подальшого розвитку цієї форми взаємодії людей у Інтернет-просторі та процесі віртуальної комунікації.

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій призводить до гострої дискусії про місце і роль соціальних мереж в сучасному освітньому

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

процесі як засобу віртуальної комунікації. Зауважимо, що сьогодні мова ведеться вже про дистанційне, мобільне або віртуальне навчання, тобто про зміну освітньої парадигми в цілому, про настання так званої епохи електронної педагогіки [5]. Найбільш залученими Інтернет-користувачами є представники молодого покоління. На жаль, їх більше приваблюють не навчальні матеріали, а сайти, які мають розважальну спрямованість, до яких можна віднести і соціальні мережі.

Соціальна мережа – це віртуальний майданчик, що забезпечує своїми засобами спілкування, підтримку, створення, розбудову, відображення та організацію соціальних контактів, зокрема і обмін даними між користувачами, який передбачає попереднє створення облікового запису [3]. Важливим елементом соцмережі є контент (зміст, інформація), створений користувачами для віртуальної комунікації.

Основне завдання віртуальної комунікативної діяльності для всіх учасників процесу взаємодії позиціонується у дотриманні таких правил комунікації, що сприяють взаєморозумінню між людьми у процесі спілкування під час навчання й виховання та взаємозбагаченню духовними цінностями. У зв'язку з цим необхідно також відзначити, що в наш час комунікація однією мовою не є достатньою. Основна задача сучасних педагогів стає навчання усного та письмового спілкування більш ніж одною мовою, а також навчання літературного, усного та писемного мовлення рідною мовою, етики спілкування і документальної лінгвістики, основ соціальної та професійної психології, методів та засобів сучасного зв'язку [4, с. 112].

У свою чергу, розглядаємо *віртуальну комунікативну діяльність* як властивість особистості, яка проявляється в потребі взаємодіяти з іншими суб'єктами, цілісності та індивідуальності, творчому потенціалі викладача, в його здатності підтримувати доброзичливе відношення до оточення засобами інформаційних ресурсів. Щоразу, коли викладач намагається вступити у комунікацію, реалізувати власну мету в ній, він формулює висловлювання і прогнозує його вплив на суб'єкта комунікації, розраховуючи на певну кількість варіантів поведінки. Тому він, як відправник інформації, має усвідомлювати свою відповідальність за наслідки віртуального акту комунікації [4, с.113].

Саме тому надважливо розуміти суть соцмереж, щоб опубліковувати достовірні повідомлення та не потерпати від неправдивої інформації від інших. Дидактичні можливості використання сучасних соціальних мереж, з одного боку, і нові освітні завдання, які стоять сьогодні перед педагогами, з іншого боку, вже не дозволяють орієнтуватися тільки на лекційні заняття, які складають основу традиційного процесу навчання учнів та недооцінка цієї обставини може позбавити вітчизняну освіту стратегічної переваги [1]. Щоб зацікавити учня через соціальну мережу, варто враховувати деякі особливості цих платформ. Так, наприклад, важливо знати, за яким критерієм мережа

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Facebook розміщує посилання, поширені вашими друзями. Першими у стрічці новин вашого друга з'являться пости з відео, далі – з ілюстраціями, а вже в останню чергу – суто текстові повідомлення.

Отже, для подальшого успішного здійснення освітнього процесу засобами соціальних мереж необхідно на першому етапі вчителю створити нову призначену для користувачів сторінку та обмежити публікацію особистої інформації, дотримуючись таким чином традиційну дистанцію у спілкуванні. Наступний крок – додавання в «друзі» кожного учня, що дозволяє налаштувати на довірчу атмосферу та комунікацію. Створення загальної теми бесіди і групи, запрошення учасників, складання правил онлайн-спілкування та вибір адміністратора, відповідального за їх дотримання – ключовий момент дотримання правил за першими трьома напрямками. Педагог та учні можуть пропонувати новини, коментувати записи своїх друзів, використовувати «фотоальбом» для виділення завдань особливої складності в якості «скарбнички» знань, створювати опитування та голосування з приводу теми, яку вони хотіли б повторити або вивчити більш глибоко. Для роботи в четвертому напрямку ефективним є використання публічної сторінки. Її застосування дозволить відображати в режимі мікроблогу всю стрічку оголошень, що досить зручно і наочно.

Резюмуючи вищесказане, ще раз зазначимо основні позитивні моменти застосування соціальних мереж в освітньому процесі. Одним з них назвемо потенційну безперервність процесу освіти, оскільки з'явилася можливість тривалої взаємодії викладачів та учнів в будь-який зручний для цього час. Педагог має можливість організувати та направляти пізнавальну і творчу участь кожного як в групі, як і індивідуально.

Серед недоліків використання соціальних мереж в освітньому процесі можна вказати неготовність деяких викладачів віддавати значну кількість свого вільного часу та сил з метою організації безперервності навчання, слабка ІКТ-компетенція викладачів з багаторічним досвідом роботи, утруднений доступ до соціальних мереж через персональний комп'ютер у освітніх закладах, недостатня безпека соціальних мереж на предмет проникнення інформації, що не допустимо для сприйняття неповнолітніми учнями.

Отже, із розвитком науково-технічної бази з'являються нові інструменти для організації пізнавальної активності здобувачів освіти, в якості яких можна використовувати соціальні мережі. Багато методистів скептично ставляться до використання даного об'єкта інформаційних технологій як педагогічного засобу навчання, оскільки у традиційному уявленні соціальна мережа розглядається як антагоніст освіти, середовище для відпочинку, легковажності та розваг. Однак, з їх допомогою можливе вирішення ряду завдань, таких як дистанційна організація спільної роботи навчального колективу, тривала наукова/проектна діяльність, проведення вебінарів та онлайн-консультацій

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

(індивідуальних і масових), що вельми корисно для розвитку інтелектуального та творчого потенціалу учнів.

Список використаних джерел

1. Левківська К. В. Використання соціальних мереж під час вивчення англійської мови студентами. *Іншомовна підготовка фахівців у вимірі нових освітніх реалій*: зб. матеріалів V Всеукраїнського науково-практичного вебінару з міжнародною участю (м. Житомир, 28 листопада 2018 р.). Житомир: ЖДУ ім. І. Франка. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/28136/> (дата звернення: 18.10.2021).
2. Механізми і можливості використання соціальних мереж в освіті. URL: <http://www.scienceforum.ru/2014/470/1514> (дата звернення: 03.08.2021)
3. Паршуков С. В. Роль соціальних мереж у навчальному процесі. Уманський державний пед. ун-т імені Павла Тичини. 2014. URL: http://informatika.udpu.org.ua/?page_id=1207 (дата звернення: 05.08.2021).
4. Пищик О. В. Взаємозв'язок професійної та комунікативної культури керівників професійно-технічних навчальних закладів. *Педагогічний процес: теорія і практика*. Київ: Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2017. №3. С.111–116. URL: <http://pftp.kubg.edu.ua/numbers/52-arkhiv-nomeriv-2017-r/153-3-2017-roku.html?showall=&start=19> (дата звернення: 05.08.2021).
5. Проблеми та перспективи навчання іноземних мов у ЗВО: матеріали міжнародного науково-методичного семінару (Харків, 23 січ. 2019). Харків: ХНАДУ, 2019. 170 с. https://mf.khadi.kharkov.ua/fileadmin/F-MECHANIC/Іноземних_мов/Наукова-діяльність/Збірник-семінару-2019.pdf (дата звернення: 05.08.2021).

ПОЗНЯК Т. М.

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри загальної, вікової та
соціальної психології імені М. А. Скока,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів*

ЮЩЕНКО І. М.

*кандидат психологічних наук, доцент
кафедри загальної, вікової та
соціальної психології імені М. А. Скока,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів*

**ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я
ДИТИНИ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ
СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО**

Проблема здоров'я дітей – проблема комплексна та багатоаспектна. Вона привертає увагу дослідників із різних областей науки і практики: медиків, філософів, соціологів, екологів, фізіологів і, звичайно, педагогів, психологів. Існують різні підходи до розуміння цієї проблеми. Всі визнають, що здоров'я людини характеризується не лише відсутністю хвороб, а повнотою прояву життєвих сил, радісним відчуттям життя, різнобічністю та тривалістю соціальної активності та гармонійністю розвитку особистості. У даному контексті сучасні науковці широко використовують поняття психічне та психологічне здоров'я.

Поняття психічного здоров'я у науковій літературі здебільшого розглядається як стан душевного благополуччя і характеризується відсутністю хворобливих психічних явищ, що забезпечує адекватну умовам оточуючого середовища регуляцію поведінки та діяльності. На відміну від поняття «психічне здоров'я», що має стосунок, передусім, до окремих психічних процесів та механізмів, термін «психологічне здоров'я» стосується особистості загалом та знаходиться у тісному зв'язку із проявами людського духу, повноти та багатства особистості.

При цьому постає проблема всебічного дослідження чинників та механізмів збереження та розвитку психологічного здоров'я. Загальновідомо, що здоров'я дитини залежить від багатьох чинників: гарні гени, правильне харчування, перебування на свіжому повітрі, рухова активність, процедури загартовування, тощо. Важливим, навіть визначальним чинником є психологічний комфорт у сім'ї - спокійне, доброзичливе та розвиваюче родинне середовище, що забезпечує нормальний психосоціальний розвиток дитини.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Не менш значущим для збереження та розвитку психічного та психологічного здоров'я дітей є освітнє середовище.

Розгляд проблеми збереження психологічного здоров'я дітей в освітньому середовищі з урахуванням її актуальності спонукає звернутися до педагогічної спадщини видатного вітчизняного педагога В. О. Сухомлинського. На основі ґрунтовного теоретичного аналізу та педагогічного досвіду він чітко окреслив поняття психологічного здоров'я дитини як необхідної умови розвитку особистості і розкрив основні його критерії, такі як фізична спроможність, активність, позитивний емоційний стан, бажання вчитися, віра у власні сили, почуття власної гідності, повага до інших людей.

Аналізуючи власний педагогічний досвід Василь Олександрович вказує на ті основні помилки в роботі вчителів, які стають факторами руйнівного впливу на психіку учнів, приводять до негативного ставлення до школи і знань взагалі, зневіри у власні сили. Серед цих помилок він, передусім, називає несправедливість шкільної оцінки, конфліктні стосунки між вчителями та дітьми, шкільні неврози, несправедливе засудження дитини у школі. Турбота про психологічне здоров'я, на думку В. О. Сухомлинського, повинна починатись із з'ясування загального стану дитини і в залежності від нього має визначатись не тільки індивідуальний підхід, а й ціла система захисних заходів, направлених на його збереження та укріплення. Водночас він говорив про необхідність застосування у роботі з окремими категоріями дітей методів медичної педагогіки, на яких ґрунтуються сучасні здоров'язберігаючі технології навчання.

У процесі багаторічної роботи з дітьми педагог дійшов до переконання, що «найголовніше заохочення і найсильніше (та не завжди дійове) покарання в педагогічній праці – оцінка» [3, с.167]. Але тільки за умови, коли вчитель поважає дитину, коли стосунки між ними будуються на взаємній довірі і доброзичливості, оцінка стає могутнім стимулом до навчання. В. О. Сухомлинський неодноразово підкреслював, що навчання – це не тільки передача знань, це, насамперед, людські взаємини. Доброзичливе ставлення педагога до учнів є запорукою їх позитивного емоційного стану, радості пізнання та бажання вчитися. В основі такого зв'язку лежить психологічний механізм педагогічного спілкування, коли позитивне ставлення дитини до вчителя переноситься і на знання, які він їй передає. За таких умов створюється можливість для учня відчувати успіх і задоволення від навчання.

Варто згадати й про застереження В. О. Сухомлинського щодо негативних оцінок, які позбавляють дитину радості успіху, пригнічують її, породжують усвідомлення своєї безперспективності, а отже згубно впливають на її психологічне здоров'я. За його словами, негативна оцінка для дитини – це велике горе. Учень, який не відчуває успіху у навчанні, підтримки з боку вчителя «втрачає віру у власні сили, застібається, образно кажучи, на всі

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

гудзики, насторожується, найжачується, відповідає зухвалістю на поради і зауваження вчителя» [3, с.163]. Негативні почуття призводять до порушень емоційної сфери, що призводить до відхилень в особистісному розвитку і появи соматичних захворювань.

В. О. Сухомлинський зауважував, якщо учень довгий час переживає несправедливість, зневіру у свої можливості його нервова система виснажується, дитина починає хворіти, у неї виникає шкільний невроз або дидактогенія. Він був переконаний, що дидактогенії – це наслідок негативного ставлення вчителя до учня, яке виявляється в байдужості до дитини, її успіхів, нетактовній, а інколи і відверто грубій поведінці, що супроводжується криками, роздратованістю, погрозами. Отже, вчитель стає причиною дитячого неврозу, виникнення психосоматичного захворювання. Василь Олександрович нагадував, що вчитель повинен знати і відчувати, що на його совісті – доля дитини, її здоров'я та благополуччя [3, с.168]. Ці слова повинні бути викарбувані у свідомості кожного педагога.

Особливо сучасними в контексті проблеми збереження психологічного здоров'я дітей в освітньому середовищі є думки В. О. Сухомлинського про те, що в наших школах не повинно бути нещасних дітей, які страждають від думок про невпевненість в своїх силах, що вони ні на що не здатні, відчувають себе незрозумілими, несправедливо засудженими у школі, позбавленими уваги й доброзичливого ставлення з боку вчителя та однокласників. Педагоги повинні усвідомити, що єдиним джерелом, яке пробуджує бажання вчитися, спонукає дитину до подолання труднощів – це радість успіху у навчанні, тому треба допомогти їй відчути цей успіх. Підґрунтям такого успіху є гуманне ставлення, повага до гідності дитини, віри в її можливості. Педагогічне кредо В. О. Сухомлинського – віра в дитину – повинно стати настановою для кожного, хто долучається до справи навчання й виховання підростаючого покоління.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю. *Вибрані твори*. В 5-ти т. Київ : Рад.школа, 1976. Т.2. С. 419–657.
2. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори*. В 5-ти т. Київ : Рад.школа, 1977. Т.3. С. 9–279.

ПРИМАК Ю. В.

*кандидатка психологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри загальної,
вікової та соціальної психології,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів*

**ДІТИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ
ПРОВІДНИХ ДУМОК В. СУХОМЛИНСЬКОГО**

*Що було найголовнішим у моєму житті?
Не роздумуючись, відповідаю: Любов до дітей.
В. О. Сухомлинський*

Завжди і повсякчас саме любов до дітей увиразнювала зміст думок Василя Сухомлинського. Йдеться про те, щоб зробити життя будь-якої дитини щасливим. Звичайно, неабияк актуальним лишається це життєве і педагогічне кредо й наразі. Наставник має дарувати нащадкам можливість переживати насамперед радість успіху у праці, навчанні за рахунок розвитку в них почуття гордості, власної гідності, бажання вдосконалюватися й долати труднощі самостійно. І все це уможлиблюється завдяки різноманітному, привабливому, змістовному в інтелектуально-емоційному плані життєвому простору. Зауважимо, що ці приписи-настанови поважного пана Василя стосувалися усіх дітей, незалежно від того які вони. Тобто, не зловживаючи своєю владою, старша за дитину людина (як у навчальному закладі, так і в сім'ї) має оберігати й плекати в неї бажання бути хорошою, а також соціально активною.

В. Сухомлинський у своїх роботах неабияк увиразнив не лише педагогічну, а й психологічну сторону. Так, принцип індивідуального підходу, що особливо прослідковується у творчості видатного педагога, знаходить своє відображення й в сучасній психологічній і педагогічній практиках. Особливо уважним і толерантним наставник має бути до учня, який не встигає: якщо щось і не вдалося сьогодні, не потрібно поспішати застосовувати щодо нього жодних інструкцій, ба навіть покарань. Позаяк деякі діти, «як слабкі, кволі рослини», потребують спеціального догляду [3]. Водночас звернімо увагу на те, що у щоденній роботі, на думку великого педагога, неабияк важливою є не лише навчально-розвивально-виховна інтенція, а й саме психологічна. Позаяк за жодних обставин учень (учениця) не повинен відчувати себе гіршим за інших (а разом окремих дітей зі зниженою здатністю до навчання важливо вчити і виховувати у масовому загальноосвітньому навчальному закладі). Так, підтвердження цьому знаходимо в одній зі ста порад пана Василя учителеві: «Не допускайте, щоб дитина переживала безвихідну гіркоту відставання, якусь свою неповноцінність» [2]. Саме в цих словах якнайкраще увиразнюється зміст

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

принципів особистісно-орієнтованого підходу, які неабияк розкривають і значущу сутність сучасного інклюзивного навчання, побудованого на засадах гуманістичної психології. Так, йдеться про те, що нездібних дітей не існує, а також про те, що розумові здібності апріорі не можуть бути однаковими й рівними у всіх (позаяк кожен розвивається індивідуально: хтось – більше аудіал, хтось – візуал, а хтось – кінестет і т.п.). Водночас сам Василь Олександрович неодноразово нагадує, що кожна дитина унікальна і неповторна.

Відтак у дітей зі зниженими розумовими можливостями важливо також розвивати індивідуальні нахили й здібності. Так, поважний автор розповідав в одній зі своїх праць про хлопчину Павлика, якого вважали «дитиною з уповільненим мисленням», але, розкривши свої здібності в ботаніці, він почав наполегливо працювати з рослинами. І саме відтоді «... почалося переродження... Поступово в хлопчика зникли боязкість, скутість, нерішучість. Учителі називали цю зміну в хлопця пробудженням думки» [2]. Тому значення мудрості наставника, його психологічної обізнаності, й увиразнюється в тому, щоб допомогти дитині знайти себе, розкрити свою особистість попри особливості розумових чи фізичних можливостей.

Оповідання В. Сухомлинського «Горбатенька дівчинка» у розрізі теми, що наразі розглядається, особливо вирізняється своїм висновком: не те що ворожості між дітьми (йдеться саме про дітей з особливими потребами) не має бути в жодному вигляді, а й нездорової конкуренції (позаяк найважливіша конкуренція, яка має бути у житті дитини, – конкуренція із самою собою) [1].

Будь-яка дитина ставала центром уваги Василя Олександровича Сухомлинського. Але особливо увиразнилися його переживання-роздуми щодо роботи з дітьми з особливими потребами в парадигмі індивідуального підходу, в якому важливе місце займали позитивна емоційність, підтримка прагнення дитини до конструктивної соціальної самостійності й активності. Наразі його роздуми-настанови яскраво відтіняють психологічну складову в роботі з такими дітьми: надважливо заняття насичувати яскравістю образів й новими враженнями (особливо корисним стане проведення уроків краси на природі, використання казки й малювання (а то й малювання казки), а у позаурочний час – заходи і свята, на яких би учні мали можливість спілкуватися наживо. І все це зможе організувати людина, яка завоює довіру, стане авторитетом для учнів, скорегує їхню роботу у потрібному напрямі, адаптує до будь-яких умов (зокрема й умов інклюзивної освіти). Власне, педагог і родителі мають знати дитину, а для цього й мають актуалізуватися психологічні знання, аби сучасна освіта (як і сім'я) змогли реалізувати свою людинотворчу й здоров'язбережну місію. Врешті-решт важливо акцентувати увагу на неабиякій значущості робіт Василя Олександровича для психосоціальної реабілітації (зокрема і сучасної),

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

різних програм підтримки і спецкурсів психологічної практики, що стане предметом нашого розгляду у подальшому.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Горбатенька дівчинка : сайт URL: <http://ditky.in.ua/kazkysuhomlynskogo/66-2010-11-25-00-56-34>.
2. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5-и томах. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 5. 365 с.
3. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям. Київ: Рад. шк., 1988. 304 с.

РЕМЕС Т. О.

*кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
завідувачка відділу суспільствознавчої освіти,
Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ;
вчителька основ правознавства та
громадянської освіти Key School Київський ліцей, м. Київ*

НАША ВІЙНА: Я І МОЄ УЧНІВСТВО

*Хто намагається розібратися в хорошому і поганому
на своїх уроках, у своїх стосунках з вихованцями,
той вже досягнув половини успіху.
Василь Сухомлинський*

До війни. Вчителювання приносило радість, наснагу та надвелике задоволення – людське й професійне. Уроки були інтерактивними (навіть онлайн), в режимі активного діалогу: учні та учениці висловлювали власну думку щодо правових і громадянськочасних проблем, соціальних явищ і подій, значимих постатей, реалій сьогодення. Вони аналізували джерела інформації, обґрунтовували й дискутували, висували гіпотези й планували майбутнє.

У перші тижні війни. Відчувала сильну тривогу: за власну безпеку, за безпеку своїх рідних, за раптове зупинення освітнього процесу, за майбутнє в цілому. Повна невизначеність, інтенсивні переживання змінювались апатією та станом «ембріона». Справлятися з тривогою та сумом допомагала надія на завершення війни, відчуття єдності із суспільством і... робота. Мені хотілося б робити щось ще значиміше – взяти до рук зброю, бути у шпиталі, розбирати завали, стати в ряди волонтерів.

А з 14 березня освітній заклад, де я вчителькою, запустив навчальний процес дистанційно. Це було рятівне коло! Я наче зродилася на світ знов. Тепер старанно взялася за свою улюблену справу – викладання. І це мене переключало, структурувало й надихало. Прийшло усвідомлення, що нині не час жити на півсили.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Перший воєнний дистанційний урок назвала «Перша березнева зустріч». Усі діти і 9, і 10 класу, які приєдналися, чекали моїх перших слів. Вони потребували спершу підтримки, теплоти й любові, а вже потім – власне уроку. Говорила, що важливо бути в безпеці, набиратися оптимізму, дорожити рідними, більше молитися. Діти хвилювалися за мене, а я – за них. Від першої березневої зустрічі й аж до закінчення навчання 10 червня що уроку обмінювалися емоційними переживаннями, ділилися досвідом виживання в умовах війни, налагоджували міжособистісну взаємодію на відстані. І це, можливо, було важливішим за предметний контент. Ми навчаємо одне одного життєвої стійкості.

За цей надскладний часовий проміжок діти стали дорослішими й адекватнішими в своїх думках, згуртованими й відповідальними в своїй поведінці, уважними й емпатійними до інших. А мені щемливо хочеться, щоб вони ще були дітьми!

Війна змінила оцінку певних явищ, загострила інтерес учнів і учениць до тематики україно-російських відносин, боротьби за незалежність, збудила зацікавленість нашою історією, породила потребу міркувати над викликами сьогодення. В цих умовах змінила зміст тем навчальної програми: тепер на онлайн заняттях обговорювали питання міжнародного гуманітарного права, підтримку світової спільноти, обмеження прав людини та економічні проблеми в період воєнного стану, виклики підприємців (у багатьох учнів і учениць батьки – бізнесмени), людські долі.

Мої життєві принципи, ціннісні орієнтири зазнали змін – відбулося знецінення матеріальних цінностей, натомість життя моє й моїх рідних, спілкування з близьким оточенням, згуртованість спільнот, консолідованість українців стали рельєфно важливим. Змінила власне ставлення до російської федерації як держави-окупанта, окремих її громадян, переосмислила діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування в Україні – стала до них прихильнішою.

Вели мову про це з дітьми щиро, відверто й емоційно. Багато хто з них за межами Києва (на заході України) або ж і за межами нашої держави – в Польщі, Німеччині, Голландії, Ірландії, Франції, Швеції, Сполучених Штатах Америки – переповідали про менталітет місцевих мешканців, правила життя й повсякдення там, де зараз вони є.

Зближення з дітьми – підґрунтя моєї роботи нині. Це абсолютно новий і значимий досвід, який не можна забути та повернутися до того, як було раніше. Моє учнівство – це мій потужний ресурс. І в мене свій фронт – освітній. Послуговуюсь словами великої поетеси «Віддай людині крихітку себе. За це душа наповнюється світлом» (Ліна Костенко).

Із настанням Перемоги та завоюванням Миру мрію навчати дітей наживо – відновити контакт очима, обмінюватися творчою енергією, відслідковувати

рух їхніх думок. І знайти місце для обговорення мирних проблем і питань. Вірю в це щиросердно.

СМОЛІНА С. В.

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки та

методики викладання іноземних мов,

Національний університет «Чернігівський колегіум»

імені Т. Г. Шевченка,

м. Чернігів

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ВИКЛАДАЧА В УМОВАХ ВІЙНИ

Підготовка майбутніх педагогів включає низку аспектів. Але усі ці аспекти об'єднані однією діяльністю – спілкуванням. І передусім спілкуванням із викладачем. Робота викладача пронизана спілкуванням. Науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти працюють 24/7. У будь яких умовах. Оскільки окрім навчальної роботи є організаційна, методична, наукова тощо. Наукова робота передбачає постійний пошук рішень на поставлені питання. І навіть ця діяльність передбачає спілкування: із самим собою, рефлексуючи власний досвід; індивідуальне з колегами; групове – на конференціях, форумах, семінарах тощо для обміну досвідом та пошуку ідей. Спілкування та пошук рішень відбувається за будь-яких умов.

24 лютого 2022 року багато хто не міг повірити у реальність військових дій. Викладачі, студенти були розгублені, нажахані. Усім необхідні були чіткі вказівки: що робити? Досвід використання технічних засобів під час карантину став у нагоді. Як куратор академічної групи, одразу повідомила студентів через соціальні мережі про укриття, адреси яких місцева влада оприлюднила у засобах масової інформації. Важливим аспектом роботи зі студентами стало спілкування у чаті або індивідуальні бесіди телефоном. Намагалася підтримати їх та спрямовувала думки і дії студентів на збереження їх здоров'я та життя. Дуже швидко стало неможливо спілкуватися через відсутність інтернет-зв'язку, телефонного зв'язку, а згодом і через відсутність електроенергії. Нестача води, їжі, холод, постійна загроза життю – про навчання не було і мови. Проте, за відсутності обстрілів та при денному світлі була можливість читати книжки з домашньої бібліотеки – спілкуватися з авторами, шукати відповіді на питання, що крутилися у голові. Книжки найважче було покидати, тікаючи від бомбардувань. Оскільки наразі навчаюсь у докторантурі і сферою моїх інтересів у межах роботи над дисертацією є постать учителя, серед інших, перечитувала й праці В. О. Сухомлинського. Педагог, який відчув на собі, що таке війна і стверджував, що школа має бути школою радості, де без поспіху

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

вчать дітей міркувати, розвивають цікавість, любов до знання, виховують через красу сердечних взаємин, вчать залишатися людьми за будь-яких умов. А вчитель має вчитися любити дітей, тобто бути відповідальним та бажати добра дитині.

Саме відповідальність за свої дії та бездіяльність є фундаментальною якістю, яку треба розвивати у підготовці майбутніх вчителів.

Велика кількість викладачів та студентів змушені були переміщатись у безпечніші місця. Багато хто виїхав закордон. Лише ближче до кінця березня люди почали оговтуватись, зв'язуватись один з одним, дізнаватись про долю близьких та знайомих.

Важливим моментом на початку квітня стало відновлення навчання дистанційно. Поринувши у наукову, навчальну роботу, хотілося зробити якнайбільше. Опинившись у Празі, не одразу відчували себе у безпеці. Дітям марилося, що цивільні літаки, які час від часу пролітали над містом, будуть скидати бомби. Малеча здригалась і їм весь час здавалося, що потрібно бігти в укриття. Мабуть, звук літака назавжди буде пов'язаний із небезпекою. Проте, постійна зайнятість навчанням допомагала переключитися. Вільний час з'являвся лише увечері, його було достатньо тільки для прогулянки на ігровий майданчик, де діти могли познайомитися з однолітками з України, поділитися своїми переживаннями, своїм моторошним досвідом і поспівчувати, підтримати один одного. Добре, що такі бесіди плавно змінювалися грою, завдяки широко розвинутій та змістовно наповненій для будь-якого віку мережі ігрових майданчиків у Празі. Поки діти граються, батьки можуть поспілкуватися, обмінятися досвідом. Такі бесіди давали натхнення працювати далі.

Хотілося завантажити себе роботою якнайбільше. Розуміла, що знаходячись на батьківщині Яна Амоса Коменського, маю відвідати його музей; перебуваючи у місті, куди у 1923 році емігрувала Софія Русова, маю вивчити відповідні документи в архіві. Робота у Національному архіві м. Праги спершу викликала відчуття дежавю: це вже було. Сто років тому. У 1923 році Софія Русова емігрувала до Праги. Наша «Монтесорі» змушена була тікати від радянської влади. Прикро, що не вдалося повернутися. Така перспектива лякала, але підтримувало розуміння того, що педагогиня, не дивлячись на величезну бюрократичну тяганину із оформленням документів: віз, паспортів, реєстрацій тощо, продовжувала працювати, створювати освітні осередки для українців, писати наукові праці. Такий приклад надихає і ти (добре, що окрім документів схопила із собою ноутбук, тікаючи з-під обстрілів) поринаєш у наукову, грантову діяльність, ти спілкуєшся зі студентами онлайн або телефоном, слухаєш їхні історії, співчуваєш, розповідаєш як було сто років назад і намагаєшся разом з ними зрозуміти, що зробили не так, якщо сто років потому знову змушені тікати з власної землі. Розумієш, що маєш зламати матрицю і повернутися. Це перше, що потрібно зробити. Навчальні заклади,

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

спілки, наукові видання в еміграції – це добре, але на кого залишаємо рідну землю і своє майбутнє – наших студентів?

Під час дистанційних лекцій та практичних занять мої студенти з особливим завзяттям бралися до навчання. Онлайн спілкування надавало відчуття стабільності. Це той відрізок життя, до якого звикли під час карантину і саме онлайн навчання створювало атмосферу безпеки, якої, втім, насправді не було. Але власним прикладом спокійного спілкування, впевненою інтонацією намагалась спрямувати крізь онлайн простір діяльність студентів на досягнення навчальних цілей. Розуміючи, що навчання відбувається в умовах війни, старалась опрацювати навчальний матеріал зі студентами на заняттях, не навантажуючи їх домашніми завданнями. Добре, що засоби дистанційного навчання (демонстрація екрану із необхідними наочними матеріалами, використання віртуальної дошки для забезпечення інтерактивного навчання тощо) дозволяють зробити це.

На сьогодні зрозуміло таке: підготовка майбутніх педагогів в умовах війни потребує моральної та фізичної стійкості викладачів; уміння спілкуватися, взаємодіяти навіть у скрутні; збільшення часу на індивідуальну роботу зі студентами; здатності продовжувати педагогічну, наукову діяльність в умовах війни; усвідомлення того, що з-за кордону, у довгостроковій перспективі, розвивати вітчизняну освіту не вдасться. Тому, ознайомившись із батьківщиною видатного педагога Європи та світу – Яна Амоса Коменського, набутками і досвідом еміграції нашої Софії Русової, усвідомлюєш, що є потреба повертатися і розвивати освіту на рідній землі.

СОЛОМАХА І. Г.

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри права, філософії та політології,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів*

ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНЦЕПТ «ЛЮБОВ» У СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО У КОНТЕКСТІ АКТУАЛЬНИХ ЗАПИТІВ ОСВІТИ

У сучасних умовах життя в українському суспільстві, які, на жаль, є травматичними і для дорослих, і для дітей, дуже актуальними є не тільки педагогічні та психологічні ідеї Василя Сухомлинського, а й філософські підходи видатного вченого до розуміння процесів розвитку, навчання та виховання дітей.

В. Сухомлинський зазначає: «Дитинство – це світ особливий. Діти живуть своїми уявленнями про добро і зло, про хороше й погане; у них свої «критерії»

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

краси, у них навіть свій вимір часу; в роки дитинства день здається роком, а рік – вічністю» [2]. Так само можна стверджувати, що у дітей власне розуміння загальнолюдських і філософських понять «любов», «ненависть», «любов до Батьківщини». Деякі твори педагога містять пояснення сутності та змісту цих понять. У науково-педагогічних творах ці пояснення корисні для вчителів або й батьків, і можуть використовуватися ними для виховної роботи з дітьми. У дитячих творах В. Сухомлинський прямо звертається до своїх читачів, і наводить приклади з життя або епізоди героїчного минулого українського народу (здебільшого вони стосуються подій Другої світової війни), які, завдяки наочності та яскравості образів, допомагають дітям зрозуміти, що означає «любити», «любити Батьківщину», «ненавидіти ворогів». Педагог вважає, що «хай у Світ Дитинства – цей чарівний палац, який ми передаємо своїм дітям і внукам, – мають доступ не тільки гра, веселощі, а й народна думка про героїчне минуле, народна турбота про наше сучасне і майбутнє» [1].

Про те, що для В. Сухомлинського любов до дітей є не просто словами, а сенсом життя та професійної діяльності, свідчить навіть назва його найвідомішої праці «Серце віддаю дітям». Любов – це те почуття, що сприяє розвитку дитини, забезпечує умови для її соціалізації та соціальної адаптації навіть у період складних суспільних трансформацій і воєнних потрясінь. Саме такий аспект змісту цього поняття є дотичним до його філософського тлумачення. Так, один з найвідоміших сучасних українських філософських словників дає таке визначення поняття «любов»: «Любов – екзистенціал людського буття, який окреслює найглибше відчуття повноти особистісного буття і переживання цілісності у з'єднанні з іншою особистістю та світом. Саме в любові найбільше проявляється принципова відкритість буття людини, що знаменує вихід за межі буденних і граничних ситуацій у метаграничне буття» [5, с. 348–349]. В. Сухомлинський зазначає, що «любов – це, образно висловлюючись, фокус, в якому сходиться проміння від найпотаємніших куточків людської душі. Якщо душа чиста, благородна, – значить, і в фокусі яскраві промені, що несуть світло і тепло» [3, с. 3]. Звертаємо увагу, що, попри різну термінологію, ці два визначення дуже схожі, бо для філософів це екзистенціал, а для В. Сухомлинського – фокус, які наповнюють душу людини світлом і теплом, рятують особистість від буденних і граничних ситуацій.

Для сучасної педагогіки особливо важливим є поняття «любов до Батьківщини», істинний зміст якого потрібно донести до дітей. Мабуть, як ніколи, сьогодні актуально звучать слова В. Сухомлинського: «Найголовніше, на мою думку, те, що народ доручає нам найпочеснішу і найскладнішу працю – виховання патріота. Ми виводимо молоде покоління на дорогу, назва якій – служіння Вітчизні. Багато наші учні визнають, багато розкриється перед їхньою свідомістю істин і закономірностей, але найголовніше, що нам треба відкрити перед їхніми серцем і розумом, – це наука любові до Вітчизни [1].

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

У філософії любов до батьківщини – це інтеграційна якість, що поєднує у собі різні чесноти й особистісні прояви і «може трансцендентувати людину у нову якість» [5, с. 349, 471]. Патріотизм у філософії – «любов до батьківщини, відповідальність за її долю і готовність служити її інтересам, а у разі потреби самовіддано боронити здобутки свого народу; соціально-політичний і моральний принцип, що в загальній формі виражає вищезазначені почуття та емоційні стани». Патріотизм як соціально-психологічне почуття має широку гаму проявів: від гордості за досягнення вітчизни (в науці, економічній діяльності, спорті тощо), поваги до історичного минулого, дбайливого ставлення до народної пам'яті, збереження та опанування національними і культурними традиціями до гіркоти переживань за невдачі і втрати рідної країни, страждань через її біди [5, с. 471–472]. У цьому контексті доцільною є думка В. Сухомлинського, що «хай будуть наші вихованці патріотами-борцями. Хай боротьбою цією буде праця – благородна праця за примноження суспільних багатств» [1].

Морального сенсу патріотизму надає те, що він є однією із форм супідрядності особистих і суспільних інтересів, ефективним засобом переведення загальнолюдських цінностей на рівень індивідуальної свідомості. До цих цінностей належить і повага до історії та сьогодення інших народів. Добре охарактеризував людину-патріота американський філософ Дж. Сантаяна: «Ногами людина повинна вrostи в землю своєї Вітчизни, але очі її нехай оглядають увесь світ» [5, с. 471–472]. Особливо актуальними такі думки стають в сучасних надзвичайних, жорстоких умовах життя українського суспільства. Вони за своїм ціннісним змістом є близькими до ідей В. Сухомлинського про патріотичне виховання дітей.

Любов до Батьківщини у творах В. Сухомлинського поєднується з ненавистю до ворога, як у діда Юхима в оповіданні «Я жив ненавистю до ворога» [4, с. 497–498]. Події, описані в оповіданні, відносяться до часів Другої світової війни. Коли почалася війна, діду Юхиму було 99 років, тому воювати він міг тільки за допомогою своєї сили духу та ненависті до ворога. «Дід Юхим одягнувся, вийшов надвір, сів на лавці під тинном. Так і сидів він на лавці три роки, поки чужинців прогнали з нашої землі. Повз столітнього діда проходили люди – солдати, жінки й діти, старі й підлітки, інваліди. І в усіх, хто хоч раз подивився у вічі дідові Юхимові й зустрівся з ним поглядом, серце починало битися частіше й пальці стискувалися в кулаки. Бо всі бачили в очах у старого палку, незгасну ненависть до ворога. А як зустрічався з поглядом діда Юхима той, що втратив віру у нашу перемогу, то навіть у його померклих очах спалахували вогники віри у невичерпні сили Батьківщини, в її непереможність.

По всій окрузі розлетілася звістка: в селі Іванівці на Дніпрі живе столітній дід – жива ненависть до загарбників. У нього, кажуть, серце б'ється тільки тому, що він любить рідну землю й ненавидить ворога» [4, с. 497–498]. На

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

прикладі дідуся, метою життя якого стала перемога над ворогом, діти починають розуміти сутність понять «любов до Батьківщини», «ненависть до ворога» і їх значення для окремої людини і для усього суспільства.

Отже, тлумачення понять «любов», «любов до Батьківщини», «ненависть до ворогів» у сучасній філософській думці та у спадщині видатного українського педагога В. Сухомлинського є дуже близьким за своїм змістом, оскільки воно знаходиться в одній парадигмі загальнолюдських цінностей і гуманізму. Для сучасної школи твори В. Сухомлинського є невичерпним джерелом педагогічної мудрості і скарбницею для виховної роботи з дітьми різного віку.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Добування внутрішньої краси. *Кіровоградська правда*. 1967. №19.
2. Сухомлинський В. О. Дорослі в країні дитинства. *Радянська освіта*. 1967. № 99.
3. Сухомлинський В. О. Про красу людської душі. *Молодий комунар*. 1961. 20 жовтня. С. 3.
4. Сухомлинський В. О. Я жив ненавистю до ворога. *Я розповім вам казку... Філософія для дітей* / уклад. О. В. Сухомлинська. Харків : ШКОЛА, 2018. С. 497–498.
5. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

ТАРАСОВА Т. В.

*кандидат педагогічних наук,
науковий співробітник,*

*Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ*

«ТЕХНОЛОГІЧНА ЛАБОРАТОРІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАЦІ» В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМАТИКИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Міжнародні правові акти глобального характеру (документи ЮНЕСКО, Ради Європи, Організації Міжнародного Співробітництва і Розвитку, Міжнародної Організації Праці та інших) вслід за Василем Сухомлинським вважають вчителя «головним скульптором дитячої душі, який пробуджує потяг до знань, повагу до нації, культури, освіти», визначають педагогів ХХІ століття «носіями суспільних змін». Відповідно питання підготовки учителів з орієнтацією на існуючі освітні системи-моделі (західноєвропейська, північноамериканська, японська), формування освітянської еліти, означення рівня її кваліфікації, загальної культури, духовності – основоположне, оскільки

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

впливає на як на готовність учнівської молоді до життя в глобалізованому суспільстві, так і на підвищення їх можливостей щодо працевлаштування й успішності в самореалізації життєвого шляху.

В останнє десятиріччя в Україні активізувались пошуки вітчизняних дослідників в галузі зарубіжної теорії та практики професійної підготовки вчителів, до прикладу: Німеччини (Т. Вакуленко), Норвегії (В. Семилетко), Великої Британії (Н. Яцишин), Чехії (В. Кемінь), США (Р. Роман), Японії (О. Озерська) та ін. Особливої уваги сьогодення, на нашу думку, заслуговують дослідження вчених, які розкривають особливості відновлення системи освіти в післявоєнний час країн світу, напрацювань-порад щодо діяльності в травматичних ситуаціях війни. Врахування досвіду роботи кращих вітчизняних педагогів-практиків, наукових досліджень трансформації традицій розвитку навчально-виховного процесу зумовлюють звернення до наукової спадщини Василя Сухомлинського.

На часі реорганізації системи освіти в Україні настанови Василя Олександровича – «творче ставлення до навчально-виховної праці», «віра в людину», «чутливість до всього хорошого в ній», «багатогранні емоційні відносини з дітьми», «висока моральність учителя», «духовна спільність», «збагачення технологічної лабораторії педагогічної праці», «увага до кожної індивідуальності», «система захисних заходів, які б зберігали й зміцнювали здоров'я школяра», «формування педагогічної культури вчителя», «уважність до здатності слова» – мають надзвичайно велике значення, перекликаючись з основними орієнтирами роботи сучасного педагога, згідно визначених програмою «Нова українська школа» у поступі до цінностей» [1].

Російська агресія викликала тимчасову окупацію ряду міст і сіл України, інші стали ареною активних бойових дій. Більше 10 мільйонів людей вимушено покинули свої домівки через війну, більшість із них – жінки та діти (їх за даними ЮНІСЕФ більше 4,3 мільйонів [2]), внаслідок бомбардувань та обстрілів постраждали і зруйновані заклади освіти, медицини, фізичного та культурного розвитку учнівської молоді. У рекомендаціях Глобальної коаліції на захист освітніх установ від нападів та від використання у військових цілях рекомендовано надання освітніх послуг, що «допомагають дітям, сім'ям та громадам подолати кризу та зміцнити чи відновити здоровий психосоціальний розвиток та стійкість на тлі складних обставин» [3]. Створення такого дружнього до дитини навчального середовища передовсім дозволяє педагогам зосередитися на речах, які вони можуть вирішити, замінивши «неконструктивні думки планами самореалізації, ідеями самовдосконалення, духовного розвитку» [4, с. 65] на благо розвитку віри в успішність учнівської молоді та власного «Я».

Науковцями Інституту проблем виховання НАПНУ визначено «соціально успішну особистість старшокласника» як складну системну характеристику, вмотивовану спрямованість особистості, що визначається здатністю розвивати

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

себе, успішно діяти в різних життєвих ситуаціях, ґрунтується на системі цільових установок, ціннісних орієнтаціях, знаннях, уміннях і навичках виконувати життєві і соціальні ролі, виявляється в активній життєвій позиції та прагненні впливати на соціальні процеси, передбачає творчу активність до життя й власного розвитку, усвідомлення успішності як власної цінності» [5, с. 19]. Тому об'єктивно процес її формування залежний від опанування педагогом інноваційними технологіями. З даного приводу Великий педагог зазначав на необхідності «збагачення особистої технологічної лабораторії педагогічної праці» [6, с. 511]. Найбільш ефективними виховними технологіями сьогодення за результатами дослідження «Формування соціально успішної особистості старшокласника у системі загальної середньої освіти» вважаємо наступні: адвокації, портфоліо, «case-study», гейміфікації, інформаційно-комунікативні, володіння якими ще з студентської лави допоможе педагогу впливати на формування соціально успішної особистості, адаптацію учнівської молоді у соціумі та збереження її психосоціального здоров'я в умовах війни.

Впровадження технології адвокації (діяльність, спрямована на захист та здійснення суспільних інтересів) у закладах загальної середньої освіти шляхом безпосередньої участі особи у т.зв. універсальних (інструментальних) формах участі: збір підписів; проведення опитувань; написання інформаційного запиту; моніторинг нормативних документів; привернення уваги до проблеми (конкурси, флешмоби, зустрічі тощо) спонукає її до підвищення певних знань (ділового спілкування, комунікаційних навичок тощо) і набуття компетенцій, відповідно, віри у свої можливості, незалежно від обставин. Учнівська молодь реально відчуває силу зміни і перетворень, здійснюваних нею та за її участю, які відкриваються в умовах розбудови демократії українського суспільства [5].

Технологія портфоліо (цільова добірка робіт і задокументованих досягнень учня, яка демонструє його зусилля та динаміку просування у найрізноманітніших видах діяльності (навчальній, творчій, просоціальной, комунікативній тощо) – як інструмент педагогічного супроводу розвитку особистості учня дозволяє ефективно вирішувати одночасно кілька різнорівневих педагогічних завдань, а саме: організувати продуктивне обговорення результатів навчання; здійснювати рефлексивне осмислення різноаспектної діяльності учня; розгортати проектування й обґрунтування майбутньої життєдіяльності; забезпечувати можливість встановлення логічних ланцюжків між попередніми результатами пізнавального пошуку і новими необхідними знаннями [5, с. 76].

Опанування педагогами технологією «case-study», що супроводжується створенням «ситуацій успіху», стимулюванням учнів бути успішними та відзначенням переваг і перемог кожного з учасників, а також «ретельного опрацювання сучасних навчально-методичних матеріалів, кращого оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями, розкриття свого потенціалу,

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

вміння прогресивно думати й діяти, імпліцитність тексту кейса створює основу для складної аналітики, яка наближає роботу вчителя над ним до більш глибокого розуміння проблем і більш майстерного вирішення професійних завдань має визначальне значення для виховання соціально успішної особистості» [5, с. 61].

Обізнаність педагогів з впровадження технології гейміфікації в освітній процес – елементи гри та ігрових принципів у неігрових контекстах, продемонстрував високу ефективність в підвищенні мотивації учнів у вивченні освітніх предметів та підтримку їх стану емоційного здоров'я. На цьому аспекті в роботі вчителя особливо наполягав Василь Сухомлинський, адже «успішне виховання немислиме без постійної турботи про здоров'я» [7, с. 43], оскільки...«кожна дитина потребує не тільки індивідуального підходу, але й цілої системи захисних заходів, які б зберігали й зміцнювали її здоров'я» [8, с. 344].

Використання потенціалу інформаційно-комунікативних технологій дозволяє як учням так і педагогам опанувати великі масиви інформації, набути необхідних компетенцій, діяти на благо інших, успішно розробляти і презентувати соціально значущі проекти. Додаткові матеріали до уроків й виховних інтервенцій мають у своєму арсеналі адаптовані та переозвучені відеоматеріали, аудіо матеріали, мультимедійні презентації інтерактивні вправи на платформах LearningEpps і LivingWorksheets; шаблони для виготовлення освітніх саморобок, макетів, відео-інструкції [7] та ін.

Таким чином, створення і забезпечення діяльності дружнього до дитини навчального середовища шляхом опанування педагогами інноваційними виховними технологіями, як от: адвокації, портфоліо, «case-study», гейміфікації, інформаційно-комунікативними сприяє подоланню кризи, зміцненню здорового психосоціального стану учнівської молоді, а отже і формуванню в них соціальної успішності на тлі складних обставин воєнного часу.

Список використаних джерел

1. Інститут проблем виховання, Інститут модернізації змісту освіти. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ, 2018. 40 с.
2. Децик В., Алексєєв В. Повернути втрачене. Чим Україні загрожує зменшення населення? LB.ua 22 вересня 2022. URL: https://lb.ua/economics/2022/09/22/530166_povernuti_vtrachene_chim_ukraini.html.
3. Що можуть зробити школи, щоб захистити себе від нападів та від використання у військових цілях. Вересень 2016 р. Global Coalition to Protect Education from Attack GCPEA. 60 с. URL: http://protectingeducation.org/wp-content/uploads/what_schools_ukr.pdf.
4. Тарасова Т. В. До питання майстерності педагогів в умовах пандемії Covid-19 у контексті формування соціально успішної особистості старшокласників (за матеріалами дослідження). *Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук* : зб. наук.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

робіт сучасн. між нар. наук.-практ. конф. (18–19 лютого 2022 р., м. Одеса). Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2022. С. 76–81.

5. Федорченко Т. Є., Кириченко В. І., Нечерда В. Б., Тарасова Т. В., Безрук К. О., Гарбузюк І. В. Соціально успішна особистість: сутність і технології виховання : навч.-метод. посіб. Київ : ПІВ НАПН, 2022. 206 с. URL: https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/Fedorchenko_T.YE._Navch.-metod._posib._2022.pdf.

6. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. *Вибрані твори* : в 5-ти т. Т. 2. Київ : Радянська школа, 1977. С. 419–654.

7. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа. *Вибрані твори* : в 5-ти т. Т. 4. Київ : Радянська школа, 1977. С. 5–390.

8. Сухомлинський В. О. Статті. *Вибрані твори* : в 5-ти т. Т. 5. Київ : Радянська школа, 1977. 639 с.

ХАЙРУЛІНА В. М.

*член-кореспондент НАПН України,
доктор філософії в галузі педагогіки,
Заслужений працівник освіти України,
кавалер Ордена Володимира Великого*

ВПЛИВ ШКОЛИ НА СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Понад півстолітній педагогічний досвід дає можливість ще і ще раз осмислити і відчувати, що таке справжня школа: це не кабінети і оцінки. Це дух поваги, щирої взаємодопомоги, любові, турботи, патріотизму, постійного самовдосконалення, взаємної вимогливості й водночас свободи, відповідальності.

Вимогливість до себе та вимогливість до вихованців. Делікатність, турботливість й суворість водночас: вони не суперечать, як це прийнято вважати, а взаємодоповнюють одна одну. Залишати частину запитань відкритими. Навчити не боятися висловлювати власну думку. Вчити поважати думку опонента. Не боятися помилок, але систематично працювати над ними, а найголовніше – виховання на традиційних цінностях українського народу. Допомогти здійснити задум Бога у кожній дитині. Вчитель має прилучати вихованців до добрих справ через конкретну діяльність. Визначати акценти, проектувати діяльність по розвитку природних здібностей і здатностей. Вчити набувати власний досвід. Вчити думати в практичній діяльності. На виході із школи особистість з паспортом має бути здатною, продукувати те, що користується попитом, чи то інтелектом, чи то творчістю, чи то руками. Тож тільки у спільних наукових і практичних пошуках та підготовці вчителів до творчої діяльності можемо сподіватися на добрі зміни в освітньому просторі України, бо яких дітей виховаємо, саме виховаємо, такою буде наша держава! Саме таку школу вдалося створити на березі Дніпра у місті Києві. Український коледж імені В.О.Сухомлинського – «Школа Добра, Радості і Творчості» яку

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

було відкрито на лівому березі Дніпра на честь тисячоліття перших шкіл на Русі, 1 вересня 1988 р. Передбачалося, що вона має бути підрозділом Київського державного педагогічного інституту, нині Педагогічний університет ім. Б.Грінченка (наказ Міністерства народної освіти від 31.08.1988р.№10).

Дім Добра, Радості, Щирості, Затишку, Взаєморозуміння... Хто про нього не мріє? Школа добротворення, плекання відповідальної особистості – результат наших спільних творчих сподівань і пошуків. На першому педагогічному зібранні педагоги школи вирішили: **будуємо Школу Добра за ідеями В. Сухомлинського**. Запалили свічки: Добра, Радості і Творчості. Зголосилися вивчати і впроваджувати творчий спадок Учителя В. Сухомлинського в наш шкільний простір. Як викристалізувати педагогічну душу колективу, готового створити умови для реалізації здібностей дитини, її можливостей, природних задатків; підготувати до життя в ринкових умовах конкурентоздатну людину з фаховою підготовкою; реалізувати нами самими створені навчальні плани, де і вчитель виявляє свої здібності, талант, де він плекає учня і з ним зростає сам: де і батьки можуть отримати консультацію з виховання дітей у вчителя та психолога колежу? Як навчати дітей здорового способу життя? Що потрібно для того, щоб діти були успішними і щасливими? Як пробудити почуття національної самосвідомості, навчити опановувати і берегти кращі національні та цінності? Як повернути втрачену народну майстерність, високу духовність? Як виховати почуття відповідальності за свій вибір? Як зробити навчання приємним, потрібним, престижним? Як переконати батьків, що найголовніше – це здоров'я дитини і її знання?» – над новим пошуком шляхів вирішення нових завдань упродовж років від свого становлення працював педагогічний колектив «Школи Добра, Радості, Щирості, Затишку, Взаєморозуміння».

Під час становлення школи нового типу педагогічним колективом було вирішено спрямувати свою діяльність на особистісно орієнтоване навчання і виховання. Велике і складне питання, яке потребувало розв'язання, – це становлення духовного світу особистості. Треба виховувати, вирощувати здатність творити добро і протистояти злу. Треба навчати і навчатися пізнавати, приймати світ таким, яким він є у взаємозв'язку і взаємозалежності всього суцього в ньому. А педагогічні технології ніхто для кожного із нас не напрацює – самим треба це робити, розвивати здатність і вміння творити добро собі та іншим людям, здатність протистояти злу, здатність робити нудне цікавим, здатність набувати педагогічного досвіду та педагогічної майстерності, бо педагогічний процес – вічна діалектика успіхів і невдач. Отож, школа мала розвиватися як школа життя, школа життєтворчості. Закономірно творити таку школу за законами істини, добра, краси, творчості, відповідальності.

Ми переконалися, що такі завдання може виконати навчальний навчально-виховний заклад ліцейного типу з ранньою спеціалізацією і

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

профорієнтацією, проте більше демократичним і його було змодельовано як середній триступеневий заклад підвищеного рівня, що забезпечує реалізацію принципів неперервної освіти з метою виховання й самореалізації особистості учня відповідно до його інтересів, здібностей, нахилів, уподобань.

Починаючи з початкової школи (І ступінь), базуючись на психолого-педагогічній діагностиці, сформували класи підвищеного рівня та класи вікової норми, з метою розвитку природних здібностей та плекання інтелектуальної, розвинутої, талановитої, творчої, успішної дитини.

На другому ступені коледжу було створено класи: підвищеного рівня, гуманітарний, біомедичний, технічний та спортивний.

На рівні третього ступеня передбачали спеціалізацію за історико-філологічним, фізико-математичним, хіміко-біологічним напрямками, де поряд із поглибленим вивченням окремих предметів надано змогу випробувати себе як організатора дитячого колективу, вихователя, вчителя, медичного працівника, діловода-друкарки, програміста, слюсаря контрольно-вимірвальних приладів і апаратів.

Учням було надано можливість вивчати водночас з англійською і французькою, латинську, польську, чеську мови, історію мистецтва, словесність, історію технічних винаходів, товарознавство, маркетинг, менеджмент, педагогіку.

Важливим у формуванні педагогічної концепції школи нового типу Українського коледжу імені В.О. Сухомлинського було бажання колективу творити цілісний інноваційний освітній простір, який наповнював кожен день перебування дитини в атмосфері духовності та рідномовного освітнього добротворчого простору. **Знаковим став вибір педагогічного колективу в покровителі навчального закладу високого імені одного зі світочів української педагогіки, Учителя з Божої ласки – Василя Олександровича.** Саме в заповідях великого майстра знаходили учителі коледжу головні настанови щодо організації життєтворчого простору навчально-виховного закладу, вивчення рідного слова, освоєння його багатств і залучення через його посередництво до духовних скарбів України. Ключовою була ідея великого вчителя про те, що школа має стати для дитини Домом радості, добра, творчості, успіхів. **Структуру ціннісних орієнтацій, за В. Сухомлинським,** складають такі якості особистості, як: цілісність, надійність, вірність високим принципам та ідеалам, здатність до вольових зусиль в ім'я перемоги добра, наполегливість у досягненні мети, відповідальність за свій вибір. Найтоншою сферою процесу розкрилля духовного світу людини В. Сухомлинський вважав плекання моральних якостей, пов'язаних із внутрішнім світом особистості школяра, з почуттями, мотивами поведінки. **В.Сухомлинський учить:** «Людина повинна бути великою, духовно багатою і красивою у всіх сферах життя, в усіх відношеннях. Вона повинна бути готовою і для того, щоб

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

доглядати хворого, прикутого до ліжка, щоб почувши серед темної ночі стогін самотньої старої людини, прийти до неї на допомогу без будь-якого стороннього заклику – просто по велінню свого серця. Вона повинна бути люблячим щирим турботливим сином своєї рідної матері – без цього вона не має морального права називатися людиною, вона повинна читати людську душу, уміти побачити, зрозуміти розумом і серцем горе, сум, хвилювання свого співвітчизника, прийти на допомогу».

Необхідними для кожного вчителя є мудрі поради В. Сухомлинського:

- Любити дітей – тонка і мудра річ! Багаторічний досвід переконує: справжня любов поєднує у собі відповідальність і бажання добра!
- Світ дитини не засяє у всій своїй унікальності і неповторності, якщо поруч з ним не палає серце педагога.
- Доброти, як грамоти, треба навчати.
- Доброта твориться людиною в людині і людиною в собі, її необхідно творити щоразу в кожній новій людині.
- Добре спілкування вчителя із дитиною.
- Особисто виплекати вихователів.
- Вчитель у дитини – все. Він має зробити легшим дитяче життя.
- У спільному пошуку ми переконалися, що необхідно змінювати методи, форми уроків, форми спілкування.
- Дитина має право на вільне, радісне життя сьогодні
- За найбільшу творчу знахідку у власній педагогічній майстерності вважайте ту мить, коли дитина сказала своє слово. В цю мить вона піднялася на одну сходинку в своєму інтелектуальному розвитку.
- Знайди себе в собі, підкори себе собі, оволодій собою.
- З оволодіння собою потрібно починати викладачеві.
- Не може бути й мови про самовиховання, якщо людина звикла до грубощів і реагує тільки на сильне слово, окрик, примушування.
- Ми маємо усвідомити, що виконуємо надзвичайно важливу роль посередників: з одного боку, – знання, здобуті, освоєні, вистраждані у віках, зосереджені у скарбниці мудрості – у книжках і безсмертній душі народу, а з іншого, дитина – маленька людина, з якої треба виростити Людину.

Ім'я видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського присвоєне Українському коледжу Постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 1996 р., а музей видатного педагога було відкрито в школі 28 вересня 1996 р. З 2004 року Українському коледжу ім. В.О.Сухомлинського було надано статус експериментальної школи Всеукраїнського рівня. Узагальнений досвід життєтворчості експериментальної школи презентую на своєму персональному сайті.

Перегляд сайту за посиланням: <http://vasylina.kiev.ua/>

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Сайт – інтернет книга рясно ілюстровану світлинами, презентаціями, фільмами,... На ньому й інноватика, і набутий досвід, за 27 успішних років .

Сайт має 7 розділів з великою кількістю підрозділів.

Зупинимося на деяких розділах:

- Розділ – ПРОЕКТИ з підрозділами: «Школа добротворення», «Український колеж ім. В.О.Сухомлинського», «Асоціація сухомлинківців», «НАПН України», «Співпраця з КНР», «Співпраця з Литвою», «ВГО «Поступ жінок мироносиць», «Творча спілка вчителів України», «Інтелект України», «МАБН», «Православне педагогічне товариство» кожен із підрозділів має світлини, статті, інші медіа.

- Улюблений розділ – ПРАЦІ, де розміщені статті, методичні рекомендації, сценарії, спогади, КНИГИ. Привертаю увагу саме до книг: «Дивоцвіт дитинства», – хрестоматія з етики, «Уроки добротворення» – посібник вчителям, «**Педагогіка добротворення**» – **науково-методичний посібник**, «Ігровий університет» – науково-методичний посібник для вчителя, «Логос» – збірка наукових праць колежан, «Нова школа нової України» – посібник, «Рідномовний простір» – науково-методичний посібник, «Рідна мова, ти ніжний цвіт» – антологія творів колежан про мову, «Твори 2000» – збірка творів учнів Українського колежу ім. В.О.Сухомлинського, «Суцвіття» – посібник, «Український колеж ім. В.О.Сухомлинського– навчальний посібник.

- Розділ МЕДІА, підрозділ відео, познайомить вас зі становленням колективу експериментальної школи, із пізнанням і утвердженням духовних цінностей відповідно вікових задатків і здібностей, з умінням вирощувати знання, створювати ситуації успіху в урочній діяльності, занурюватися у навчальний предмет, плекати добротворців.

Перегляньте фільми: «Школа під блакитним небом», «Не бійтесь бути білими воронами», «Вічний Сухомлинський», «Школа Ан Хой» приклад – підтвердження із китайського освітнього простору який вражає діяльністю педагогікою, продуманістю, забезпеченістю, турботою про підростаюче покоління Китаю. Цікавими можуть бути і інші презентації.

- Розділ СПОДВИЖНИКИ – сторінка вдячності сподвижникам, соратникам, однодумцям, колегам. Вона утримує світлини та згадку про людей, які допомагали проходити багаторічний творчий, науковий шлях в освіті України. Розділ продовжує наповнюватися.

- Розділ ВИПУСКНИКИ – утримує світлини та згадку про найвідоміших випускників Українського колежу ім. В. О. Сухомлинського. Розділ містить і перелік усіх золотих та срібних медалістів за роки директорування в колежі.

Доступ вільний. Заходьте на сайт переглядайте, шукайте, читайте, осмислюйте, копіюйте, адаптуйте, удосконалюйте, впроваджуйте у свою життєтворчість і у життєтворчість ваших вихованців.

ШАРА Л. М.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії
та міжнародних відносин,*

*Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів*

ЦЕРКОВНО-ПАРАФІЯЛЬНІ ШКОЛИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ: ВИКЛИКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Перша світова війна, зумовлена конфронтацією двох військово-політичних блоків, затягла у свій вихор українські терени. Кардинальні зміни сталися в усіх царинах соціально-економічного життя, підпорядкувавши їх потребам фронту.

Усебічне дослідження тематики Великої війни, як називають Першу світову, та незаангажованість висновків уможлиблюється у тому числі й завдяки регіональному виміру. Окремі аспекти з історії Північного Лівобережжя в означений період проаналізовані науковцями, проте, значно більший пласт джерельної бази ще очікує на свого дослідника [1; 2; 3]. Мета нашої розвідки полягає у тому, аби показати як змінилося життя церковно-парафіяльних шкіл Чернігівської губернії протягом 1914-1915 рр. з огляду на виклики воєнного часу.

Передусім, пояснимо, що церковно-парафіяльні школи належали до нижчої ланки освітньої мережі, підпорядковувалися духовному відомству (Св. Синод), функціонували як однокласні (2-річні) або двокласні (4-річні), надаючи вихованцям елементарну грамотність (письмо, арифметика, читання, церковний спів, Закон Божий; у двокласних додатково студіювали історію та церковнослов'янську мову). Учителювали в основному священики, яких могли замінювати дяки, іноді запрошували учителів зі «шкіл грамоти» чи земських шкіл [4].

Затяжний характер бойових дій порушив усталену роботу навчальних осередків. Так, у листопаді 1914 р. єпархіальна учбова рада внесла корективи у ранкову молитву учнів: до її звичного тексту додавалися слова за перемогу війська, а під час поминання померлих неодмінно згадували убитих воїнів.

Учителі й колишні учні церковно-парафіяльних шкіл долучилися до лав армії, пішовши туди добровільно або будучи мобілізованими. Поміж педагогів воювали 163 чоловіки: Петро Писаренко (Кролевецька Преображенська школа), Іван Гнутик (Іванівська церковно-парафіяльна школа Новозибківського повіту), Павло Йовенко (Старосільська церковно-парафіяльна школа Остерського повіту), Афанасій Козлов (Каменська церковно-парафіяльна школа Суразького повіту) та багато інших [5, с. 242].

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Учительки, загалом 11 осіб, влаштовувалися медсестрами у шпиталі, доглядаючи за хворими й пораненими, у вільний або канікулярний час працювали на перев'язувальних пунктах, їздили на нічні чергування до Київських госпіталів. Серед таких бачимо Марію Зайцеву (Рогозинська школа Мглинського повіту), Анну Баканову (Злинська школа Новозибківського повіту), Анну Богдановську (Гоголівська школа Остерського повіту) та інших. Трудилися почасти безкоштовно, на волонтерських засадах; бралися за вирішення побутових проблем, скажімо, забезпечення лазаретів необхідною матеріально-технічною базою, і т.п. [5, с. 243].

Приміщення церковно-парафіяльних шкіл використовувалися як багатофункціональні: розташовувалися мобілізовані перед відправленням на фронт або військові (приміром, Благовіщенська школа у м. Борзна), біженці з прифронтової зони (улітку 1915 р. Вировська школа Конотопського повіту прихистила 200 галичан), шпиталі (Успінська у м. Конотоп), зберігалися продукти й речі, зібрані для відправки на фронт (Воздвиженська школа м. Чернігова). Усього були задіяні під означені потреби 18 шкіл і, що властиво, навчальний процес не порушувався, продовжувався у післяобідній час в інших школах і тимчасових будівлях.

Учительський колектив долучався до фінансових відрахувань на потреби армії, зокрема, віддавали по 2-3 % від заробітку на утримання поранених і хворих воїнів, які лікувалися в єпархіальних лазаретах. Крім цього, упродовж року одноразово жертвували гроші, необхідні продукти (борошно, цукор, яйця, сало, картоплю, чай), речі (білизну, теплий одяг тощо) [5, с. 244, 245]. Одежу, особливо жилети, зчаста шили у церковно-парафіяльних школах учні та учителі, отримуючи тканину від меценатів і військово-благодійних установ.

Учні власноруч виготовляли й передавали бійцям на фронт і госпіталізованим різноманітні подарунки, зазвичай, на свята Різдва, Великодня [5, с. 247]. Так, вихованки Сновської двокласної школи Городнянського повіту пошили під керівництвом учительки рукоділля Є. Сальникової понад 100 кисетів, умістивши у них такі подарунки: ½ фунта (фунт – 409 г) цукру, ⅓ фунта чаю, по ¼ фунта цукерок і тютюну, коксову трубку з чубуком, брусочок мила, гребінку, голки, нитки, папір, «хімічний» олівець (копіювальний, його стрижень містив водорозчинні барвники – автор). Також у кожний кисет поклали по вітальній листівці для бійця і завбачливо чисту листівку для зворотної відповіді. Усе це відправили на передову до різдвяних свят, а через місяць звідти почали надходити подяки, в яких «воїни висловлювали дітям вдячність за радість, отриману від подарунків і вітань» [5, с. 248]. Загалом же, на фронт й у шпиталі надійшли 832 пакунки зі святковими наборами [5, с. 250].

Коштом церковно-парафіяльних шкіл робилися пожертви для постраждалих у зоні бойових дій, звичним було явище відмови учнів від

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

святкування новорічних свят (купівля ялинки, прикрас) і переказ грошей для фронту [5, с. 247].

Улітку у церковно-парафіяльних школах організовувалися притулки-ясла для дітлахів із родин фронтовиків, де матері могли їх залишити, пішовши на роботу чи у невідкладних справах. Така форма допомоги дружинам воїнів здійснювалася у 19 школах семи повітів єпархії (Борзенському, Козелецькому, Новозибківському та інших). Відкривали ясла й працювали у них священики, учителі, завідувачі шкіл, їхні дружини, додатково могли наймати кухарок, прачок, няньок. Вікова категорія діток – 2-7 років, часові рамки їхнього перебування – від 5-ї ранку до пізнього вечора; давалося триразове харчування, проводилися різноманітні ігри. Щоправда, умови ясельного утримання залежали від матеріальних статків благодійників. Так, при Парафіївській школі ясла фінансували власники місцевого цукрового заводу, відтак, у штаті були економка, нянька і кухарка під загальним керівництвом священика. Протягом 5 липня – 1 жовтня 1915 р. вони доглядали 2934 дитини віком від 1 до 10 років із родин мобілізованих і найбідніших жителів села. Дітлахів годували 4 рази на день: 8 год. – чай з молоком, 12 год. – обід «із двох простих страв», полудень і у 18 год. – чай. Зважаючи на економічну скруту, це добра підмога для знедолених матерів [5, с. 250]. Натомість, у яслах Любечанської церковно-парафіяльної школи перебували 120 діток із 25 липня по 9 серпня 1915 р. і на них витратила родина священика, а саме вони опікувалися яслами, лише 10 руб. 06 коп. Звісно, мова йшла лише про мінімальний догляд, утім, у матерів хоча би виникала можливість вивільнитися для заробітчанства [5, с. 251].

Наведена добірка фактажу переконливо вказує, по-перше, на невідготовленість владних структур до затяжного характеру воєнної кампанії і, як результат, вирішення нагальних проблем держави та армії за рахунок народу, по-друге, на милосердя й жертвність людей, які віддали останнє для воїнів, для фронту війни, абсолютно непотрібної й братовбивчої для українців. Усе і всі мусили мілітаризуватися, не стали винятком й церковно-парафіяльні школи, педагоги й вихованці яких поповнили армійські лави, працювали у шпиталях, прилаштовували навчальні корпуси під військові потреби, систематично робили грошові пожертви, передавали воїнам продуктові та речові набори, підтримували морально.

Список використаних джерел

1. Жванко Л. Біженці Першої світової війни: український вимір (1914 – 1918 рр.): монографія. Харків: Віровець А. П. «Апостроф», 2012. 568 с.
2. Коваленко О., Рахно О. Чернігівщина в роки Першої світової війни. *Сіверянський літопис*. 2018. № 6. С. 141-157.
3. Немченко О. Земські установи Чернігівської губернії у справі допомоги дітям фронтовиків у роки Першої світової війни. *Сіверщина в історії України: Зб. наук. пр.* Київ-Глухів, 2019. Вип. 12. С. 278-281.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

4. Освіта на Менщині: церковно-парафіяльна школа. URL: http://mena-museum.cn.sch.in.ua/statti/osvita_na_menschini_cerkovno-parafialjna_shkola/

5. Чернігівська губернія у роки Першої світової війни: Документи і матеріали / упоряд.: О.Б. Коваленко, О.М. Потапенко, О.Я. Рахно. Чернігів: Десна Поліграф, 2017. Кн. 1. 360 с.

ШОЛОХ О. А.

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки і методики викладання історії
та суспільних дисциплін,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ «ОСОБЛИВИХ ДІТЕЙ» У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

За останні роки в Україні зросла кількість дітей з різноманітними порушеннями психофізичного розвитку. Серед них особливо гострою є проблема розвитку розумово відсталих школярів, їх соціалізації та соціальної адаптації в суспільстві.

В сучасній спеціальній теорії та практиці постає питання про те, що рівень розвитку дитини з психофізичними порушеннями залежить не лише від якості корекційно-методичних засобів як таких, а й від стану її внутрішнього особистісного світу, від відкритості чи замкненості до соціального оточення, від тих суперечностей, які призводять до почуття неповноцінності.

Велику увагу в своїх працях дітям з особливими потребами приділяв В. О. Сухомлинський. Він наголошував, що виховання дітей, а особливо дітей з особливими освітніми потребами, найскладніша справа. Розмова про таких дітей нелегка, наголошував він, одна з найскладніших проблем виховання, за байдуже ставлення до якої доводиться розплачуватися дорогою ціною. У своїх працях «Важкі діти», «Вірте в людину», «Розмова з молодим директором школи», «Мудра влада колективу», «Серце віддаю дітям», «Батьківська педагогіка» вчений усебічно аналізував причини появи дітей з особливими освітніми потребами.

Розв'язувати проблему формування знань і вмінь дітей з особливими освітніми потребами необхідно з урахуванням їхньої зниженої здатності до навчання: поганого запам'ятовування навчального матеріалу, відсутність допитливості, нестійкість уваги. Приділяючи увагу розумово відсталим дітям, які належать до категорії особливих дітей, В. О. Сухомлинський дійшов висновку, що у навчанні й вихованні таких дітей потрібні особливі заходи,

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

необхідний індивідуальний підхід, який не допускає відчуття дітьми своєї «неповноцінності», байдужого ставлення до здобуття освітніх послуг.

На думку вченого, дітей з особливими потребами потрібно навчати в масовій загальноосвітній школі, оскільки це необхідно для того, щоб діти з обмеженими можливостями перебували в атмосфері повноцінного духовного життя школи. На уроці таким дітям слід давати завдання, які б гарантували їм успіх у виконанні, а відповідно і відчуття радості успіху [5].

У численних педагогічних працях В. О. Сухомлинський постійно звертає увагу на індивідуалізацію роботи з такими дітьми, оскільки бачив конкретну роботу педагога у визначенні причини соціальної біди в кожному окремому випадку, необхідності знайти кожній дитині посилену розумову працю, доступні шляхи подолання труднощів, залучати дитину до цікавої роботи, щоб вона могла розвиватися інтелектуально, на основі почуття власної гідності. Гуманна місія школи й педагога – врятувати цих дітей, ввести їх у світ суспільства, духовного життя, сприяти їхньому становленню, наголошував світоч вітчизняної педагогіки [4].

Разом з тим, на думку видатного педагога, у гуманному ставленні до *важких дітей* нічого спільного не повинно бути з практикою опікунства, заснованою на відгородженні їх від усіх життєвих турбот і негараздів, усунення від виконання своїх обов'язків. Якщо з ранніх років дитина з обмеженими можливостями постійно уникає розв'язання проблемних ситуацій, то в неї формується толерантність до свого становища. У свою чергу, толерантність виконує захисну функцію для психічного стану особистості, але негативно впливає на її соціальну активність, стає перепорою активності. Опікунський підхід породжує в дітей споживацькі настрої і звички, сприяє появі у школярів некритичності до своїх дій і вчинків, послаблює їхню волю до самовдосконалення. Справжній гуманізм по відношенню до дітей з розумовими обмеженнями полягає у створенні сприятливих умов для їхнього життя, навчання й розвитку [5].

Результативність корекційно-виховного процесу в спеціальному освітньому закладі, центрі соціальної реабілітації багато в чому визначається тим, до якої міри дитина залучена до соціальних відносин, включена в соціально-емоційну взаємодію, наскільки емоційними є її стосунки з людьми; наскільки успішно вона входить у світ предметів та явищ навколишнього світу, опановує соціальний досвід, оволодіває мовленням, предметними діями, звичками, різними формами поведінки; набуває життєво, соціально, особистісно значущих якостей, навичок і вмінь, здатностей забезпечити оптимальний рівень функціонування.

Проблема поведінки завжди привертала до себе увагу педагогів і психологів, оскільки інтелектуальна недостатність суттєво впливає на стан емоційно-вольової сфери дитини, та веде до порушень соціальної поведінки.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Теоретичною і методологічною основою для створення ефективною і дієвою системи об'єднання зусиль в області протидії виникненню девіантної поведінки дітей в інклюзивному середовищі представляється концепція кореляції чинників захисту і ризику у розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Вивчення та усвідомлення важливості цих чинників дозволить вирішити одне з основних завдань в області протидії проявам девіантної поведінки – створення системи міжвідомчої взаємодії державних, суспільних і релігійних організацій на регіональному і місцевому рівнях [1].

Своєчасна, якомога більш рання психологічна діагностика схильності особи до ненормативної поведінки та розробка і застосування комплексу заходів щодо її психологічної корекції є особливо актуальною. Розумова відсталість вносить свої корективи в процес цього розвитку, не тільки сповільнюючи, але й своєрідно змінюючи його, що підтверджено численними дослідженнями. Так, А. М. Щербакова й Н. В. Москаленко вважають формування соціальної компетентності розумово відсталих учнів є основним напрямком роботи допоміжних шкіл даного типу.

Зауважимо, що в сучасній дитячій психології, розумово відсталі діти не можуть абстрагуватися від змісту рольового поводження й не можуть здійснити екстраполяцію чужого соціального досвіду у свої емоційні відносини з навколишнім світом, тому активне соціально-психологічне навчання (з великою часткою включеності дитини в цей процес) дозволяє домогтися більших успіхів у пізнанні соціальної реальності й оптимізації взаємин з сучасним соціумом [2].

Психокорекційні сучасні методики можуть бути оптимально вписані в організацію проведення релаксаційного тренінгу. Так, наприклад, рольова гра дозволяє змодельовати більш успішні форми поведінки, проробити їх у безпечних умовах й одержати схвалення й позитивний зворотний зв'язок від психолога й однолітків дитини. У процесі рольової гри ситуація знаходить конкретні риси й стає більше зрозуміла дітям, і відповідно, це спонукує їх змінити свою поведінку.

У процесі моделювання конфліктних ситуацій із програванням різних варіантів виходу з конфлікту пропонується використати навчання на прикладах, коли дитина бачить приклади безпосередньо в групі, а потім самостійно на заняттях відпрацьовує по кроках необхідну поведінку. Релаксаційний тренінг є необхідним методом корекції емоційного стану дітей, зняття психофізіологічної напруги, регуляції емоційно-вольової сфери [2].

У процесі подолання соціальної дезадаптованості розумово відсталих дітей важливу роль відіграє сім'я. Труднощі в роботі з батьками виражаються в тому, що не всі батьки проявляють зацікавленість у консультативних заняттях, пояснюючи це перевантаженістю на роботі, проявляють негативізм до рекомендацій і т.д. У роботах ряду авторів (Н. Я. Семаго, Л. В. Туріщева) уже розглядалися типологічні особливості батьків дітей з відхиленнями в розвитку.

У спеціальній літературі відзначається, що можна виділити три типи батьків: авторитарний, невротичний і психосоматичний. А. Н. Салахбекова вказує, що найбільш частими стилями виховання в родині дитини з розумовою відсталістю є домінуюча або гіперпротекція, що потурає, в окремих випадках – підвищена моральна відповідальність. Однак більша частина батьків розумово відсталих дітей активна, проявляє поважне відношення до занять, прагне їх не пропускати, висвітлює проблеми підвищення ефективності виховання дитини в родині.

Незважаючи на значне зниження когнітивних можливостей дітей досліджуваної категорії, викликане структурою основного дефекту, у психолого-педагогічному супроводі соціально-дезадаптивної розумово відсталої дитини все-таки необхідно опиратися на особисту активність школяра, на його резервні можливості до формування образу «Я» як активного суб'єкта діяльності. Важливим шаблоном у створенні оптимального середовища була б робота із педагогічним колективом, що містила в собі:

- бесіди із учителями й вихователями як індивідуальні, так і групові;
- проведення навчального тренінгу, що складається із трьох модулів: «Соціально-дезадаптивна поведінка розумово відсталих учнів», «Підвищення соціальної компетентності розумово відсталих учнів як фактор профілактики дезадаптивної поведінки», «Вплив виховної роботи на профілактику соціально-дезадаптивної поведінки учнів»;
- залучення вчителів, вихователів та волонтерів до занять батьківського клубу як тренерів-асистентів. Завдяки об'єднаним зусиллям можна організувати відповідну успішну роботу з дітьми з особливими освітніми потребами стосовно попередження їхньої соціально-дезаптивної поведінки.

Таким чином, глибоке вивчення й аналіз педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського дає змогу зробити висновок, що запропонована ним педагогічна система збагатила педагогічну науку новаторськими ідеями і положеннями, прогнозувала навчання дітей з особливими потребами в масових школах (що стало реаліями сьогодення), відіграла значну роль у розвитку теорії і практики виховання й навчання дітей з особливими потребами, принесла користь учителям спеціальних шкіл та фахівцям реабілітаційних центрів у їхній складній роботі з корекції поведінки та інтелектуальних і розумових розладів у дітей з особливими потребами.

Список використаних джерел

1. Бондарчук О. І., Вакуліч Т. М. Психологія девіантної поведінки. Київ : Наук. світ, 2010. 300 с.
2. Кон И. С. Диагноз судьбы и судьба диагноза. *Девиянтность в социальном, литературном и культурном контекстах: опыт мультидисциплинарного осмысления*: сб. научн. ст. / под. ред. Н. Г. Щитова и А. Е. Лало. Минск : Юнипак, 2004. С. 12–29.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

3. Іноземцева С. В. Використання педагогічних ідей В. О. Сухомлинського в роботі з дітьми з особливими потребами. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpkhnpu_ttmniv/2008_21/11.html (дата звернення: 21.07.2022).
4. «Обережно: дитина»: В. О. Сухомлинський про важких дітей : темат. зб. / упор. Т. В.Філімонова; за наук. ред. проф. О. В. Сухомлинської. Луганськ : Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2008. 264 с.
5. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Київ : Радянська школа, 1978. 264 с.
6. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Киев: Радянська школа, 1973. 287 с.

ЮДА Л. А.
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри історії України,
археології та краєзнавства,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів

ІДЕЇ ФОРМУВАННЯ «ГНУЧКИХ» НАВИЧОК У ДІТЕЙ КРІЗЬ ПРИЗМУ СПАДЩИНИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Формула успіху молодого людини полягає в умінні інтегруватися у сучасний світ, який постійно змінюється, розвивається, вдосконалюється. Ми часто зустрічаємося з тим, що людина, отримавши певну професію, ніколи не працювала за фахом, а зуміла реалізувати себе в іншій галузі. Можна по різному ставитися до цього, а саме: визнати низький рівень професійної підготовки, або, навпаки, визнати той факт, що знання і уміння, які вона опанувала, значно ширші і глибші і дозволяють їй якісно самореалізуватися у мінливому світі.

А може питання у тому, які ключові компетентності людина отримала протягом свого життя, починаючи з дитячих років. Концепція НУШ зазначає: «Сучасний світ складний. Дитині недостатньо дати лише знання. Ще важливо навчити користуватися ними. Знання та вміння, взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, формують його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці» [2, с. 10].

Ці міркування спонукають нас звернутися до педагогічної практики В. Сухомлинського, який понад сімдесят років тому актуалізував проблему набуття найважливіших умінь і навичок, якими треба оволодіти у школі, не тільки задля отримання середньої освіти, а і задля того, щоб творчо їх застосовувати у подальшому житті.

Мета статті – дослідження проблем формування «гнучких» навичок у дітей у педагогічній спадщині В. Сухомлинського.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

«М'які / гнучкі» навички як навички майбутнього, актуальні для успішної кар'єри, знайшли своє відображення у матеріалах Всесвітнього економічного форуму у Давосі (2020 р.), у Концепції Нової української школи. Процес формування «гнучких» навичок (soft skills) став предметом дослідження Т. Смагіної, І. Тимофєєвої, Н. Філатової, О. Шуневич. Значення «гнучких» навичок (soft skills) у навчанні, житті, кар'єрі обґрунтовують К. Коваль, В. Муромець, Є. Морі. Навички, які допоможуть дитині стати затребуваною у майбутньому, аналізує експертка з альтернативної освіти С. Залужна. Практичним досвідом формування життєвих компетентностей, наскрізних умінь діляться Н. Білозір, Т. Васютіна, Т. Полонська, Ю. Чижевська, В. Філінюк. І, хоч більшість учених розглядають «м'які / гнучкі» навички як сучасні інновації, доречним буде звернутися до вітчизняного педагогічного досвіду, зокрема педагогічної спадщини В. Сухомлинського. Учений задовго до появи сучасних освітніх концепцій обґрунтував необхідність формування умінь і навичок вихованців, які забезпечать дитині успіх у подальшому професійному житті.

Провідним завданням сучасної школи є формування в учнів життєвих компетентностей, які зроблять людину конкурентноспроможною на ринку праці. Усе частіше сьогодні роботодавці висувають жорстокіші вимоги до професійних знань, умінь, навчок та особистісних якостей працівників.

На Всесвітньому економічному форумі у Давосі (2020 р.), який проходив під знаком кліматичних проблем, велику увагу було приділено змінам в освіті. Зокрема, йшлося про навички майбутнього, актуальні для успішної кар'єри у 2025 році. Загалом було визначено топ-10 навчок: аналітичне мислення та інноваційність; активне навчання та стратегії навчання; розв'язання складних проблем; критичне мислення та аналіз; креативність, оригінальність та ініціативність; лідерство та соціальний вплив; використання технологій, моніторинг і контроль; створення технологій і програмування; витривалість, стресостійкість і гнучкість; логічна аргументація, розв'язання проблем і формування ідей [1].

Якщо 20-25 років тому для роботодавця цінним був насамперед фахівець із дипломом вищої освіти, то наразі все більше вимог висувається до його особистісних якостей, зокрема: комунікабельність, урівноваженість, креативність, уміння вести перемовни, уміння швидко реагувати у нестандартних ситуаціях тощо. Тобто, уже сьогодні потрібною стає культура, що сприяє розвитку так званих «м'яких» навичок [3].

У світовій практиці розрізняють дві групи умінь і навичок, які необхідні для досягнення успіху у навчанні, праці, грі, спілкуванні, це – hard skills та soft skills.

Hard skills («жорсткі навички») – професійні, зокрема вузькоспеціалізовані уміння, навички й техніки, яких можна навчити за

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

певними алгоритмами, а рівень оволодіння ними оцінити за визначеними критеріями. До них належать, наприклад, швидкість набору тексту, знання іноземних мов, вміння водити автомобіль тощо.

Soft skills («гнучкі», «м'які» навички) – універсальні соціальні, інтелектуальні й вольові компетенції, які іноді називають особистісними якостями – комунікабельність, креативність, вміння працювати у команді тощо [7].

Обидва типи умінь важливі для підготовки учнів до майбутнього, зокрема до здобуття освіти і вибудовування кар'єри. Hard skills професійно орієнтовані, і процес їх засвоєння і опанування можна перевірити під час контрольних робіт, іспитів, тестувань, атестацій. Процес формування soft skills набагато складніший і вимагає якісно нових підходів в організації навчально-виховної діяльності. У Концепції Нової української школи та навчальних програмах Soft skills подають як **наскрізні уміння**. У педагогічній літературі визначено такі наскрізні уміння: читати з розумінням, висловлювати власну думку усно і письмово, критично та системно осмислювати інформацію, логічно обґрунтовувати позицію, творчо підходити до вирішення питання, виявляти ініціативу, конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики та приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими людьми.

«Наскрізні уміння – це цінне доповнення до знань і навичок, які формуються в освітньому процесі. Вони відчиняють більшість дверей до успішного майбутнього й мають вирішальне значення для успіху в кар'єрі» [7].

Проаналізуємо сутність деяких «гнучких» навичок, які знайшли своє відображення у педагогічній практиці і спадщині В. Сухомлинського.

У праці «Розмова з молодим директором» педагог аналізує найважливіші уміння і навички, якими треба оволодіти у школі. Саме вони співзвучні з сучасним поняттям «наскрізні уміння». «Аналізуючи весь комплекс знань, умінь, навичок, який становить те, що прийнято називати середньою освітою, я побачив ніби кістяк, остов, на якому будуються жива плоть і кров освіти, розумового розвитку, переконань... Цим кістяком є практичні уміння і навички, без яких неможливо собі уявити процес навчання. Це уміння вчитися: спостерігати явища навколишнього світу, думати, висловлювати думку про те, що я бачу, роблю, думаю, спостерігаю, читати, писати» [5, с. 210–211].

В. Сухомлинський виокремлює «гнучкі» навички, які потрібно розвивати вже сьогодні, щоб підготуватися до майбутніх викликів суспільства. Серед них провідне місце займають **соціальний та емоційний інтелект**. Педагог зазначає: «Ось одна важлива риса цілеспрямованого педагогічного керівництва розумовою працею: досвідчені вчителі на практиці утілюють класичне правило Аристотеля – мислення починається із здивування... почуття здивування – могутнє джерело бажання знати...» [5, с. 37]. На його думку, прагнення проникнути у таємницю знань є могутнім поштовхом, емоційно-

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

вольовим джерелом думки. Розвиток у дитини чуттєвих форм пізнання: відчуття, сприймання, уяви, фантазії є найнеобхіднішою умовою мислення, важливим стимулом розумового розвитку.

В. Сухомлинський переводить процес навчання у паралельну площину. Свої заняття він проводить у саду, у лісі, у полі, на березі річки («Юні мандрівники у невідоме») [4], через гру, через яскраві образи, через природу залучає дітей до таємничих мандрів, уводить дитину в неосяжний світ знань, відкриває перед нею захоплюючу працю. У свою чергу, такий підхід сприяє розвитку **креативного мислення**, здатності постійно і оригінальним чином продукувати нові ідеї для вирішення конкретних проблем. Спілкування і комунікативні навички – у такий спосіб розвивається творчість і мислення «поза шаблонами». Дитині потрібні творчий простір, умови для експериментів та пізнання себе.

Важливим засобом усебічного розвитку особистості стає колектив. Саме у колективі формуються такі навички як **ініціативність, лідерство, соціальний вплив**. У праці «Сто порад учителям» [6] педагог доводить «Як колектив стає засобом усебічного розвитку особистості» [6, с.190–191]. В. Сухомлинський ретельно підходить до аналізу різних форм колективу від первинного класного до різних творчих, у яких підлітків, юнаків та дівчат об'єднує спільність інтелектуальних інтересів. Особливу перевагу вчений віддає науково-предметним гурткам – «це одна з найбільш необхідних форм колективів, які забезпечують усебічний розвиток особистості [6, с. 191]. Там, де вони є, «джерелом б'є багате інтелектуальне життя» [6, с. 191].

«Крім інтересу до знань, науки, книги у вихованців є й інші інтереси – трудові, творчі. Праця й творчість, пов'язана з працею, – дуже важлива сфера розвитку індивідуальних нахилів, здібностей, покликання» [6, с. 191]. «Є гуртки й іншого характеру – художньої самодіяльності, літературно-творчі, музичні, драматичні, художнього читання. Тут виявляються й розвиваються інтереси, які збагачують духовне життя особистості не тільки в естетичному, але й у моральному, емоційному, інтелектуальному відношеннях. Тут відбувається (наш педагогічний колектив у цьому твердо переконаний) одне з тих чутливих, ніжних доторкань до серця й розуму вихованців, без яких не можливе життя первинного колективу як духовної єдності» [с. 192]. Приклади, наведені В. Сухомлинським, ілюструють роль колективу у формуванні таких «гнучких» навичок як **спроможність вести за собою, очолювати колектив, спілкуватися, здатність працювати у команді, уміння розв'язувати проблеми**(«Як виховувати уміння підкорятися й керувати. Як виховувати у душі високої вимогливості») [6, с. 193].

Майже кожна настанова педагога закликає **творчо підходити до вирішення питання**. «Люди звикають працювати рутинно, за певними правилами. Цього достатньо для вирішення більшості життєвих чи професійних

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

питань, проте є творчі особистості, спроможні розробляти нові підходи, креативно реагувати на виклики сучасності» [7, с. 10]. Чого тільки вартують: «куточок мрій», «куточок краси», свято праці, свято першого хліба, зелена лабораторія, пташина лікарня, свято квітів, свято книги із «Батьківської педагогіки» [4]. Саме ці справи проростають і розвиваються в арифметичній прогресії у майбутній професійній діяльності здобувача освіти.

На нашу думку, найбільшу цінність має «Остання порада – по секрету...» [с. 303]. «... учневі не треба в кожному дану мить знати, що учитель його виховує. Виховний намір має бути прихований обстановкою дружніх, невимушених взаємин.

Чому людина не повинна знати, відчувати, що її виховують? Тому, що справжнє виховання – самовиховання. Треба створити таке спілкування вихователя й вихованців, щоб кожне слово, звернене до юного серця й розуму, пробуджувало внутрішні духовні сили, викликало внутрішню роботу розуму й серця, спрямовану на самопізнання й самовдосконалення» [6, с. 303].

Отже, дослідження педагогічної спадщини В. Сухомлинського доводить, що професійні компетентності, наскрізні уміння, «гнучкі» навички фундаментально закладються у дитинстві та юному віці. А практичний досвід і теоретичні напрацювання педагога є методичною енциклопедією на шляху реалізації компетентнісного підходу у процесі навчання і виховання.

Список використаних джерел

1. These are the top 10 job skills of tomorrow – and how long it takes to learn them. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them/>
2. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи: МОН України. Київ, 2016. 40 с.
3. Полонська Т. Формування в учнів гімназії навичок ХХІ століття засобами іноземної мови. URL: https://lib.iitta.gov.ua/730324/1/%D0%97%D0%B1.%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84_%D0%91%D1%83%D0%B4%D0%B0%D0%BF%D0%B5%D1%88%D1%82-181-184.pdf
4. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. Київ: Радянська школа, 1978. 263 с.
5. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором. Київ: Радянська школа, 1988. 284 с.
6. Сухомлинський В.О. Сто порад учителям. Київ: радянська школа, 1988. 304 с.
7. Філінюк В., Білозор Н. Soft skills: готуємо учнів до успішної життєдіяльності. Формування наскрізних умінь на роках української мови та літературного читання. *Учитель початкової школи*. 2020. №11–12. С. 9–11. URL: <https://upsh.com.ua/2020-11>

ЯКОБЧУК Н. О.

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу педагогічного джерелознавства та біографістики,
Державна науково-педагогічна бібліотека України
імені В. О. Сухомлинського,
м. Київ

КНИГА ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ СТРЕСОВОГО СТАНУ ДИТИНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ УКРАЇНИ

Як вважав В. О. Сухомлинський, книга відіграє важливу роль у духовному житті дітей, а сам процес читання – є джерелом духовного збагачення особистості [3, с. 193–194]. Ця думка педагога досі не втратила своєї актуальності, адже в умовах сучасного інформаційного суспільства та масштабності цифрових технологій книга залишається у фокусі уваги та пізнавального інтересу людей різного віку. Особливого значення вона набуває у періоди, коли життя людини наповнюють обставини, що викликають важко зборимі емоції, стресові та психологічні стани як-то тривога, занепокоєння, страх, ступор тощо. У травматичних життєвих ситуаціях книга може бути ефективним засобом подолання стресу, особливо у дітей.

Сучасні реалії новітньої історії України змінили життя суспільства. У складних життєвих обставинах, викликаних російсько-українською війною, зростає попит на книги українською мовою, а читачі відзначають, що читання опосередковано дозволяє психологічно розвантажитися, знайти душевну рівновагу, а батьки почали більше читати дітям. У свою чергу діти та підлітки почали звертатися до читання книг різного жанру. Для частини маленьких й дорослих книга стала способом вивчити українську мову або вдосконалити рівень володіння нею. Частина ж книголюбів, через нездоланні життєві обставини воєнного стану, на певний час відмовилися від читання улюблених книг, бо не на часі.

У статті М. Лехової «Чим корисне читання під час війни? Шість головних фактів» знаходимо аргументи фахівців-психологів про цінність книги як «антистресу» для дітей. Серед них такі:

1) *Читання відволікає.* Адже, допомагає абстрагуватися від жахливої реальності, постійного перегляду новин, важких думок і хоч на деякий час забути про війну.

2) *Читання стимулює пізнання.* За допомогою книги дитина пізнає світ, здобуває нові знання, що дозволять робити власні висновки, висловлювати й доводити свою думку, а підлітки зможуть спробувати проаналізувати події сьогодення, свідками яких їм довелося бути сьогодні в Україні.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

3) *Читання зберігає психологічне здоров'я.* Час, витрачений на цікаву книжку, допомагає дитині знизити тривожність, відновити внутрішній емоційний ресурс, не думати про невідомість тощо.

4) *Читання додає сил і витримки,* особливо, якщо в центрі сюжету книги – події, схожі на ті, що переживають нині українці. Так, читаючи історичні книги, присвячені світовим війнам, або художній твір про війну, дитина усвідомлює, що жахіття війни закінчуються, не можуть тривати вічно, а люди здатні їх пережити. Тому вона переживає почуття сильнішої емпатії до героїв, може навіть асоціювати себе з ними.

5) *Читання нагадує, що життя триває.* Тобто дитина, яка перебуває у травматичній життєвій ситуації, за допомогою книги може знайти частку нормальності у вирі поруйнованого війною життя. Діти починають усвідомлювати, що життя продовжується і під час війни.

6) *Читання прокачує.* Книга є чи не найпростішим способом навчатися навіть під час тривалого перебування в укриттях. Адже здобуті у важкий для час війни знання обов'язково знадобляться після її закінчення. Читання фахової літератури підвищує мотивацію і стимулює саморозвиток [2].

В умовах травматичного сьогодення України, діти можуть бути особливо вразливі. Тому дуже важливо обрати правильну літературу для читання: відповідно віку, інтересам тощо.

Одним із найважливіших «літературних» засобів комунікації батьків та дітей є казка, яку можна читати в книжці або створювати самому, залучаючи як персонажів улюблені іграшки дитини. Маленького слухача теж варто залучати до творення власної казки. Також психологи радять не відмовляти, якщо діти просять маму, тата чи інших старших родичів прочитати одну й ту саму казку декілька разів. Коли дитина перебуває у стресовій ситуації слід підбирати книги з оптимістичним позитивним сюжетом (про дружбу, родину, народні традиції, героїв, Батьківщину тощо) та щасливим закінченням. Психологи радять уникати читання творів про монстрів, небезпеки, привидів та інших негативних персонажів, щоб не викликати нові, або підсилити уже наявні у читача страхи.

Безперечно ефективними для подолання стресових станів дітей є так звані повчальні або терапевтичні книжки, зміст яких у ненав'язливій, часто ігровій формі допоможе повторити й закріпити знання правил поведінки у різних життєвих ситуаціях під час повітряної тривоги, спілкування із малознайомими людьми, у випадках якщо загубилися чи надовго залишилися самі та ін. Також доцільно читати з дітьми історії та казки морально-етичного змісту.

У цьому контексті безперечно цінність мають казки В. Сухомлинського, адже вони невеликі за обсягом і дають можливість дитині скласти уявлення про загальнолюдські цінності, моральність, гідність, справедливість, безпеку в родині, взаємоповагу, толерантність, відповідальність, емпатію та інші важливі

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

риси людини. Також вони сприяють формуванню національної самосвідомості дитини почуття патріотизму, любові і пошани до Батьківщини, рідних близьких людей, а також старших за віком. Серед таких повчальних казок «Мамине щастя», «Найласкавіші руки», «Бабусина яблуня», «Дідова колиска», «Лелеки прилетіли», «Незнищений камінь», «Сонце заходить», «Верба, мов дівчина золотокоса» тощо [3].

Отже, сучасні події в Україні є важким і раніше невідомим та незнаним викликом для дитини, який вимагає від неї самої та її родини великих зусиль, щоб подолати стрес та навчитися правильно проживати травматичну життєву ситуацію. Формування або зростання пізнавального інтересу до читання книг рідною мовою дасть можливість юному читачу не лише подолати наявні страхи, але й забезпечить здобуття нових знань про оточуючий світ.

Список використаних джерел

1. Заліток Л. Витоки патріотизму за літературною спадщиною Василя Сухомлинського. URL: https://m.facebook.com/PedpsychNAPN/posts/1217072828359252/?refsrc=deprecated&_r
2. Лехова М. Чим корисне читання під час війни? Шість головних фактів. URL: <https://vn.20minut.ua/Podii/chim-korisne-chitannya-pid-chas-viyini-shist-osnovnih-faktiv-11643600.html>
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 томах. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3. 670 с.
4. Хома Ж. Що читати дітям під час війни або як заспокоїти дитину казкою?. URL: <https://varosh.com.ua/vijna/shho-chytaty-dityam-pid-chas-vijny-abo-yak-zaspokoyity-dytynu-kazkoyu-kolonka-pysmennyczi-zhanny-homy/>

ЯЦЕНКО В. С.

*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу
навчання географії та економіки,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ*

НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ НА ЗАСАДАХ ПЕДАГОГІКИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Видатний український педагог Василь Олександрович Сухомлинський (1918 – 1970) залишив прийдешнім поколінням унікальну наукову і художню спадщину. Ці праці до сьогодні є актуальними для учителів і методистів Нової української школи, хоча дехто може зауважити, що вони були написані у минулій історичній епосі. Так, вони були написані дуже давно від

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

сьогоднішнього дня але саме вони містять ті методичні «родзинки», які шукають сучасні освітяни в умовах воєнного часу з 24 лютого.

На чому ґрунтується педагогіка Василя Сухомлинського? Насамперед на духовній сфері людини, зокрема, як формувати моральні переконання, цінності учнівської молоді. Наприклад, у роботі «Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості» наш Учитель власне формує цілу систему виховання цієї всебічно розвиненої особистості різними методами і формами роботи з учнями «колективно та індивідуальне читання, роздуми над оповіданнями з хрестоматії, а потім над великими книгами, присвяченими видатним людям» [1, с. 135]. Значну увагу науковець приділяв питанням духовного життя колективу, адже вбачав у цьому великий виховний потенціал. Направленість «педагогічного процесу, спрямованого на виховання всебічно розвиненої особистості, виключне значення має *життя переконань*» [там же, с. 218].

У праці «Роки отроцтва» В. Сухомлинський розкриває цілісну систему формування цих переконань. Головною формою роботи педагог визначає суспільно корисну діяльність, яка з віком учнів посилюється. На думку педагога, поняття про колектив і його переконання поступово розширюється, включаючи «весь народ, Батьківщину...» [1, с. 308]. В незалежній Україні багато з того, що обґрунтував В. Сухомлинський з політичної точки зору було забуто і навіть заборонено. Але саме формування переконань учнівської молоді про народ України і батьківщину де вони народились та проживають залишається і надалі надзвичайно актуальною педагогічною проблемою. Особливо потужними національно-патріотичними рухами в освітньому середовищі стало впровадження факультативів і курсів за вибором краєзнавчого змісту – «Географія рідного краю», «Історія рідного краю», «Література рідного краю» тощо. Які з середини 1990-х років з'являються в усіх регіонах країни, доволі швидко, хоча і стихійно, забезпечуються потужним навчально-методичним матеріалом. Наприклад, до сьогодні в Київській області викладаються систематизовані факультативні курси «Київщинознавство» (1-11 кл), які було схвалено для використання в освітньому процесі МОН України ще в кінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. [2].

В роботі «Формування виховного впливу колективу на особистість» Василь Олександрович розкриває велику гамму процесу соціалізації учнів. «У людині його людські риси формуються лише тому, що з першого у своєму житті вдиху він – істота суспільна. Загальна сутність людини проявляється у її відносинах, зв'язках, взаємовідносинах з іншими людьми. Пізнаючи світ і себе як частину світу, вступаючи у різноманітні відносини з людьми, відносини, що задовольняють його матеріальні та духовні потреби, дитина входить у суспільство, стає його частиною. Цей процес прилучення особистості до суспільства і, отже, формування особистості вчені називають соціалізацією» [1, с. 474]. На думку сучасних науковців-педагогів соціалізація – процес залучення

індивіда до системи суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення й розвитку як цілісної особистості [3, с. 433]. Якщо ми порівняємо дані визначення «соціалізації» то вони мають багато спільних рис і практично націлюють сучасних педагогів на вдумливу, серйозну роботу з соціалізації учнів. Це і вироблення під час навчальних занять в учнів вміння взаємодіяти в колективі, формування певних соціальних якостей та рис, бути ініціатором створення суспільних зв'язків, як в учнівському колективі, так і поза ним. І тут у Василя Олександровича продовжує вибудовуватися система формування особистості учнів, зокрема, для дитини має значення реакція на його бажання в якості пізнання себе як частини навколишнього світу, навчання відчувати, а потім і розуміти загальнолюдські цінності та норми, вміння сприймати учнівський колектив і особистість учителя. «Справжня майстерність вихователя полягає в тому, щоб перші почуття смутку, тривоги, занепокоєння дитина переживала, бачила та приймала близько до серця сльози іншої людини» [там же, с. 476]. Ця настанова з формування здатності відчувати душевний стан іншої людини, вміти ставити себе на місце іншого в різних ситуаціях надзвичайно актуальна в умовах воєнного часу.

Дана духовна робота особистості учнів формує особисті уявлення і поняття про щастя, як здійснювати правильні вчинки, вміти робити власну самооцінку і діяти по совісті. Тут необхідною умовою розвитку особистості учнів є інтелектуальне виховання. Традиційними формами розширення і поглиблення інтелектуального виховання залишаються гуртки юних істориків, філологів, математиків і фізиків, літературно-творчі та краєзнавчі, технічні й сільськогосподарські творчі об'єднання учнів. Де, панують дружні відносини з старшими учнями, які за переконаннями В. О. Сухомлинського є джерелом нових інтелектуальних багатств. Отже, рівень вимог до себе повинен підвищуватися одночасно із розвитком здібностей особистості учнів.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : В 5-ти т. / редкол. О. Г. Дзевєрін (передм.) та ін. Київ : Рад. школа, 1979. Т. 1. 686 с.
2. Довгань А. І., Совенко В. В., Гудима В. М., Надтока О. Ф., Яценко В. С. Навчальна програма Київщинознавство для ЗНЗ І-ІІІ ст. / Лист Інституту модернізації змісту освіти від 15.07.2019 р. № 22.1/12-Г-673. Біла Церква : КОШОПК, 2019. 31 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.

БІЛОУС С. В.

вихователь вищої категорії,

ДНЗ № 11

Прилуцької міської ради Чернігівської області,

м. Прилуки

ФІТОТЕРАПІЯ ДОШКІЛЬНИКІВ У КОНТЕКСТІ ПОГЛЯДІВ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

У системі збереження здоров'я молодого покоління важливе місце посідає дошкільний освітній заклад. Стратегічною метою діяльності учасників освітнього процесу є пошук шляхів удосконалення збереження, зміцнення і формування здоров'я підростаючого покоління.

Вивчаючи творчу спадщину В. О. Сухомлинського, ми переконуємося, що дитину потрібно виховувати в гармонії з природою, вона не повинна вирости байдужою, нечулою, черствою, вона має зростати у постійному піклуванні про навколишній світ рослин, тварин, людей, доглядати і допомагати їм. Тому в гуманістичній педагогіці вчителя-корифея фізичне здоров'я дитини та здоров'я «загалом» (тобто психічне, духовне, інтелектуальне) відіграє одну з ключових умов реалізації будь-яких форм, методів, прийомів міжособистісної взаємодії в освітньому середовищі. Основним гуманістичним ідеалом великого педагога було виховання всебічно й гармонійно розвиненої особистості, органічним складником якої є як духовна, так і фізична досконалість. «Всебічно розвинена особистість втілює в собі повноту і гармонію сил, здібностей, пристрастей, потреб, які визначають моральну, ідейну, громадянську, розумову, творчу, трудову, естетичну, емоційну, фізичну досконалість» [3, с. 385].

Виховання дітей у гармонії з природою В. О. Сухомлинський називав «школою сердечності». Він вважає, що риси, закладені в ранньому віці, міцно сформують характер дорослої людини, її ставлення до природного середовища. Діти відчуватимуть потребу в спілкуванні з природою, учитимуться любити природу, спостерігати, співчувати, розуміти, лікуватися її засобами.

Витоки ідей лікарської педагогіки Василя Олександровича – у народній педагогічній мудрості. Своєю практичною діяльністю він переконливо довів, що вона народжується в довіллі, з якого народилася фітотерапія — лікування та профілактика різних захворювань із використанням лікарських рослин у вигляді чаїв, настоїв, відварів, інгаляцій, фітоподушок тощо. Тому на дошкільний навчальний заклад як на перший етап освіти покладено особливу відповідальність за цілеспрямоване формування в дітей знань про власне здоров'я.

В умовах дитячого дошкільного закладу фітотерапія має великі можливості для використання з метою профілактики, реабілітації і лікування

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

своїх вихованців. Актуальності цій проблемі додає глобальна пандемія коронавірусу, яка змінила не тільки зміст, але і форми освітньої діяльності, повномасштабне вторгнення російської армії в Україну, коли діти перебувають в умовах ризику, агресії, морального напруження. Тому заспокійливі чаї, відвари та фітококтейлі будуть ефективними й потрібними.

Під час сну з метою заспокоєння дітей, зняття нервового напруження можна використовувати фітоподушки із сумішшю різних трав (м'ята, меліси, чебрецю, ялівцю, ромашки тощо). Рослини, які є фітолікувальними засобами, можна вирощувати на клумбі. Для підсилення інтересу дітей до фітотерапії цілюще зілля варто збирати та сушити разом із ними.

Для того, щоб зацікавити дітей фітотерапією ми ознайомлюємо їх із лікарськими рослинами, застосовуючи при цьому різні форми й методи роботи: заняття валеологічного сапрямування, бесіди, малювання, загадки, прислів'я, приказки. Дошкільникам надають знання про назви рослин, їхню будову, властивості, місця, де вони ростуть, розповідають про корисність лікарських рослин для організму людини, їхню здатність лікувати ті чи інші хвороби.

Отже, нині існує потреба формування культури взаємодії людини з природою, свідомого ставлення до діяльності в ній, уміння її зберігати, доглядати за нею, відновлювати свої сили в ній. Дитина з віком більш впевнено пересувається в докiллi, придивляється і роздивляється природні об'єкти, уміє застосовувати їх із здоров'язбережувальною метою.

Список використаних джерел

1. Андрющенко Т. К. Формування здоров'язбережувальної компетентності у дітей дошкільного віку : монографія. Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань : Жовтий О. О., 2014. 383 с.
2. Бойченко Т. Є. Здоров'язберігаюча компетентність як ключова в освіті України. *Основи здоров'я і фізична культура*. 2008. № 11–12. С. 6–7.
3. Сухомлинський В. О. Фізичне виховання і проблема вільного часу та відпочинку. *Сухомлинський В. О. Вибрані твори* : в 5 т. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 4. 640 с.

БОНДАРЕНКО В. В.
старший науковий співробітник,
Педагогічний музей України,
м. Київ

**ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ПЕДАГОГІЧНУ КУЛЬТУРУ
ВЧИТЕЛЯ У ВИХОВАННІ «ВАЖКИХ» ДІТЕЙ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ З
ФОНДІВ ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ)**

Питання навчання й виховання осіб з інвалідністю турбувало вчених-педагогів не одне століття. Не оминав теми виховання дітей з особливими освітніми потребами і видатний український педагог-гуманіст Василь Олександрович Сухомлинський (1918-1970). У творчій спадщині педагога питання навчання й виховання дітей з особливими потребами та дітей, які зазнали травматичних ситуацій у житті, посідає чільне місце. В своїх працях Василь Сухомлинський презентує власний досвід роботи з «важкими» дітьми та надає методичні поради вчителям щодо навчання і виховання таких дітей.

У фондах Педагогічного музею України зберігаються книги, газетні та журнальні публікації Василя Сухомлинського, в яких питання навчання осіб з інвалідністю та педагогічної культури вчителя є ключовими. Це такі праці, як «Серце віддаю дітям» (Київ, 1977), «Народження громадянина» (Київ, 1977), «Сто порад учителеві» (Київ, 1988), «Розмова з молодим директором» (Київ, 1977), «Батьківська педагогіка» (Київ, 1978); статті «Обережно дитина!» («Літературна газета», 19 лютого 1969), «Людина неповторна», «На нашій совісті – людина», «Розумове виховання і всебічний розвиток особистості», «Самий відстаючий у класі» (усі – Вибрані твори. Т. 5. Київ, 1977). У цих працях вчений розкриває проблеми родинного виховання, педагогічної культури батьків та вчителів; розвитку мислення у дітей серед природи, організації психологічної атмосфери на уроці та в позакласній роботі. Вчений звертається до таких галузей знань, як психологія, нейрологія, психофізіологія, щоб пояснити педагогам і батькам особливості розвитку дитячої нервової системи та залежність процесів, що відбуваються в мозку дитини від найрізноманітніших факторів навколишнього середовища, показати взаємозв'язок психічного стану дитини з навчальною успішністю.

Особливої ваги Василь Сухомлинський надає педагогічній культурі вчителя у процесі навчання та виховання дітей з особливими потребами. Так, у праці «Розмова з молодим директором школи» (Київ, 1977) вчений наголошує на таких моральних рисах педагога у роботі з «важкими» дітьми, як терплячість, уважність, толерантність, віра у свого вихованця, вміння вчасно похвалити дитину та морально її підтримати. Неприпустимими є суворість, покарання, погрози, заборони. «Найважливіше, що вимагається від учителя і що здається на перший погляд справою дуже простою, а насправді є сферою

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

найтоншої педагогічної майстерності, – це зміцнювати у дитини віру в свої сили і терпляче чекати того моменту, коли відбудеться хоча б маленьке зрушення в її розумовій праці» [1, с. 511].

Окрім педагогічної етики, Василь Сухомлинський наголошує й на інших складових педагогічної культури вчителя у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, зокрема на педагогічній майстерності. Адже форми і методи подання навчального матеріалу, які вчитель використовує у роботі зі здоровими дітьми, зовсім не підходять для навчання дітей з порушеннями розвитку. Сухомлинський-педагог наводить низку методичних прийомів і подає зразки завдань з різних дисциплін для навчання дітей з інвалідністю. Так, у праці «Сто порад учителеві» вчений дає рекомендації, як правильно підбирати дітям книжки і статті для читання, наводить приклади задач з математики, розроблені і випробувані ним самим у роботі з особливими учнями [2, с. 43]. Педагог наголошує на важливості індивідуального підходу до кожної дитини з інвалідністю, вивчення вчителем її розумових особливостей та розробці індивідуальних методів і форм роботи. Завдання вчителя, на думку Василя Олександровича, – викликати у дитини з інвалідністю інтерес до речей і явищ, спонукати мозок до думки, розбудити вогник допитливості. Для цього «педагог повинен вдумливо, уважно, терпляче досліджувати, вивчати розумовий, емоційний, моральний розвиток дитини, шукати і знаходити причину через яку дитина стала важкою, застосовувати такі заходи виховного впливу, які б враховували труднощі, особливості індивідуального світу людини» [1, с. 514].

Гуманістична спрямованість діяльності педагога є ще однією вагомою складовою педагогічної культури вчителя у вихованні «важких» дітей у педагогічній концепції Василя Сухомлинського. У книзі «Розмова з молодим директором» у розділі «Чому діти стають важкими?» Василь Олександрович зазначає: «Гуманізм педагогіки полягає в тому, щоб людина, якій непосильне то, що посильне переважній більшості людей, не почувала себе неповноцінною, відчувала високу людську радість – радість пізнання, радість інтелектуальної праці, радість творчості. Найвищим ступенем гуманізму в нашій роботі є необхідність, спираючись на глибоке знання сил природи, долати навіть те, що здавалося б, обумовлено самою природою» [1, с. 515].

Таким чином, гуманістична педагогіка Василя Сухомлинського значною мірою спрямована на процес навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами. Надзвичайно важливу роль у цій нелегкій справі Василь Сухомлинський відводить вчителю, зокрема його педагогічній культурі та педагогічній майстерності.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором. *Вибрані твори* : у 5 т. Т. 4. Київ : Радянська школа, 1977. С. 391–626.

2. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Київ: Радянська школа, 1988. 304 с.

БОРСУК Я.

*здобувачка другого рівня вищої освіти,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів*

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Сучасні реалії соціально-економічної ситуації в нашій державі зумовлюють необхідність посилювати соціальний захист дітей з порушенням зору, визначати основні пріоритетні напрямки роботи з такими дітьми. Поруч з матеріальною підтримкою, професійною, соціальною та медичною реабілітацією мають бути створені умови для соціального та морального самовдосконалення дітей з порушенням зору, реалізації власних здібностей, розвитку особистості.

Мета статті – розкрити значення педагогічної спадщини В. Сухомлинського для соціалізації дітей з порушенням зору, визначити сутність поняття соціалізація.

Процес соціалізації передбачає різнобічне пізнання дитиною навколишньої дійсності, засвоєння нею системи соціального досвіду шляхом «входження» у соціальне середовище, але цей процес для дитини з вадами зору значно ускладнюється. Усе це впливає на особистісний розвиток дитини деформує процес її соціалізації.

При глибоких порушеннях зору, як наслідок, внутрішня незадоволеність, можуть сформуватися занижена або завищена самооцінка, усвідомлення несамостійності, недостатньої компетентності, а також через косметичний дефект, занепокоєння і тривожні очікування. У тих випадках, коли у дитини внаслідок якихось причин свідомо або несвідомо формуються негативні уявлення про себе, про власні психічні та фізичні можливості, може розвиватися агресивність, відмова від діяльності.

Формування структури особистості дитини з вадами зору умовно можна поділити на 3 блоки.

Перший блок структури особистості складає формування таких психічних процесів, як мислення та мова. Вони знаходяться в безпосередній залежності від порушень зору, і за рахунок розвитку компенсаторних процесів вони розвиваються до рівня норми.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Другий блок структури особистості – психічні стани, також відчують вплив дефекту, хоча цей вплив має тимчасовий характер. Сюди входять емоції, що виникають при появі чи усвідомленні свого дефекту.

Третій блок структури особистості – темперамент, характер, здібності, направленість особистості. Вони розглядаються як стійкі її властивості, що визначають особистість дитини.

Можна говорити про те, що глибокі порушення зору впливають на формування всієї психіки людини, включаючи і особистість. Діти з вадами зору вже в дошкільному віці починають розуміти свою відмінність від звичайних дітей, а підлітки по-справжньому переживають свою фізичну недосконалість. Тому реабілітація направлена на адаптацію незрячої дитини до свого оточення, і ця адаптація пов'язана з особливостями особистості дитини.

Виділяють 3 аспекти адаптації до свого оточення: адаптація особистості до предметного світу, до соціального середовища та до власного «Я».

Розглянувши питання щодо соціалізації дітей з вадами зору, можна говорити про те, що ця категорія найбільш вразлива, оскільки протягом усього періоду розвитку дитині притаманне відчуття неповноцінності [2].

У педагогічній діяльності В. Сухомлинського поняття соціалізація розглядається переважно як процес прилучення особистості до суспільства з метою розвитку її у взаємодії з навколишнім світом. Фундаментом всієї системи соціалізації учнівської молоді, вважав В. Сухомлинський, повинна бути ідея. Сутність її полягає у тому, що в кожній нації, в кожного народу, є свій специфічний спосіб думок, своя власна система моральноетичних і естетичних рис і якостей, які впливають з історії, традицій, соціально-економічних, географічних і природних умов, в яких формувалася кожний народ як нація [1].

Розкриваючи змістове наповнення поняття «соціалізація», Сухомлинський виділяв «сходинки соціалізації», які сприяють формуванню і становленню особистості учня.

Перша сходинка соціалізації особистості учня – засвоєння й неухильне дотримання в діяльності та взаєминах виробленого людством правила – повага людини до іншої людини, до її особистості та особливостей [1]. Другою сходинкою соціалізації особистості учня є сприяння загальнолюдським і національним цілям на основі взаєморозуміння та згоди. Третя сходинка – об'єднання соціального досвіду та соціальних зв'язків особистості учня української національної приналежності з соціальним досвідом усіх націй земної кулі для досягнення загального покликання всього людства – взаємопідтримки, взаємного духовного збагачення, рахуючись при цьому як з національними, так і із загальнолюдськими інтересами, особливостями культури, віросповідання, а також із встановленими законами у державі та нормами моралі у суспільстві [3].

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Розглядаючи особистість, В. Сухомлинський зазначав, що треба тонко відчувати три речі: можна, не можна і треба. Той, хто відчуває ці речі, має найважливішу особливість громадянина – почуття обов'язку. Обов'язок – це свобода в дії, це одухотворення людських вчинків благородною ідеєю – в ім'я чого це я роблю [4].

Величезне значення для нормального процесу соціалізації дитини має те, що від реагування людей на її бажання залежить ставлення дитини – майбутнього громадянина до інших людей: спочатку до матері й батька, а потім до «чужих» і «далеких» співвітчизників, однодумців, спільників у боротьбі для досягнення мети, ідеалів. Неправильне, спотворене виховання засобами соціалізації веде до небезпеки, яку Сухомлинський назвав «викривленням бажань». В. Сухомлинський навчав своїх дітей не тільки відчувати, а й розуміти, що добро є лише тоді добром, коли від нього не плачуть люди – в цьому логіка й діалектика виховання особистості [1].

У дітей з порушенням зору підвищена тривожність та вразливість. Для успішної соціалізації такої дитини необхідна комплексна допомога педагогів та батьків, а також усього суспільства. Люди, що оточують дитину мають, не тільки проявляти допомогу, співчуття та підтримку, а й показувати, що готові з нею співпрацювати.

В. Сухомлинський виділяв три «сходинок соціалізації», які сприяють формуванню і становленню особистості учня; також акцентував увагу на необхідність дитині тонко відчувати три речі: можна, не можна, треба; наголошував не допускати у дитини «викривлення бажань». Я вважаю, що саме ці основні аспекти соціалізації допоможуть дітям з порушенням зору стати повноцінними членами суспільства, уникнути ізоляції, почуття неповноцінності.

Список використаних джерел

1. Гордуз Н. О. В. О. Сухомлинський про соціалізацію: технологічний аспект. URL: http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/files/11_7.pdf.
2. Платонова О. Г. Особливості соціалізації дітей з обмеженими функціональними можливостями. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2014/251-239-26.pdf>.
3. Сухомлинський В. О. Процес соціалізації. *Вибр. пед. твори*. Т. 1. С. 448–450.
4. Сухомлинський В. О. *Вибр. пед. твори* : у 5 т. Київ, 1986. Т. 3. С. 618.

ГОЛЯ Г. М.

*здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Рівненський державний гуманітарний університет,
викладач кафедри природничо-математичної, світоглядної
освіти та інформаційних технологій,
Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»
Волинської обласної ради,
м. Луцьк*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В ГАЛУЗІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Сьогодні, коли наша держава змушена виборювати право на волю та незалежність, актуальною проблемою залишається підготовка освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, які здатні до співпраці, міжкультурної взаємодії, мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, утвердження її як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави. Велику роль у цьому процесі відводять педагогам, вчителям, вихователям, фахівцям в галузі освіти та науки. Саме вчителі є так званими «агентами змін», за якими майбутнє нашої держави.

Постійна модернізація системи освіти і науки сприяє розвитку інноваційних підходів реалізації освітньої діяльності, але незмінним є вивчення педагогічних поглядів та діяльності відомих культурно-освітніх діячів, просвітителів та педагогів. Лише завдяки поєднанню традицій та інновацій, освітній процес буде результативним та повноцінним.

Нова суспільна та освітня реальність спонукає заклади освіти в процесі підготовки майбутніх фахівців в галузі початкової та дошкільної освіти орієнтуватися на формування особистості, яка має високий рівень самосвідомості, творчої активності, керується у своїй діяльності та поведінці гуманістичними цінностями. Вирішенню цієї проблеми, на нашу думку, допоможе використання педагогічних ідей великого українського педагога-гуманіста Василя Олександровича Сухомлинського. Йому належить авторство понад 600 наукових педагогічних праць, серед яких – «Серце віддаю дітям», «Сто порад учителеві», «Як виховати справжню людину», які, безпосередньо, націлені на формування гуманістичних ідей та цінностей. Для сучасних педагогів спадщина В. О. Сухомлинського є джерелом безперервного розвитку та удосконалення професійної майстерності, а освітні ідеї просвітителя демонструють глибину, актуальність та інтенсивність у діапазоні сьогодення у вітчизняній та національній культурі. Спадщина видатного педагога-мислителя є тим невичерпним джерелом, яке дає безмежні можливості для удосконалення педагогічної майстерності, адже на принципах гуманної педагогіки В. О. Сухомлинського побудований зміст нового Державного стандарту

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

початкової освіти, а також погляди великого педагога знайшли своє відображення в концепції Нової української школи.

Сучасна освітня парадигма потребує конкурентоспроможного та компетентного фахівця, активного суб'єкта діяльності, особистості з розвиненими професійно важливими якостями. Нове бачення сутності професійної підготовки майбутнього вчителя як неперервного особистісно-професійного розвитку, в свою чергу, передбачає зміну пріоритетів, а саме:

- у меті підготовки – на актуалізацію та розвиток особистості майбутнього фахівця;

- у змісті підготовки – на поєднання освітнього стандарту, який зорієнтований на підготовку висококваліфікованого спеціаліста, та потреб, інтересів, можливостей студентів;

- у навчальних технологіях підготовки – на особистісний досвід та інтереси здобувачів вищої освіти, орієнтацію їх на постійну роботу над собою, самопізнання, самореалізацію та самовдосконалення [1, с. 54].

Нова стратегія підготовки майбутнього вчителя змінює орієнтацію освітнього процесу, зокрема на перший план виходить особистісний рівень оволодіння педагогічною професією, здійснення моніторингу професійного зростання педагога, створення умов для індивідуального розвитку та самоосвіти. Процес становлення майбутніх фахівців в галузі початкової освіти передбачає вивчення нормативних та вибіркового освітніх компонентів, формування загальних та фахових (спеціальних) компетентностей, практичну підготовку до здійснення освітньої діяльності, знання нормативної бази та законодавства щодо освітньої політики. Не менш важливим для майбутнього конкурентоспроможного педагогічного фахівця є вивчення, дослідження та впровадження педагогічної спадщини провідних педагогів, зокрема В. О. Сухомлинського, ідеї якого втілені у діючих нормативних документів що регламентують освітню діяльність.

Читання та аналіз майбутніми педагогами творів В. О. Сухомлинського («Сто порад учителю», «Серце віддаю дітям»), аналіз його практичного досвіду як вчителя та директора Павлиської школи («Павлиська середня школа», «Розмова з молодим директором школи») формує особистість майбутнього педагога, розвиває його мислення та творчий підхід до педагогічної діяльності. Ідеї В. О. Сухомлинського щодо професії вчителя зумовлюють високі вимоги до професійної підготовки здобувачів освіти, адже, як писав відомий педагог, «професія вчителя – людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється» [3, с. 7].

Дослідження здобувачами педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського забезпечує не лише їхній особистісний розвиток, а й сприяє оволодінню ними психолого-педагогічними та методичними знаннями. Павлиський директор

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

обґрунтував високі вимоги до рівня фахової освіченості й компетентності майбутнього педагога. Найширші можливості для ознайомлення майбутніх педагогів у закладах вищої освіти з педагогічною спадщиною В. О. Сухомлинського забезпечує вивчення дисциплін педагогічного циклу, робота гуртків та клубів, конференції, круглі столи та семінари тощо. Педагогічними ідеями В. О. Сухомлинського збагачений зміст низки навчальних дисциплін, зокрема, педагогіки, історії педагогіки, основ педагогічної майстерності. Проте не варто обмежуватися вивченням педагогічної спадщини педагога лише на педагогічних дисциплінах, задля формування компетентного педагога доцільним є вивчення ідей гуманізму В. О. Сухомлинського та особливостей реалізації Концепції НУШ на усіх фахових методиках та спецкурсах. Ознайомлення майбутніх учителів із педагогічною спадщиною В. О. Сухомлинського та її творче використання у практичній діяльності є важливою складовою формування їх майстерності, фахової компетентності та професіоналізму.

Вивчення та осмислення здобувачами освіти ідей В. О. Сухомлинського закладає основи для становлення освіченого та компетентного фахівця в галузі початкової освіти. Адже вся педагогічна діяльність та творчість ученого пронизана ідеями гуманного ставлення, які в сучасній педагогіці переросли в ідеї дитиноцентризму (студентоцентризму), а позиція сучасного вчителя, в основі якої гуманні взаємини з учнями – в сучасну позицію вчителя фасилітатора, коуча, модератора, мотиватора, який створює сприятливе середовище для щасливого життя та освіти учнів та виконує роль активного учасника освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Севастюк М. С. Теоретичні засади особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. Вип. 16. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. С. 55–68.
2. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / уклад. О. Сухомлинська. Харків : Акта, 2018. 540 с.
3. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю. Київ : Радянська школа, 1988. 304 с.

ГРЕБЕНИК Т. В.

*здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів*

МЕДІАОСВІТА ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ВІД НЕБЕЗПЕЧНИХ ВПЛИВІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Природнім середовищем життєдіяльності сучасних дітей стають тенденції до глобалізації, невпинного прогресу і змін в інформаційно-технологічній сфері та зростання медіанасиченості навколишнього простору. Крім того, виклики життя ХХІ ст., умови воєнного стану та зовнішньої інформаційної агресії, зростання травмуючого або токсичного контенту (шок-контенту) в інтернет-просторі поставили на порядок денний питання допомоги дітям, які опинилися в травматичних ситуаціях життя чи відчувають посилення тривоги через перегляд такої інформації після травмуючих подій.

Сучасний медіаландшафт відрізняється різноманіттям інформації, з однієї сторони, та розширенням доступу до неї, з іншої. Проте надмірна її кількість, фрагментарність і строкатість медіаповідомлень, великий масив неправдивої чи маніпулятивної інформації часто призводять до викривлення світобачення та медіатравматизації дітей. Медіатравми характеризуються у науковій літературі як окремий вид психотравматизації в сучасному інформаційному суспільстві, отриманої з використанням медіазасобів; як психічні травми, що можуть виникати під впливом медіаінформації чи після перегляду медіаконтенту; як негативні реакції на емоційно значущі події та ін.

Всі вище зазначені фактори активізують проблему пошуку ефективних шляхів поширення медіаосвіти та формування медіаграмотності здобувачів освіти для розвитку умінь безпечного поводження в медіапросторі. Адже саме формування вмінь пошуку та усвідомлення суперечностей, перевірки будь-якої медіаінформації, самостійності та гнучкості мислення зможуть попередити негативний вплив медіа на дитину [2].

Формування вічних духовних цінностей, різнобічний розвиток особистості, що готова до викликів життя та віддана інтересам української держави є одними з головних завдань сучасної освіти. Звернення до науково-педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського дозволяє підтвердити актуальність таких завдань, у праці «Серце віддаю дітям» педагог стверджував: «Ми живемо в такий час, коли без оволодіння науковими знаннями неможливі ні праця, ні елементарна культура людських відносин, ні виконання цивільних обов'язків. <...> Ми повинні виховати високоосвічених, працелюбних, наполегливих людей, готових долати не менш значні труднощі, ніж подолали їхні батьки, діди і прадіди. <...> Тут, у природі, вічне джерело дитячого розуму.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Але разом з тим з кожним роком зростає роль тих елементів середовища, які пов'язані з суспільними відносинами людей, з працею» [3, с. 17].

Тож проблема медіаосвіти як наукова категорія стала об'єктом міждисциплінарних наукових пошуків. Позитивний і негативний вплив медіапростору на особистість і використання матеріалів медіа для формування норм поведінки висвітлено в наукових доробках теоретиків і практиків минулого. Зокрема, видатний педагог-мислитель, засновник гуманістичної, новаторської педагогіки В. О. Сухомлинський зазначав, що важливою характеристикою освіченої людини є вміння перевіряти правдивість інформації, а також критично ставитися до телевізійних програм в умовах технологізації суспільного життя.

Категорія шкідливого впливу медіа, набула особливого трактування і звучання у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського, який у статті «Могутній вихователь» наголошував наступне: «У наш час до школи приходять все нові й нові джерела знань: кіно, телевізор, технічні засоби навчання. Важко доводиться книжці змагатися з цікавішими і, можна сказати, простішими стежками пізнання та самопізнання, бо дивитись кінофільм – це передусім втіха, задоволення...» [4, с. 495].

Провідна роль у реалізації окреслених освітніх напрямів належить педагогам, що повинні забезпечити педагогічно доцільний вплив на здобувачів освіти в сучасних умовах життя. В. О. Сухомлинський зауважував, що педагоги повинні не тільки розуміти, але й оберігати внутрішній світ своїх підопічних. Водночас ефективність навчання і його гуманістична сутність реалізуються завдяки високому рівню професіоналізму та технологічної культури самих освітян, що втілені в психолого-педагогічних знаннях та засвоєних засобах естетико-психологічного впливу на учнів [3, с. 243].

Сучасна українська освітня система активно впроваджує медіаосвіту в роботу закладів загальної середньої освіти. В Концепції впровадження медіаосвіти в Україні визначено головну її мету, що передбачає формування такої системи медіаосвіти, яка сприятиме створенню громадянського суспільства, стане підґрунтям гуманітарної безпеки і протидією зовнішній інформаційній агресії, а також розвиватиме в суспільстві медіаінформаційну грамотність і медіакультуру [1, с. 9–10].

Необхідність формування в здобувачів освіти відповідних навичок критичного мислення та медіаграмотності створює нові вимоги до підготовки майбутніх педагогів, які повинні не тільки самі бути медіаграмотними, мати засвоєні механізми сприяння розвитку медіаграмотності учнів, але також використовувати потенціал медіатехнологій для вдосконалення освітнього процесу та ефективної професійної діяльності в умовах інформаційного суспільства. Освітняни, що мають сформовані медіаграмотність та медіакомпетентність, здатні не лише забезпечувати здобувачів освіти

відповідними знаннями, а й транслювати цінності та зразками поведінки, необхідні для безпечного поводження в інформаційному просторі. Тож система підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності потребує нової перспективи, що спрямована на удосконалення змісту і форм такого процесу, які передбачатимуть ознайомлення з медіаосвітніми інноваціями та неперервний професійний розвиток.

Медіаосвіта – це насамперед частина освітнього процесу, що включає формування компетентностей щодо ефективної взаємодії з медіа, завдяки яким зменшуються ризики деструктивного впливу медіа на особистість та збільшуються ресурсні можливості для її неперервного особистісного розвитку.

Поняття «медіаграмотність» має багато наукових підходів до його трактування, у загальному контексті його характеризують як «складову медіакультури, яка стосується вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіазасобів, успішно здобувати необхідну інформацію, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, отриману з різних медіа, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану медіаджерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують» [1, с. 8].

Аналіз інформації, наявність уявлень про механізми, наслідки її впливу на особистість та власний цифровий захист, критичне сприйняття медіаповідомлень, емоційна та психологічна стійкість, відповідальність за власний медіаконтент – це ті уміння і знання, якими обов'язково мають володіти майбутні педагоги. Адже така складова професійної компетентності педагогів як медіаграмотність є необхідною умовою подальшої медіаосвіти здобувачів освіти.

Щодо медіаграмотності як засобу запобігання медіатравматизації, наукові дослідження узагальнюють її в трьох елементах, таких як: сформованість вмінь щодо раціонального і безпечного використання медіа та медіатехнологій; наявність критичного аналізу та оцінки змісту, форм та контексту медіаповідомлень; здатність створювати медіаповідомлення, використовуючи цифрові інструменти з метою самовираження та комунікації [5].

Впровадження медіаосвіти в процес підготовки майбутніх педагогів надає безліч можливостей для подальшої професійної, персональної та соціальної діяльності, її напрями різноманітні, а саме: 1) розвиток інформаційно-цифрової компетентності; 2) розвиток критичного мислення; 3) розвиток навичок та умінь використання медіаресурсів у майбутній професійній діяльності; 4) засвоєння нових концепцій розвитку інформаційного середовища; 5) здобуття методичних знань щодо формування відповідних компетентностей у здобувачів освіти та ін.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Таким чином, теоретичні узагальнення і висновки В. О. Сухомлинського є особливо цінними для сучасної педагогічної практики. Його педагогічні ідеї випередили свій час і не втратили актуальності й сьогодні. Розуміння медіаграмотності як такої, що має важливе значення для підготовки нової генерації педагогів до життя та професійної діяльності в сучасних умовах, забезпечить уникнення соціально шкідливих інформаційних впливів медіа, сприятиме розвитку критичного сприйняття різноманітної інформації в здобувачів освіти, навчить їх ідентифікувати небезпеки на основі культурних і морально-етичних цінностей та протистояти негативним впливам медіа на власну психіку.

Список використаних джерел

1. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) : схвалено президією Нац. акад. пед. наук України 21 квіт. 2016 р. / за ред. Л. А. Найдюнової, М. М. Слюсаревського. Київ, 2016. 19 с.
2. Семчук С. І. Актуальність педагогічних ідей Василя Сухомлинського у становленні дитинства в сучасному інформаційному суспільстві. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*, 2018, №3 (62). Том 1. С. 134–140.
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори* : у 5 т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 3. С. 5–279.
4. Сухомлинський В. О. Могутній вихователь. *Вибрані твори* : у 5 т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 5. С. 495–499.
5. Цогла О. О. Медіаграмотність освітян – потреба сучасного суспільства. *Критичне мислення в епоху токсичного контенту* : зб. ст. восьмої міжнародної науково-методичної конференції. Київ : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2020. С. 360–364.

ЗОЛОТУХІНА А. В.

вчитель початкових класів,

*КЗ «НВК «Криворізька спеціалізована школа І – ІІІ ступенів
із поглибленим вивченням іноземних мов – дошкільний навчальний заклад»*

Криворізької міської ради Дніпропетровської області,

м. Кривий Ріг

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ В ТРАВМАТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ

Усі професії важливі та корисні. Але серед них є одна, яка покликана будити любов до світу, до життя, до будь-якої справи. Це професія вчителя. Вчителі – натхненники майбутніх космонавтів, зірок сцени, політичних та громадських лідерів, лікарів, моряків, військових. Кажуть, що педагоги – інженери людських душ. І саме зараз, коли Україна протистоїть

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

повномасштабному вторгненню Росії, коли тисячі дитячих життів морально покалічені, роль вчителя дуже особлива.

Сьогодні внесло корективи в освітянське життя. Робота кожного педагога наразі надзвичайно важлива. У стані війни діти молодшого шкільного віку належать до найчутливішої категорії населення. Перебуваючи в небезпеці, в тривалому стресовому стані, дитина позбавлена нормальних умов для розвитку та освіти. Через відчуття тривоги, напруги, страху, невизначеності ускладнюється процес повноцінної соціалізації дитини. Діти, які вимушені бути переміщеними із зони активних бойових дій, стикаються з проблемою соціальної адаптації, перебуваючи в нових соціальних умовах.

Питання ставлення педагога до дітей, які пережили важкі травматичні події у житті, потребує уточнення і виділення деяких важливих моментів. Під базовим ставленням педагога до дитини, яка пережила травматичну подію, ми розуміємо таке поєднання знань, переконань і професійних позицій педагога, яке допомагає йому бачити, розуміти і конструктивно ставитись до емоційних та поведінкових проявів дітей, що виникають внаслідок переживання ними стресових або травматичних ситуацій. Таке ставлення допомагає вчителю не фіксуватися на оцінці поведінки дітей як такої, що «не відповідає нормі» чи є «неправильною», «неадекватною», а навпаки, – сприяє розумінню природних і закономірних психічних реакцій дітей на стрес і травму, що дозволяє вчителю надати дитині необхідну підтримку у важкий для неї період.

Згідно із сучасним розумінням стресових та посттравматичних станів, будь-яка реакція на стрес або травму розглядається як нормальна відповідь психіки на «ненормальні» події [2]. Більше того, такі реакції спрямовані на те, щоб психологічно завершити переживання важких ситуацій і залишити їх у минулому. Таким чином, емоційні або поведінкові прояви наслідків травматичного досвіду дитини, мають під собою позитивну, конструктивну спрямованість, або так звану «позитивну мету». Дитина, яка пережила травмуючу подію, своєю поведінкою дає сигнал дорослому, що потребує уваги, піклування та розуміння тих процесів, які відбуваються з нею внаслідок пережитого стресу. Майже завжди дитина не контролює власні реакції на стресові події, тому ці реакції і прояви не повинні сприйматися як невихованість чи маніпуляції. Емоційні або поведінкові прояви дитини, що виникають у неї внаслідок її перебування у стресовій ситуації, є проявами мимовільного і несвідомого прагнення дитини впоратись із важким для неї досвідом та забезпечують процес опанування цими ситуаціями. За цими емоційними та поведінковими проявами найчастіше стоїть бажання дитини захистити себе, прагнення впоратись із сильними емоціями, страх за своїх близьких, потреба отримати увагу і підтримку.

Як же педагогу підготуватися до роботи з дітьми в травматичних ситуаціях? У цей непростий час, ми – вчителі, маємо наголошувати на

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

психоемоційному стані учнів, встановленні з ними довірливих взаємин, створенню відчуття безпеки та підтримки. Тож учителям, варто знизити рівень вимог до знань та успішності, адже діти перебувають у стані стресу, тривоги, паніки й розгубленості. Допомога і підтримка вчителя може бути корисною для дитини лише за умови, якщо спілкування та навчання будується на повазі, прийнятті, розумінні потреб і почуттів дитини, її цінностей. Діти надзвичайно чутливі до нещирості та лицемірства. Вони легко помічають несправжні емоції. Саме тому вміння педагога бути справжнім, ділитися власними переживаннями, говорити про свої думки дає змогу й дитині відкрито виявляти свої почуття та думки. Щирість і відкритість робить педагога зрозумілим, біля нього діти почуваються розкутіше і спокійніше.

Головне завдання справжнього педагога – створити на своїх уроках довірливу і невимушену атмосферу поваги й взаємної підтримки, де учні не бояться ділитися своїми думками та емоціями.

Список використаних джерел

1. Богданов С., Залеская О. Психосоціальна підтримка в кризовій ситуації : метод. пособ. для педагогов. Київ : Детский фонд ООН (ЮНІСЕФ), Всеукраїнський союз молодіжних громадських організацій, «Християнська асоціація молодих людей України» (УМСА України), 2015. 76 с.
2. Сміт П., Дирегров Е., Юле У. Діти та війна: навчання технік зцілення / літ. та наук. ред. О. Черненко, М. Лемик, К. Явної. Львів : Інститут психічного здоров'я УКУ, 2014. 70 с.
3. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації. Київ : Пульсари, 2017. 218 с.

ІБАДЗАДЕ СЕМА НІЗАМІ КИЗИ
*здобувачка першого рівня вищої освіти,
Херсонський державний університет,
м. Херсон*

ВИВЧАЄМО СПАДЩИНУ В. СУХОМЛИНСЬКОГО, ВИЗНАЧАЄМО ШЛЯХИ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Кожна дитина має здобути освіту та розвиватися. Надзвичайно важливим цей момент є для дітей з особливими потребами, адже таким чином, вони отримують можливість знайти своє місце у соціумі та побудувати незалежне, щасливе, самостійне (на скільки це можливо) життя. Протягом останніх років, в Україні значно покращилась ситуація, щодо інклюзивної освіти. З розвитком Нової української школи, а також прийняттям відповідних законів, багато уваги почало приділятися соціалізації дітей з особливими потребами та їх навчання у

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

звичному режимі. Перехід школи від звичної до інклюзивної відбувається, після того, як до неї звернулися батьки дитини, яка має особливі освітні проблеми. Для комфортного навчання такої дитини в школі мають облаштувати всі необхідні умови.

І хоча питанням «освіти для всіх» почали цікавитись не так давно, проте видатний педагог Василь Олександрович Сухомлинський протягом 20 років займався проблемою вивчення індивідуальних особливостей дітей з особливими потребами та їх вихованням. Наразі можна стверджувати, що В. Сухомлинський був українським педагогом-новатором, дитячим письменником, творцем педагогічної системи, заснованій на визнанні особистості дитини як вищої цінності, на яку повинні бути орієнтовані процеси виховання та освіти. Дані парадигми не втрачають своєї актуальності й до сьогодні.

Так, зацікавившись цією темою, я студентка 4 курсу Херсонського державного університету, більш детально ознайомила з працями В. Сухомлинського, та дізналася більш детально про особливості навчання таких дітей. Для дослідження було обрано декілька праць видатного педагога, серед яких можна виокремити: «Серце віддаю дітям», «Павлиська середня школа», «Проблеми виховання всебічно розвиненої особи», тощо.

Завдяки вченням В. Сухомлинського було розкрито причини відставання цих знедолених дітей. Одні з них первинні – спадкові явища, хвороба в ранньому дитинстві (ревматизм, рахіт, менінгіт, енцефаліт, тощо) та вторинні причини – неправильне виховання у ранньому дитинстві. У деяких випадках вторинні причини виявилися основними. Нездорові, конфліктні відносини, алкоголізм батьків, інтелектуальна обмеженість сім'ї у поєднанні з бідністю емоційного життя і визначають сутність біди. Як правило, психологи називають таких дітей, дітьми із затримкою розвитку та рекомендують навчати їх у особливих школах. Проте, В. Сухомлинський не підтверджував цієї думки та стверджував: «Я переконаний, що вчити і виховувати таких дітей треба у звичайній школі, із повноцінним інтелектуально насиченим і постійно збагачувальним середовищем. Все це є найважливішими умовами для порятунку дітей». Тому він намагався дотримуючись своїх переконань, навчати дітей. І як результат, за 35 років педагогічної діяльності, Сухомлинський виховав 107 дітей. З них 55 закінчило 10 класів, 25 здобули середню освіту, 10 закінчили профтехучилища та вечірні середні школи, 5 здобули спеціальність на курсах, 10 здобули вищу освіту, 2 через серйозність хвороби закінчили 8 класів. Протягом своєї педагогічної практики, В. Сухомлинський не відмовився від жодної дитини, або ж не направив дітей до спеціалізованих закладів, а навпаки, ніби пророк, передбачив, що настане час, коли діти з особливостями в розвитку навчатимуться в класі разом зі своїми здоровими однолітками [7, с. 259].

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Крім цього, педагог вважав, що інклюзивна освіта є необхідною, як для дітей з особливими потребами, так і для здорових дітей, як членів суспільства. Така комунікація сприяє розвитку різних дітей. Крім цього, діти, які мають типовий рівень розвитку демонструють дітям з особливими потребами правила поведінки та ролі, яких слід дотримуватись. Між дітьми має налагодитись дружній зв'язок. Проте, така взаємодія настає не відразу. Необхідно пройти адаптацію.

Так, мною було розглянуто основні рекомендації педагога, щодо навчання дітей з особливими потребами те, що до таких дітей необхідно ставитися толерантно, душевно, намагатися знайти підхід до кожної дитини, з метою засвоєння навчального матеріалу на найкращому рівні. Так, педагог розумів такі відносини між учнем та педагогом тоді, коли діти, які зі значними труднощами засвоюють знання й оволодівають уміннями, не полишені самі на себе, а «отримують щастя дитинства» в тій мірі, що й їхні однолітки з типовим розвитком. Прийшовши до школи, діти з особливими потребами не повинні відчувати, що вони не такі, як всі. Їх легко можна образити, і тому їх потрібно захищати. Сфера їхнього інтелектуального життя в дитинстві тісно зливається з моральною. Кожна невдача у вченні сприймається як гірка образа, тому важливо не втратити цей зв'язок з дитинства. Діти з особливими потребами – це не просто діти зі зниженою пам'яттю: у них пригнічене, застигле, окостеніле мислення. Вони ніколи і нічого не дивувалися, не тріумфували. Вони не відчують гумору, рідко сміються, болісно реагують на жарти. Це і зрозуміло: сміх – один із каналів пізнання, одна з точок зору, з якою перед людиною відкривається світ у його різноманітті. Якщо цей канал закритий, то думка не розвивається повноцінно.

Я встановила, що В.А. Сухомлинський був педагогом-гуманістом, який вбачав мету виховання у вихованні справді гуманної людини. Це означало когось, хто глибоко цінував красу, хто розвинув свій інтелект (і був спостережливим і обізнаним про своє оточення), і хто розвинув свої таланти та використав їх на благо суспільства.

Варто зазначити, що на думку педагога: «Конкретна наша робота, полягає у необхідності знайти кожній дитині посильну розумову працю, доступні для неї шляхи подолання труднощів, захопити її цікавою роботою, завдяки якій вона могла б розвиватись інтелектуально». Разом з цим, «духовне життя школи повинно бути настільки багатограним, щоб кожен знайшов поле для розкриття, ствердження своїх сил і творчих здібностей. Зміст духовного життя полягає в тому, що в кожному вихованці пробуджується його індивідуальна неповторність. Тільки там, де маленька людина переживає відчуття гордості від того, що вона у чомусь досягла видатних успіхів, виявила себе, – в індивідуальному духовному житті ми бачимо те, що потрібно називати енергією думки. Радість розумової праці – ось що стає доступним людині, якщо

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

її духовне життя перейнято почуттям оптимістичної впевненості у своїх силах, почуттям власної гідності» [3].

Як відомо, основна задача школи – піклуватися про розвиток здібностей всіх учнів. Проте, визначити здібності можна на окремому уроці. Так наприклад, на уроці математики учнів вчать висловлювати та відстоювати свою думку наводячи аргументи та пояснювати. Такі методи учні використовують для аналізу явищ природи, механізмів, тощо. Основною парадигмою є те, що навчання має базуватися на розумінні, а не на запам'ятовуванні. Так, дитина вивчає різні правила, а потім навчається застосовувати їх на практичному досвіді.

Також варто відзначити роль вчителя у навчальному процесі. Не варто «гнатися за програмою», необхідно докладати максимально часу та уваги таким дітям. «Знедолена природою дитина не повинна знати, що вона малоздібна, що в неї слабкий розум, слабкі сили. Виховання такої дитини повинно бути у сто разів ніжнішим, чуйнішим, дбайливішим», – стверджував В. Сухомлинський. У своїх працях Сухомлинський радив вчителям, якщо дитина чогось не розуміє, потрібно уважно подивитися на роботу саме вчителя. «Дитина мислить образами. Це означає, що якщо вона, наприклад, слухає опис вчителем подорожі краплі води, то у своїй уяві уявляє собі сріблясті хвилі ранкового туману, темну грозову хмару, удари грому і весну, дощ. Чим яскравіші ці картини постають у її уяві, тим глибше він осягає закони природи» [6].

Вчитель, працюючи з усіма дітьми, не може не враховувати особливості дітей. Як правило, розумова праця на уроці потребує особливих зусиль думки та пам'яті. «Запам'ятати все це діти не можуть, а оцінка розумового рівня в школах виводиться на підставі того, що учень запам'ятав і на вимогу вчителя відтворив», – пише В. О. Сухомлинський. Хоча педагог погоджується, що просте заучування матеріалу не є показником успішного навчання, чи високих розумових здібностей.

Також було встановлено, що оцінювання знань дітей, у тому числі й з особливими потребами має відбуватися не у звичній для нас формі. Василь Сухомлинський стверджував: «Не ловіть дітей на незнанні, оцінка – не покарання, оцінка – радість». Він вважав, що головне – не допустити осягнення дітьми своєї «неповноцінності», перешкодити байдужного ставлення до навчальної праці, не притупити відчуття честі та гідності та поваги до себе [4, с. 60]. Мозок людський – найбільше диво природи, та її становлення відбувається лише під впливом виховання. Ця праця вимагає такту, виняткової поваги до людської особистості.

Оцінювати знання такої дитини потрібно лише за умови, якщо вони в нього є, якщо дитина досягла успіху в самостійній роботі. Ні з чим не порівнянну радість успіху переживають такі діти, якщо вони самостійно, наприклад, вирішили завдання, навіть витративши на неї 2 – 3 уроків. Якщо

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

дитині знайомі радість пізнання, радість успіху, то бажання знати завжди супроводжуватиме її працю.

Стосовно дітей з особливими психофізичними особливостями розвитку Василь Сухомлинський підкреслював: «Вчити і виховувати таких дітей треба у масовій загальноосвітній школі: створювати для них якісь спеціальні навчальні заклади немає потреби. Ці діти не є потворними, вони найкрихітніші, найніжніші квіти в безмежно різноманітному квітнику людства» [4, с. 92–93].

Варто також зазначити, що вчення В. Сухомлинського пов'язанні не лише із школярами, а й стосуються дітей дошкільного віку. Адже, саме у період відвідування ЗДО у дитини формуються комунікативна база та основи світосприйняття, тому це надзвичайно корисно й важливо, для дітей у першу чергу.

На мою думку, ці вчення є надзвичайно важливими, та актуальними для сьогодення. Особливу увагу на них варто звернути молодим вчителям. В. Сухомлинський був першим, хто зосередив увагу на проблемі навчання та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Педагог наголошував на важливості навчання таких дітей. Проте, з часом проблема не була вирішена, лише зараз на цю проблему почали більше звертати увагу. Протягом останніх років було внесено ряд змін, щодо інклюзивної освіти, які мають забезпечувати освітні потреби всіх дітей, їхню інтеграцію до соціуму. Тому його методика й досі не втратила своєї значущості, а лише була доповнена та видозмінена. [4, с. 92–93]. Варто також відзначити, що до Василя Олександровича жоден педагог цією проблемою не цікавився, так захоплююче та з такою наполегливістю не шукав гідної відповіді, як він. Він дійшов висновку, що дітям шкільного віку для нормального розвитку першочергово потрібно те, чого у них немає – успіх у навчанні.

Список використаних джерел

1. Закон України про освіту URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Сухомлинський В. О. Вірте в людину. Київ, 1960. 112 с.
3. Сухомлинський В.О. Пависька середня школа. Київ : Радянська школа, 1977. 646 с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0005067
4. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. Київ : Рад. школа, 1976. С. 53–205.
5. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором. Київ : Радянська школа, 1988. 284 с.
6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори : в 5 т.. Київ : Радянська школа, 1976. 668 с.
7. Філімонова Т. В. «Обережно: дитина». Луганськ : Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2008. 264 с.

КАЛЬЧУК М. І.

*вчитель-методист початкових класів,
Український ліцей № 1
Київської області Обухівського району*

МАХИНЯ С. І.

*вчитель-методист початкових класів,
Український ліцей № 1
Київської області Обухівського району*

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ТРАВМАТИЧНИХ СИТУАЦІЙ

Спадщина видатного педагога Василя Олександровича Сухомлинського завжди актуальна та є джерелом удосконалення педагогічної майстерності вчителя. На даному етапі української освіти шкільна практика свідчить, що використання її допомагає навчати й виховувати молодших школярів навіть у таких умовах травматичних ситуацій, як війна.

На долю сучасних маленьких українців випали значні випробування. Жорстока війна, яку країна-агресор росія розпочала й проводить проти незалежності України, позбавила маленьких школяриків радісного й щасливого дитинства, створила велику кількість негативної інформації та різні травматичні ситуації: гучні сирени, стурбованість батьків, неможливість навчання в школі, переміщення з місця постійного проживання тощо. Відповідно і перед учителем 24 лютого постало багато питань: як правильно розпочати уроки цього тривожного і незрозумілого дня й не показати власні хвилювання, як правильно навчати учнів і говорити з ними, який матеріал найкраще опрацювати й багато інших.

У такій ситуації стала в нагоді порада Великого педагога, що найкращим, довершеним інструментом, який у будь-яких ситуаціях спрацює, є «звернення до серця» дитини. Ці слова підказали, що потрібно підтримати дітей, прочитати цікаве й захопливе, розповісти щось приємне та значиме для них і таким чином відволікти увагу від неприємних ситуацій навколо. І саме казку Василь Олександрович вважав особливо важливою для молодших школярів: «Завдяки казці дитина пізнає світ не тільки розумом, а й серцем. І не тільки пізнає, а відгукується на події і явища навколишнього світу, виявляє своє ставлення до добра і зла. З казки бере дитина перші уявлення про справедливість і несправедливість»[3, с. 177]. Ось чому на перший урок із читання 24 лютого було вибрано в першому класі книжку Всеволода Нестайка «Дивовижні пригоди в лісовій школі», а в другому – «Збори іграшок» Марії Манеру (Читанка, 2-й клас, автор Олександра Савченко). Саме робота з цими творами допомогла дітям поринути в казковий світ і захопитися життям іграшок та незвичайними пригодами звірят. Зміст казок вплинув на дитячі почуття, і вони щиро висловлювали власні думки, обговорювали правильну й

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

неправильну поведінку головних героїв. На основі прочитаних творів школярі розповідали про власні іграшки, і створювали власні пригоди звірят у лісовій школі.

Але на деякий час через складну ситуацію в Україні навчання було зупинено. Та вже через півтора тижня стало зрозуміло і вчителям, і батькам, що потрібно розпочати спілкування, тому що жахливі події війни в державі спричинили в дітей почуття страху, самотності. Навчання може внести хоч якусь стабільність у життя всіх учасників освітнього процесу: дітей, батьків і самого вчителя. Тому без офіційного повідомлення про відновлення навчання, ми розпочали наші онлайн-зустрічі спочатку на 30 хв, а потім уже тривалість уроків збільшувалася через потреби самих дітей. Учні нагадали про приємне спілкування з улюбленими іграшками, і ми продовжили цю роботу на початку занять.

Творчість захопила дітей: то вони влаштовували конкурс на вибір імені іграшки, то показували іграшки своїх братиків і сестричок, то розповідали казки про них, то малювали їх. Позитиву від таких приємних хвилин, за словами батьків, для дітей вистачало надовго. Така їхня емоційна рівновага підказала про необхідність розпочинати ранкові зустрічі, на яких діти продовжували розповіді про свої іграшки. Згодом такі бесіди перейшли на інші важливі теми сьогодення: патріотизм, працьовитість, екологію, дружбу, привітання іменинників, обмін враженнями від дописування висловлювань («Я люблю Україну...», «Я пишаюсь...», «Я щасливий/ва, якщо...», «Мені подобається, коли...») тощо. На таких хвилинах спілкування діти мали можливість показати свою діяльність у висвітленні певної теми, що особливо всіх захоплювало, ставало яскравим прикладом для інших. Це вносило у клас емоційну рівновагу, сприяло дитячому розслабленню, зняттю емоційного напруження, відновленню почуття безпеки та психоемоційного комфорту й мало заспокоювальний характер. Батьки також помітили це й були задоволені, що діти займаються потрібними й корисними для їхнього віку справами в таких складних життєвих ситуаціях. Це також заспокійливо впливало на сім'ї.

Згодом звістка про приємні онлайн-зустрічі привернула увагу інших учнів, навіть тих, хто змушений був залишити постійне місце проживання, і вони поступово стали під'єднуватися до уроків ще до офіційного початку навчання.

У жахливі дні війни уроки мали свою особливість. Усвідомлення того, що українські воїни захищають нас, віддаючи життя, стало прикладом формування самодисципліни та допомогло зрозуміти необхідність подолання труднощів. Прагнення школярів пізнавати нове нагадувало маленький класний фронт, де праця, успіх ставали власними подвигами. У такій ситуації зрозуміліше усвідомлюється значимість слів Василя Олександровича Сухомлинського про навчання молодших школярів: слід «... поступово

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

привчати учнів переборювати труднощі не тільки у фізичній, а й в інтелектуальній праці... У жодному разі не можна допускати, щоб усе давалося учням легко, щоб дитина не знала, що таке труднощі. Поряд із процесом оволодіння знаннями виховується культура і самодисципліна розумової праці» [3, с. 112]. Тому стає зрозуміло, що навчання повинно відповідати віковим можливостям учнів навіть в умовах війни, і не варто занижувати рівень.

Ось чому маленькі школярки старанно навчалися, долали труднощі за підтримки батьків. Стало помітно, що діти почали адаптувались до нових складних життєвих обставин. Навчальний процес дистанційно продовжувався у звичному режимі: учням пояснювали матеріал, давали завдання для закріплення, постійно перевірялися роботи, проводили діагностувальні роботи. Звісно, незвичні умови вносили свої корективи, але всі питання вирішували індивідуально, надавали консультації, проводили, за потреби, додаткові заняття.

Особливість навчального процесу полягала ще й у тому, що матеріал переплітався зі складними життєвими обставинами, в яких ми всі проживаємо. У спадщині Василя Олександровича є думка, яка заслуговує особливої уваги у важкі хвилини людського життя: «У школі радості» вихованці осягали ази великої науки людяності... Я завжди вчив своїх вихованців співпереживати, прагнув до того, щоб дитина ставила себе на місце того, кому потрібні увага, допомога... спонукав замислитися над тим, як допомогти тому, хто потребує цього» [3, с. 227]. Так, читаючи твір М. Сингаївського «Про пасажирський лайнер і паперовий літак», учні отримали додаткову інформацію про знищення ворогом найбільшого у світі українського літака Ан-225 «Мрія». Цю трагедію діти сприйняли через своє сердечко, тому що зразу запропонували власні проекти для відновлення українського лайнера. У класі навіть було організовано виставку виготовлених та намальованих літаків «Мрія». Це піднесло віру у власні сили, викликало бажання бути корисним своїй державі, запалило в серці вогник любові до Батьківщини.

Усі діти, які відвідували онлайн-уроки, успішно закінчили навчальний рік і мали всі сформовані вміння відповідно до програм. Ті, які навчалися за кордоном, отримали можливість і влітку попрацювати з навчальним матеріалом та успішно пройти діагностування. Отже, практика підтверджує думку Василя Олександровича Сухомлинського, що дитина повинна виховувати волю до зосередження розумових сил, відчувати саму сутність праці. Непотрібна «жалість» може лише створити умови для негативних емоцій та «пустого» місця, яке дитина обов'язково буде заповнювати чимось самотійно. А ми створили нові можливості колективно долати травматичні ситуації жорстокої війни, розрядили досить напружену атмосферу в житті дитини, зайнявши їх повноцінним, корисним навчанням.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Ще хотілося б сказати про значимість нетрадиційних уроків: свят, презентацій, конкурсів. До них інколи готувались у кожній сім'ї всі. Адже слід підібрати одяг, знайти потрібну інформацію, вивчити слова, підготувати звіт, записати відео. Найбільша активність була під час таких уроків: вшанування пам'яті Тараса Шевченка, конкурс пісень про Україну, День вишиванки, День Землі, День Матері, День захисту дітей, День книги, День останнього онлайн-дзвоника. У дітей була можливість у парах або в групах готувати виступ. Почуття підтримки один одного відчувалось по-особливому.

Отже, навчання молодших школярів в умовах війни має свої особливості й складнощі. Та в нас є чудова спадщина видатного Педагога Василя Сухомлинського, з якої можна черпати такі потрібні й мудрі поради для підтримки в навчанні молодших школярів у будь-яких життєвих ситуаціях. Сьогодні особливо розуміємо значимість слів Василя Олександровича у вихованні маленьких громадян України: «Ми, педагоги, стоїмо біля колиски людини, особистості, яка становить головне багатство суспільства і яке суспільство довірило нам» [5, с. 422].

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Вибр. твори в 5 т. Київ: Рад.шк., 1976. Т.3. 670 с.
2. Сухомлинський В. О. Вибр. твори в 5 т. Київ: Рад.шк., 1976. Т.5. 638 с.

КАХЕРСЬКИЙ Ю. В.
*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів*

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА Ю. А. ПІНЧУКА

*Краще робити, ніж говорити
Ю. А. Пінчук*

Юрій Анатолійович Пінчук (1937 – 2012) – знаний український історик, доктор історичних наук, професор, дослідник проблем історіографії та джерелознавства України.

Епіграф до цієї роботи уособлює життєве кредо Ю. А. Пінчука. Саме такий підхід (вимогу) використовував історик у співпраці з учнями та колегами. Цією аксіомою керувалися у своїй діяльності багато видатних педагогів, науковців та мислителів. Так, наприклад, В. О. Сухомлинський у своїй праці «Сто порад учителеві» зазначав: «Прагніть до того, щоб думка й слово

одухотворялися ділом, працею. Щоб за звучанням слова стояла брила справи» [8, с. 600].

На початку своєї наукової кар'єри, навчаючись в аспірантурі Ю. А. Пінчук отримав таку характеристику від директора Інституту історії АН УРСР А. Д. Скаби: «Тов. Пінчук Ю. А. володіє науковим методом дослідження, здатний ставити та вирішувати складні наукові проблеми, дисциплінований політично грамотний, систематично працює над підвищенням ідейно-теоретичного рівня та своєї кваліфікації, бере активну участь у громадському житті інституту» [9, с. 2]. Тобто, будучи ще аспірантом він вирізнявся працелюбністю, наполегливістю, надійністю та відповідальністю, постійно займався самовдосконаленням. Такі життєві принципи він намагався передати своїм учням.

Від початку 1990-х рр., довкола науковця почала гуртуватись група молодих дослідників, яка прагнула вивчати історичні події та транслювати досвід минулих поколінь для висвітлення важливих історико-етнографічних і суспільно-політичних процесів [2]. Тож під керівництвом Ю. А. Пінчука сформувалась та науково «зростала» велика когорта науковців в царині дослідження історії, біографістики, бібліографії, джерелознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. Багатьох з них згодом було залучено до школи костюмарознавства, яка була створена науковцем.

Для вивчення науково-педагогічної спадщини Ю. А. Пінчука нами було проведено дослідження з використанням методу анкетування. Анкета містила запитання, що стосувалися форм, методів, засобів, принципів навчання, наукової співпраці з Ю. А. Пінчуком, особистих вражень щодо науково-педагогічної діяльності вченого-педагога, а також опису життєвих принципів та професійних якостей вченого.

До його наукової школи в різні періоди належала велика плеяда потужних науковців, зокрема: С. С. Батуріна, А. М. Бовгиря, О. Т. Гончар, Т. Ф. Дорохіна, Н. О. Зіневич, О. О. Ковалевська, Є. М. Луняк, Ю. А. Русанов, В. В. Томазов, О. В. Ясь та ін. Всі вони так чи інакше спрямували свої зусилля на розвиток української історичної науки.

Наукове керівництво в аспірантурі (очна й заочна форми), менторство (шефство) – це основні, проте далеко не всі форми співпраці Ю. А. Пінчука зі своїми учнями. Крім того, така форма роботи як залучення молодих науковців до участі у Костомарівських читаннях (2001–2011 рр.) та випуск спільних наукових студій стали чудовою можливістю для апробації їх наукових доробків. Дехто з майбутніх науковців не був його учнем в класичному розумінні. До прикладу О. О. Ковалевська зазначає: «Ю. А. Пінчук ніколи не навчав мене у традиційному сенсі цього слова, бо я познайомилась з ним тоді, коли привезла йому текст своєї кандидатської дисертації на рецензію. Моя тема його так зацікавила, і тому перший варіант відгуку опонента вийшов у нього аж

на 30 сторінок. Подальше обговорення дисертації стало першим прикладом того, як саме має працювати науковий керівник з аспірантом» [7].

Спектр методів навчання, яким послуговувався Ю. А. Пінчук був доволі широким. Зокрема, сюди відносимо надання консультацій щодо джерельної бази дисертації та залучення до організації наукових форумів, що в свою чергу розвивало організаторські якості аспірантів. Як зауважує один з учнів науковця О. В. Ясь: «Академічна традиція орієнтується на якнайшвидше залучення початківця до наукових практик («занурення із головою»), у процесі яких зазвичай і виявляється ступінь реальної придатності/спроможності конкретного дослідника» [10]. Методи колективної розумової діяльності (контролювання, перевірка та вичитування усіх зібраних матеріалів, поради та підвищення мотивації) і самостійної роботи (зосередження уваги та зусиль на ретельному вивченні проблеми, ситуації), проблемно-пошуковий метод (активна розумова діяльність, творчий пошук, аналіз власного досвіду і накопичених знань, уміння узагальнювати висновки і рішення) одні з багатьох, що засовував Ю. А. Пінчук у своїй науково-академічній діяльності [3–10].

Однією з важливих особливостей науково-академічної співпраці з Ю. А. Пінчуком було спрямування досягнень молодих науковців у практичну площину дослідницької діяльності. Власне тому, він досить часто залучав своїх учнів до практичної роботи, наприклад, у вигляді підготовки різноманітних видань довідкового характеру, переважно за напрямками їх наукових інтересів [4]. Все це сприяло набуттю в здобувачів освіти, під керівництвом педагога-науковця, ґрунтовних знань з гуманітарних наук і давало змогу самостійно та творчо вирішувати питання високих рівнів складності.

Анкетування засвідчило однаковість респондентів, щодо принципів навчання, які використовував Ю. А. Пінчук. Серед них можна виокремити принципи: науковості, послідовності, системності та доступності. Більшість з опитуваних зазначають, що для досягнення високих наукових результатів відомий історик демонстрував поєднання вимогливості до учнів з мотивуванням на успіх, підштовхував до власних роздумів і логічних висновків при вирішенні будь-яких питань [3–10].

Відносно цього А. М. Бовгіря говорить, що: «...його життєвим кредо, окрім притаманним йому пунктуальності й самодисципліні, стали наукова об'єктивність і нонконформізм» [3].

Слід зауважити, що центром роботи Ю. А. Пінчука були саме наукова та дослідницька діяльність. Проте, академічні практики, як зауважують його учні, були головними в їх взаємодії. Завдяки їм вдавалося з'ясувати на скільки дослідник може самостійно виконувати пошуки необхідних матеріалів для дослідження обраної теми й створювати наукові розвідки.

Колись науковці-початківці, а зараз вже кандидати, доктори історичних наук та професори підкреслюють, що саме завдяки керівництву Ю. А. Пінчука

вони обрали той науковий напрям дослідження, який для деяких став об'єктом вивчення на довгі роки. З цього приводу Н. О. Зіневич навела приклад про те, що багато контраверсійних питань з дослідження наукової спадщини М. І. Костомарова він намагався вирішити, даючи їх як теми для кандидатських та докторських досліджень [6].

Співпраця з Ю. А. Пінчуком залишила помітний слід в становленні особистісних якостей його учнів. За роки наукової взаємодії зі знаковою постаттю в історичній науці вони сформували в собі організованість, особистий тайм-менеджмент, критичне мислення, вимогливість до себе, усвідомлення того, що критики боятися не варто, необхідність руйнувати шкідливі історичні міфи та постійно розширювати спектр власних студій.

Важливими рисами майбутніх науковців, за переконанням наставника, повинні бути доброзичливість, чемність, вихованість, відкритість, толерантність, інтелігентність, комунікабельність, життєлюбність, прагнення зрозуміти конкретну людину та відсутність суб'єктивізму в оцінюванні будь-якої діяльності. Всі ці та багато інших рис досвідчені науковці передають під час спільної наукової роботи наступним поколінням [3–10]. Означені риси уособлював у собі і сам видатний педагог. Наприклад, Т. Ф. Дорохіна, відмічає, що Ю. А. Пінчук: «Наполегливо рекомендував раціонально використовувати час. Допоміг відпрацювати навички планування свого робочого часу, розставляти пріоритети, не відкладати справи на потім. У цьому вся його сутність – і особистість педагога-науковця, і майстерність, і стиль».

Отже, Ю. А. Пінчук був дійсно знаковою постаттю в житті кожного науковця, з яким його звела доля в різні історичні періоди. Завдяки його методам роботи, порадам, підтримці, мотивації та менторській роботі ми маємо можливість ознайомитись з великою кількістю досліджень в царині історичної науки, які триватимуть й надалі. Роботу хотілось би завершити словами Є. М. Луняка, який оголошуючи вітальну адресу 5 листопада 2012 р. Юрію Анатолійовичу Пінчуку, щиро зауважив, що «окрему дисертацію вже можна присвятити самому Пінчуку», оскільки незаперечною є важливість його внеску в розвиток української історичної науки [1].

Список використаних джерел

1. Дорохіна Т. Ф. Костомаровознавство у долі видатного історика, історіографа Ю. А. Пінчука. *Історіографічні дослідження в Україні* : збірник наукових праць. Київ, 2018. Вип. 28. С. 352–378.
2. Дорохіна Т. Ф. Школа костомаровознавства Юрія Анатолійовича Пінчука. *Історіографічні дослідження в Україні* : збірник наукових праць. Київ, 2018. Вип. 29. С. 294–307.
3. Респондент А. М. Бовгиря – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Інституту історії України НАНУ: Інформація про науково-педагогічну діяльність Ю. А. Пінчука.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

4. Респондент О. Т. Гончар – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Інституту історії України НАНУ: Інформація про науково-педагогічну діяльність Ю. А. Пінчука.

5. Респондент Т. Ф. Дорохіна – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, археології та краєзнавства Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка: Інформація про науково-педагогічну діяльність Ю. А. Пінчука.

6. Респондент Н. О. Зіневич – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського: Інформація про науково-педагогічну діяльність Ю. А. Пінчука.

7. Респондент О. О. Ковалевська – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник, Інституту історії України НАНУ: Інформація про науково-педагогічну діяльність Ю. А. Пінчука.

8. Респондент Є. М. Луняк – доктор історичних наук, завідувач кафедри історії України, професор Ніжинського державного університету імені М. В. Гоголя: Інформація про науково-педагогічну діяльність Ю. А. Пінчука.

9. Респондент Ю. А. Русанов – кандидат історичних наук, директор комунального закладу «Історико-археологічний музейний комплекс «Древній Любеч» Чернігівської обласної ради: Інформація про науково-педагогічну діяльність Ю. А. Пінчука.

10. Респондент О. В. Ясь – доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України, провідний науковий співробітник, Інституту історії України НАНУ: Інформація про науково-педагогічну діяльність Ю. А. Пінчука.

11. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Вибрані твори : у 5 т. Т. 2. Київ : Радянська школа, 1977. С. 419–654.

12. Характеристика аспіранта Інституту історії АН УРСР Пінчука Юрія Анатолійовича. Київ, 1971. 2 с.

КОБЗЄВА А.

*здобувачка другого рівня вищої освіти,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів*

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНКЛЮЗИВНИХ ГРУП У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Наразі в Україні набуває розвитку інклюзивна освіта, яка запроваджується в усі ланки загальноосвітнього простору. Так, актуальною проблемою інклюзивної освіти на сьогодні є інтегрування осіб з особливими потребами в загальноосвітнє середовище та соціум.

Згідно з Загальною декларацією прав людини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році, всі люди народжуються вільними і рівними за своєю гідністю і правами, мають право на життя, свободу й особисту недоторканість, рівні перед законом і мають право на захист законом, право на освіту й на соціальне забезпечення для підтримки їхньої життєдіяльності і для вільного розвитку.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Проблема інклюзивної освіти була означена у працях психологів: Л. Виготського, О. Запорожця, В. Котирло, Г. Цукерман, А. Керн, Л. Аксенової, Л. Шипіциної, А. Колупаєвої, О. Таранченко. Увага вчених (Р. Боскіса В. Тарасевич, М. Тарасевича, І. Соколянського, І. Левінсон, Л. Виготського) спрямовувалась на вивчення дитини з порушеннями розвитку. Систему освіти для осіб з порушеннями розвитку як окрему складову системи загальної освіти розглядали українські вчені: А. Владимирський, О. Граборов, М. Котельников, В. Протопопов, Н. Патканова, І. Сікорський, В. Кащенко, М. Варда, М. Яворський, А. Бахметьєв, Г. Гурцов, К. Лейко, Ф. Мовчановський, О. Андріяшев, В. Гандер, Г. Кузнєцов, М. Маковський, А. Мощенко, К. Пухтинський, А. Щербина та дискутували щодо різних аспектів діагностики, навчання, виховання та соціалізації дітей з порушеннями розвитку.

На часі саме ідея освітньої інклюзії в дошкільному освітньому середовищі набуває важливого значення для проведення сучасних науково-педагогічних досліджень. Вона синтезує логічні категорії комплексності, предметності, системності та допомагає вченим та практиками в організації процесу інклюзивної освіти в умовах дошкільного навчального закладу.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз особливостей адаптації дітей з особливими освітніми потребами до інклюзивного освітнього середовища та обґрунтувати необхідність соціально-педагогічних умов для успішної соціальної адаптації дитини з особливими освітніми потребами.

У законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» та інших нормативно-правових документах регламентовано розвиток інклюзивної освіти та розроблено інструктивно-методичні рекомендації щодо організації інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти.

На базі закладу дошкільної освіти невідкладно утворюються інклюзивні групи для задоволення освітніх та соціальних потреб, надання розвитково-корекційних послуг дітям з особливими освітніми потребами на підставі письмового звернення батьків, або законних представників дитини з ООП, які їх замінюють. Діти з особливими освітніми потребами (з порушеннями інтелектуального розвитку та/або з сенсорними чи фізичними порушеннями) мають право на першочергове залучення до закладу дошкільної освіти (відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» зі змінами, що були внесені згідно із Законом України №2541-VIII від 06.09.2018) [5, с. 2].

Формування інклюзивних груп відбувається, як правило, на перше вересня поточного року, або у інший термін за рішенням засновника (засновників), згідно звернення батьків.

Комплектування інклюзивних груп відбувається за віковими особливостями (одновікові та різновікові), де враховуються особливості освітніх потреб дітей. Зараховується до цих груп не більше трьох дітей з

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

особливими освітніми потребами для забезпечення ефективності освітнього процесу.

Освітній процес для дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних групах вибудовується відповідно до Базового компонента дошкільної освіти за окремими програмами, що затверджені у окремому порядку МОН і методиками з урахуванням рекомендацій ІРЦ та індивідуальних особливостей навчальної пізнавальної діяльності дитини [5, с. 3].

У дитячому закладі дошкільної освіти створюється команда психолого-педагогічного супроводу (Команда супроводу) дитини з особливими освітніми потребами задля створення належних умов у освітньому процесі дитини з ООП.

На основі Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти, що затверджений наказом Міністерства освіти і науки України, заклад дошкільної освіти розробляє власне положення про команду супроводу, основними завданнями якої є:

- моніторинг інформації про особливості розвитку дитини, її освітні потреби, інтереси, труднощі на етапі створення, реалізації, виконання індивідуальної програми розвитку дитини з особливими освітніми потребами;

- вибір напрямів психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, які будуть надаватися дитині з ООП у закладі освіти за висновками ІРЦ та забезпечення належного надання цих послуг;

- розроблення індивідуальної програми розвитку (ІПР) дитини з особливими освітніми потребами та моніторинг її виконання з метою визначення динаміки розвитку та подальшого коригування роботи з дитиною з освітніми потребами;

- надання методичної підтримки педагогічним працівникам закладу дошкільної освіти з організації інклюзивної освіти;

- створення відповідних умов для інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в освітнє середовище начального закладу;

- проведення моніторингової, консультативної роботи з батьками дітей з особливими потребами стосовно їх розвитку, освіти та виховання;

- проведення інформаційно-просвітницької роботи з педагогічними працівниками та батьками щодо недопущення дискримінації та поправлення прав дитини, створення неупередженого, теплого, дружнього ставлення до дітей з особливими освітніми потребами.

З моменту початку освітнього процесу (впродовж двох тижнів) за висновками ІРЦ, відповідно до індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю (за наявності), результатів психолого-педагогічного моніторингу дитини з особливими освітніми потребами Командою супроводу складається індивідуальна програма розвитку дитини.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

У випадку незасвоєння дитиною з особливими освітніми потребами вимог індивідуальної програми Команда супроводу має пропонувати батькам (особам, які їх замінюють) звернутись до ІРЦ для проведення повторної комплексної оцінки.

Згідно з індивідуальними особливостями дитини їй надаються психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги через проведення корекційно-розвиткових занять.

Корекційно-розвиткові заняття проводяться відповідними фахівцями закладу дошкільної освіти, ІРЦ та/або інших установ (закладів), фізичними особами, які мають право здійснювати освітню діяльність у сфері дошкільної освіти, відповідно до потреб та можливостей дитини, та згідно з ІПР.

Вихователь-методист, у разі його відсутності – директор закладу здійснює контроль за проведенням корекційно-розвиткових занять та станом виконання цілей та завдань, визначених в ІПР [5, с. 5].

Особистісно-орієнтоване спрямування освітнього процесу забезпечує асистент вихователя, посада якого вводиться з розрахунку: одна штатна одиниця на одну інклюзивну групу [5, с. 5].

Основна функція асистента вихователя є тісна співпраця з вихователем інклюзивної групи, надання допомоги під час здійснення освітнього процесу, адаптація навчальних матеріалів відповідно до особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами, забезпечення їх індивідуального супроводу.

Відповідно до Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 08.06.18р. №609, основними функціями асистента вихователя як учасника команди психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами є:

- спостереження за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб;
- участь в організації освітнього процесу дитини з особливими освітніми потребами;
- участь у розробці індивідуальної програми розвитку;
- участь у підготовці індивідуального освітнього плану;
- адаптація освітнього середовища, навчальних матеріалів відповідно до потенційних можливостей та з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини з ООП;
- оцінка спільно з вихователем рівня досягнення кінцевих цілей навчання, передбачених ІПР;

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

- підготовка інформації для учасників засідання Команди супроводу за результатами спостереження за дитиною щодо її індивідуальних особливостей, інтересів та потреб;

- надання інформації батькам, педагогічним працівникам щодо особливостей розвитку дитини з ООП [5, с. 5].

За рекомендаціями інклюзивно-ресурсного центру та письмовою заявою батьків, або осіб, які їх замінюють, заклад дошкільної освіти забезпечує доступ до освітнього процесу асистента дитини з особливими освітніми потребами [5, с. 6].

Отже, навчання дітей з особливими освітніми потребами повинне передбачати введення їх у загальну діяльність разом з дітьми нормативного розвитку, починаючи вже з дошкільного віку. Найголовніша ціллю цього процесу є формування нової філософії суспільства, державної політики щодо дітей з особливостями психофізичного розвитку. Організація інклюзивного навчання у дошкільному закладі освіти потребує пристосування до потреб дитини з особливими освітніми потребами не тільки приміщення, відповідно впорядкованого робочого місця для занять, але й методичного забезпечення навчально-виховного процесу, надання додаткових послуг, організації індивідуального підходу до неї. Весь процес навчання і виховання дитини з особливостями у розвитку має бути націлений на те, щоб надати можливість їй соціально адаптуватися та інтегруватися у суспільство, зробивши цю інтеграцію максимально вдалою та благополучною. Адже, ступінь і природа взаємодії особистості і суспільства характеризується рівнем її соціальної адаптації та соціалізації.

Список використаних джерел

1. Дичківська І. Інклюзивна освіта: шляхи впровадження. *Дошкільне виховання*. 2013. № 12. С. 3–6.
2. Дичківська І. Інклюзивна практика в дитсадку: організаційна модель. *Дошкільне виховання*. 2014. № 2. С. 5–9.
3. Ілляшенко Т. Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній заклад. *Соціальний педагог*. 2009. № 5. С. 26.
4. Колупаєва А., Савчук Л. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. Київ : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.
5. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти / Додаток 1 до листа МОН від 13.11.18 року за №1/9-69: Департаменти (управління) освіти і науки обласних, Київської міської державних адміністрацій, 2018. С. 2–9.

КОСАЧЕНКО В. С.

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
м. Чернігів*

МУЗИЧНІ ШКОЛИ ЧЕРНІГОВА ЯК ОСЕРЕДОК ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ

Освітній процес багатогранний та має велику кількість складових, за допомогою яких у педагогів є можливість сформувавши повноцінну особистість. Збалансованість навчального процесу і є запорукою успіху. Саме тому, як один із компонентів освітньо-виховного процесу, доцільно розглянути позашкільну музичну освіту як засіб психолого-педагогічної підтримки дитини.

У місті Чернігові позашкільна музична освіта представлена школами № 1 ім. Стефана Вільконського, № 2 ім. Є. Богословського та № 3. Ознайомлення з інформацією про історію створення та функціонування кожного навчального закладу дозволить визначити як музичні школи сприяють всебічному розвитку та психолого-педагогічній підтримці дітей.

Розгляд музичної освіти міста доцільно розпочати з музичної школи № 1 ім. Стефана Вільконського. Важливо зазначити, що Чернігівська дитяча музична школа № 1 є першим у місті дитячим музичним закладом, який був створений на базі музичних класів Чернігівського відділення російського музичного товариства 1 січня 1908 року. Школа усі роки свого функціонування виділялася творчими і педагогічними досягненнями у своїй галузі [3, с. 300].

З часу заснування музичних класів діти мали змогу навчатися гри на різноманітних інструментах – фортепіано, скрипка, віолончель, духові інструменти. Свого часу були створені класи оркестру і ансамблю, проводилися заняття з вокалу та спеціальної музичної теорії. Талановитий український віолончеліст Стефан Владиславович Вільконський (1870–1963) став першим директором музичних класів у Чернігові [3, с. 301].

Прослідковуючи подальшу історію закладу, можна зробити висновок, що вже з часів свого заснування, музичні класи зайняли важливе місце у позашкільній мистецькій освіті міста. Тому закономірним є той факт, що у 1928 році за постановою окрвиконкому музичні класи було реорганізовано у школу міжокружного значення [1].

У часи Другої світової війни школа не функціонувала і лише після звільнення міста з-під німецької окупації виконавчий комітет Чернігівської міської ради депутатів трудящих випустив постанову про відновлення роботи музичної школи від 27 грудня 1943 року. У 1962 році, за проектом архітектора І. Каракіса, було зведено будівлю, в якій і по сьогодні розміщується дитяча музична школа № 1 [1].

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

У 2018 році було зведено новий корпус школи, що розташувався на місці аварійної одноповерхової прибудови, яку було знесено. Новий корпус налічує 25 класів, залу для занять хору. Загальна площа навчального закладу становить 620 м². Новий та головний корпус з'єднано галереєю-переходом, що складається з вітражних систем [4].

Чернігівська музична школа № 1 ім. Стефана Вільконського являє собою освітянський заклад культури та мистецтв, навчальна програма якого спрямована не лише на опанування музичними інструментами та співом, а й на знайомство з музичною культурою України та світу, багатьма іншими аспектами сучасної музичної освіти.

Важливою складовою системи позашкільної музичної освіти у місті Чернігові є музична школа № 2 ім. Євгена Богословського. Відомий піаніст та композитор переїхав до Чернігова у 1919 році та прожив у місті все своє життя. Євген Васильович Богословський (1874–1941) очолював музичний відділ у театральній-музичній секції відділу освіти Чернігова, а згодом почав працювати заступником Чернігівського музичного училища, де також викладав гру на фортепіано, історію та теорію музики [2].

Наказом Міністерства культури України № 331 від 26 серпня 1969 року у місті Чернігові було відкрито дитячу музичну школу № 2. Спочатку школа розташовувалася у приміщенні міського Палацу піонерів. За весь час функціонування школи, музичну освіту отримало близько 2000 дітей [2].

Виходячи з того факту, що заклад успішно продовжує свою роботу на протязі значного часу, Чернігівська міська рада прийняла постанову від 26 вересня 2014 року про присвоєння школі імені видатного музичного діяча Чернігівщини Євгенія Васильовича Богословського [2].

Навчальний процес включає в себе опанування гри на різних музичних інструментах, а також студії з академічного та естрадного співу. Школа займається створення творчих колективів, які приймають участь у культурно-мистецьких заходах міста та України.

Пріоритетом навчально-виховної роботи школи є залучення учнів до участі у творчих мистецьких конкурсах та фестивалях. Такий підхід позитивно впливає на популяризацію музичної освіти в місті, а про майстерності вихованців закладу вказує отримання ними близько 600-т відзнак за участь у різноманітних культурно-мистецьких заходах.

Школа на сьогодні користується великим попитом. Конкурс на вступних іспитах становить 3 особи на одне місце, а на окремі спеціалізації – 10 осіб на одне місце [2].

Ще один осередок музичної позашкільної освіти Чернігова – це музична школа № 3. Заклад освіти навчає гри на музичних інструментах, хореографії, образотворчому та театральному мистецтву [5]. 27 травня 2021 року на

депутатській сесії було прийнято рішення надати школі ім'я заслуженого діяча мистецтв України Любомира Мирославовича Боднарука (1938–2009) [6].

Важливим аспектом повноцінності музичної освіти в місті є той факт, що вихованці музичних шкіл мають змогу продовжити освітній процес у Чернігівському музичному коледжі імені Л. Ревуцького. Так, згідно статистики музичної школи № 2 за останні 11 років 30,3% її випускників продовжили навчання у цьому коледжі [2].

Функціонування закладів позашкільної музичної освіти у Чернігові дозволяє забезпечити всебічний та повноцінний розвиток дитини. Програма музичних шкіл сформована таким чином, що дитина може не тільки опанувати навичками гри на музичних інструментах, а й отримати повноцінну музичну освіту, приймати участь у культурно-мистецьких заходах різних рівнів. Крім цього важливо вказати, що музичне середовище дозволяє розкрити таланти та захоплення дитини, підтримати її прагнення та розвинути творчі здібності. Дитина через музику має змогу самоствердитися як творча особистість та долучитися до культурно-мистецьких осередків міста, області, країни, світу.

Список використаних джерел

1. Історична довідка з сайту Чернігівської дитячої музичної школи № 1 ім. С. В. Вільконського. URL: <http://notacom.ucoz.net/publ/history/1-1-0-1>.
2. Історична довідка про Чернігівську дитячу музичну школу № 2 ім. Є. В. Богословського. URL: https://dmscn.cx.ua/about_us/about.html.
3. Ляшенко Т. В. Організація музичної освіти Чернігівщини на початку ХХ століття. *Література та культура Полісся*. Вип. 93. Серія «Філологічні науки». № 11 / відп. ред. і упоряд. Г. В. Самойленко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 300–301.
4. Новий корпус музичної школи в Чернігові урочисто відкрили. URL: <https://chernigiv.one/uk/novuj-korpus-muzychnoyi-shkoly-v-chernigovi-urochysto-vidkryly>.
5. Чернігівська міська школа мистецтв ім. Л. Боднарука. URL: https://www.facebook.com/Chernihivska.Miska.Shkola.Mystetstv/?ref=page_internal.
6. Чернігівській міській школі мистецтв присвоєне ім'я Любомира Боднарука. URL: <https://newch.tv/mis-ka-shkola-mystetstv-nosyt-im-ia-liubomyra-bodnaruka-41805/>

*ЛЯЩУК Л. С.
заступник директора з НВР,
вчитель початкових класів,
спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист,
Броварський ліцей №2 ім. В. О. Сухомлинського
Київської області,
м. Бровари*

ШКОЛА ДЛЯ ВСІХ У ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ТА В СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Наразі в Україні набирає потужних обертів освітня реформа. Одним з ключових напрямків реформування системи освіти в Україні є впровадження інклюзивного навчання.

Дослідженням проблеми навчання та виховання дітей з вадами психофізичного розвитку займалися багато педагогів, психологів та медиків як вітчизняних, так і зарубіжних.

Значний внесок у вивчення цієї проблеми зробив і Василь Сухомлинський. Видатний педагог у своїх працях багато уваги приділяв дітям з затримкою психофізичного розвитку, які належать до категорії дітей з особливими потребами. Спостерігаючи упродовж багатьох років за навчанням цих дітей, він неодноразово наголошував: «...учити і виховувати таких дітей треба у звичайній школі: повноцінне середовище, що постійно інтелектуально збагачується, – одна з найважливіших умов їх порятунку» [4, с. 585].

Погляди Василя Сухомлинського та Нової української школи співпадають: школа має бути доступною для всіх, школою рівних можливостей. Кожна людина, незалежно від стану її здоров'я та особливих потреб, наявності фізичних чи інтелектуальних можливостей, має право на одержання освіти, що передбачає спільне перебування з іншими однолітками.

Великий педагог надавав важливого значення створенню комфортних умов для навчання та виховання дітей, адже за його переконанням, освітнє середовище закладу освіти відіграє вирішальну роль у формування особистості.

Одним із основних принципів Нової української школи є створення безпечного і психологічно комфортного навчального середовища. «Місія Нової школи – допомогти розкрити й розвинути унікальні здібності, таланти та можливості на основі засад, на яких ґрунтується організація освітнього процесу, а саме – створення середовища навчання, розвитку, виховання учнів, що забезпечує їх активність, прагнення до успіху. позитивне ставлення до світу природи і людей» [1, с. 14].

Сформувати інклюзивне середовище, що сприятиме вільному, гармонійному розвитку особистості особливої дитини, яке мотивуватиме учнів до навчання – одне із завдань, які постають перед сучасною освітою.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

У своїх працях Василь Олександрович надавав методичні поради щодо психолого-педагогічної підтримки «важких» дітей. Він дійшов висновку, що у навчанні й вихованні таких дітей потрібні особливі заходи, необхідний тонкий делікатний індивідуальний підхід: «Звичайні методи і прийоми виховання, які дають добрі результати в роботі з основною масою дітей, до важких дітей застосовувати марно, треба шукати якісь інші, особливі методи і прийоми виховання» [3, с. 509].

Враховуючи поради великого педагога, нині у закладах освіти створюється інклюзивне середовища, в якому діти з особливими освітніми потребами залучаються до навчання нарівні з іншими учнями, але за індивідуальними навчальними програмами, пристосованими до їхніх потреб.

Важливою умовою успішності інклюзивного навчання є розуміння педагогами глибинних потреб таких дітей.

Успіх у навчанні і вихованні дітей з особливими освітніми потребами залежить від багатьох чинників: найголовнішим з яких є *педагогічна майстерність*. Василь Олександрович відзначав, що від вміння вчителя, його майстерності, мистецтва, мудрості залежить життя, здоров'я, розум, характер, воля, громадянське й інтелектуальне обличчя, місце і роль дитини у житті.

В. О. Сухомлинський у педагогічних працях постійно звертав увагу на індивідуалізацію роботи з «важкими» дітьми. Він наголошував, що таких дітей треба постійно захищати, допомагати їм у навчанні, знайти кожній дитині посильну розумову працю, доступні шляхи подолання труднощів, оскільки вони легко уразливі: кожна невдача в навчанні сприймається як прикрість. Вчитель повинен допомогти дитині досягти поставленої мети: «Педагогічна мудрість вихователя в тому й полягає, щоб дитина ніколи не втрачала віри в свої сили, ніколи не відчувала, що в неї нічого не виходить. Кожна робота має бути для учня, хоча б маленьким просуванням уперед» [2, с. 77]. На заняттях таким дітям слід давати завдання, які б гарантували їм успіх у виконанні. «Якщо дитина знає радість пізнання, радість успіху, то бажання знати завжди супроводить її працю» – писав В. Сухомлинський [4, с. 589].

Саме завдяки підтримці, правильному спрямуванню педагога, дитина отримує радість, яку ні з чим не порівняти, почуття гордості, упевненості у своїх силах. «Оптимізм, життєрадісне світосприймання, почуття впевненості у своїх силах – це, образно кажучи, світлий вогник, який осяває шлях важкій дитині» – зазначав Василь Олександрович [3, с. 512].

«Якщо дитина не бачить успіхів у своїй праці, вогник прагнення до знань згасає, в дитячому серці утворюється крижинка, яку не розтопити ніякими намаганнями доти, поки вогник знову не загориться (а запалити його вдруге – ой як важко!); дитина втрачає віру в свої сили, застібається, образно кажучи, на всі гудзики, насторожується, наїжається, відповідає зухвалістю на поради і зауваження вчителя» – наголошував Василь Олександрович [2, с. 163].

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Поради видатного педагога на сьогоднішній день є досить актуальними, тому ми крок за кроком практично втілюємо інклюзивну освіту у стінах нашого ліцею.

Завдання нашого закладу – охопити навчанням усіх дітей, створити безпечне, комфортне, інклюзивне та сучасне освітнє середовище, формувати гуманне ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, забезпечити їх рівний доступ до якісної освіти. Найголовніша освітня функція – формувати повноцінну особистість, здатну зайняти гідне місце в соціумі.

Педагогічний колектив створює всі необхідні умови для становлення особистості кожної дитини, враховуючи особливості її фізичного та психічного розвитку. У закладі функціонують інклюзивні класи. Дітям з особливими потребами надається кваліфікованої допомога спеціалістів. Учні та їхні батьки беруть участь у визначенні навчальних цілей, а також у прийнятті рішень щодо них. Педагоги враховують можливості та здібності кожної дитини і постійно розвивають їх в межах можливого.

Василь Сухомлинський писав: «Душевна чуйність, знання психіки дитини, терпіння і наполегливість – усе це сприяє тому, що розумовий розвиток важкої дитини поступово вирівнюється, вона перестає бути важкою» [3, с. 525].

Педагоги нашого закладу освіти, впроваджуючи у своїй роботі ідеї великого педагога, розуміють, що досягти ефективності педагогічної діяльності з такими дітьми можна лише за умови, якщо складовою частиною освітнього процесу будуть толерантність, справедливість, доброзичливість і повага. Тому вони намагаються створювати атмосферу довіри, взаємодопомоги і взаємної підтримки при виникненні труднощів у навчанні таких дітей та їх повсякденному житті.

Практика доводить, що усі діти можуть успішно навчатися, перебуваючи в інклюзивному середовищі. Присутність дітей з особливостями в класі ніяк не створює менш сприятливі соціальні умови для решти дітей, а користь від цього мають всі. Діти з особливими потребами вчаться життєдіяльності в оточенні здорових дітей, що формує спрямованість до повноцінного життя, до усвідомлення власної спроможності, підвищення якості власного буття. Вони стають більш комунікативними, більш впевненими і спокійними, перестають відчувати страх.

Діти без обмежених можливостей, будучи партнерами при виконанні навчальних завдань, виконуючи роль лідера чи наставника в групі, підвищують самооцінку, поглиблюють і закріплюють знання.

Взаємодія між учнями з особливими освітніми потребами та іншими дітьми в інклюзивних класах сприяє налагодженню між ними дружніх стосунків. Завдяки такій взаємодії діти вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, бачити передусім людину, а не

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

її ваду, поважати людей з відмінностями. Вони стають більш чуйними, готовими до взаємодопомоги.

Василь Олександрович наголошував, що «Якщо в класі є нещасні діти і товариші не прагнуть полегшити їхнє життя, ніколи не буде доброго, дружнього, доброзичливого колективу» [2, с. 174].

Вчителі закладу освіти намагаються сформувати згуртований колектив класу, налагодити рівноправні і дружні стосунків між здоровими учнями та їх однокласниками з освітніми потребами.

Навчаючи і виховуючи дітей з особливими освітніми потребами кожен педагог повинен пам'ятати: головне – не допустити відчуття дітьми своєї «неповноцінності», перешкодити появі в них байдужного ставлення до навчальної праці, не притупити почуття честі та гідності.

Василь Сухомлинський зазначав: «Кожен громадянин нашого суспільства повинен бути щасливим і в своєму глибоко недоторканому, інтимному світі» [3, с. 523].

Ми досить часто звертаємось у своїй повсякденній роботі до педагогічних ідей, спостережень та рекомендацій Василя Олександровича Сухомлинського. Він неодноразова підкреслював, що у школах не повинно бути нещасливих дітей. Тому педагогічний колектив прагне побудувати систему інклюзивної освіти настільки комфортною, привабливою, сучасною, щоб діти з особливими освітніми потребами могли жити повноцінним щасливим життям, щоб дійсно батьки хотіли віддавати до нашого освітнього закладу своїх дітей .

Наразі перед нами, освітянами, стоїть надзвичайно важливе і відповідальне завдання – виховати нове покоління українців, для якого інклюзія стане частиною світогляду, інклюзія як новий погляд на місце «особливої» дитини в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Концепція НУШ. URL:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/novaukrainska-shkola-compressed.pdf>.
2. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори* : у 5 т. Т. 3. Київ : Рад. шк., 1977. С. 5–279.
3. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором. *Вибрані твори* : у 5 т. Т. 4. Київ : Рад. шк., 1977. С. 391–626.
4. Сухомлинський В. О. Найвідсталіший у класі. *Вибрані твори* : у 5 т. Т. 5. Київ : Рад. шк., 1977. С. 584–590.

МАШКАРИНЕЦЬ-БУТКО А. І.
директорка бібліотеки,
Закарпатська академія мистецтв,
м. Ужгород

**ШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ
В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Особливо гострою в сучасному світі є проблема творчого розвитку особистості. Кожна країна дбає про творчий потенціал усього суспільства і кожної людини зокрема. Саме цій меті підпорядкована діяльність освітянських закладів, пріоритетним завданням яких є розвиток творчих обдарувань особистості, надання їй можливості проявляти свої нахили і здібності.

В. О. Сухомлинський надавав великого значення творчому розвитку кожної дитини, при цьому він спирався на загальнолюдські, громадянські цінності, також, дбав про належне забезпечення фізичного, морально-духовного, культурного формування особистості, виховання соціально- зрілого громадянина України. З цього погляду, важлива роль належить школі, яка покликана формувати життєві компетентності учня, забезпечувати його розвиток як гармонійної особистості. Тому що, лише творчо мисляча людина здатна до самовдосконалення, розв'язання будь-яких завдань. широкого сприйняття світу.

Шкільна бібліотека, як обов'язковий структурний підрозділ закладу загальної середньої освіти, є ресурсним центром попередження і подолання травматичних ситуацій життя дітей та однією з ланок у системі формування творчого учня, вичерпного розкриття його нахилів і здібностей. Її діяльність спрямована на виховання творчих індивідуумів з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей, формування гармонійно розвиненої особистості дитини, набуття нею соціального досвіду. Залучаючи дитину до читання, сучасна бібліотека відкриває шлях до необхідної інформації та сприяє творчій самореалізації особистості. Потрібно сказати, що саме творчість є найважливішою складовою успішної, всебічно розвиненої особистості, через те головною метою діяльності шкільної бібліотеки є створення необхідних умов для розвитку такої особистості, її духовного росту та творчої самореалізації, через такі засоби, як книги.

Нині під час реформування шкільної освіти, розбудови нової української школи в руслі інформаційного суспільства набуває актуальності проблема ролі шкільної бібліотеки, яка полягає, зокрема у формуванні покоління, що здатне навчатися протягом усього життя, продуктивно вирішувати нагальні проблеми сучасності, розвивати цінності громадянського суспільства.

Відповідно до чинного законодавства бібліотека – це інформаційний, культурний, освітній заклад (установа, організація) або структурний підрозділ,

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

що має упорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації й головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів [1].

Василь Олександрович Сухомлинський вважав бібліотеку дуже важливим засобом виховання дітей і молоді. Він писав: «Як тільки збудували школу, як тільки почалося тонке доторкання думки і серця педагога до серця дитини, а з цього, власне, і починається школа, – на полицю шкільної бібліотеки нехай стане книжка, яка зберігатиметься вічно. Це незвичайна бібліотека, в якій книжки видаються для читання. Це, в широкому розумінні, сховище духовної культури народу»[4, с.338]. Шкільну бібліотеку педагог називав Вічною Бібліотекою, вкладаючи в зміст цього поняття глибинний смисл і надаючи при цьому великого значення підходам до її формування. Педагог наголошував: «Школу неможна уявити без Вічної Бібліотеки, як народ без імені, без пам'яті, без історії» [там само, с. 339].

Актуальною є думка В. О. Сухомлинського про шкільну бібліотеку як центр духовного життя школи. Він писав, що «тут (у бібліотеці. – Л. Б.) задовольняється багато дитячих інтересів, тут нерідко загорається вогник, що пробуджує мрію» [5, с. 65].

У шкільній бібліотеці Павлиської середньої школи, де Василь Олександрович працював директором, зберігалися книжки, з якими діти могли ознайомитися в кімнатах для читання, а також, у кабінеті мови та літератури.

Важливе місце в шкільній бібліотеці відводилося Дитячій бібліотеці, яка налічувала чотири відділи. Щодо першого відділу, то він був розрахований на чотири роки навчання в початковій школі. Тут містилися оповідання, які мали велику цінність для розумового, морального й естетичного виховання дітей. «Цей відділ нашої бібліотечки можна порівняти з фонотекою музичних творів, призначених для колективного слухання», – писав педагог [6, с. 333]. У другому відділі були зібрані казки, байки, вірші, для позакласного читання за вибором самої дитини. Третій – містив давньогрецьку міфологію, яка відігравала вагомую роль в естетичному та інтелектуальному вихованні дітей. Отже, дитяча бібліотека була основою навчання виразного читання, школою емоційно-морального виховання учнів і пізнання навколишнього світу.

У процесі багаторічної праці педагог випробував і запропонував створювати в школі, крім бібліотеки, ще й, так звані, Куточки Думки. До прикладу, наголосимо на тому, що непересічне значення у вихованні майбутнього громадянина відігравала історична бібліотека, що містилася в Кімнаті Думки. Як зазначав Василь Сухомлинський, кожен підліток пізнавав Батьківщину в процесі самостійного читання. На переконання педагога, незалежно від майбутньої професії учні мають вивчати історію Батьківщини, що сприятиме їхньому патріотичному вихованню. З огляду на це вони мали збирати свої історичні бібліотеки: «Ми піклуємося про те, щоб у кожного

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

підлітка, в кожного юнака й кожної дівчини була своя історична бібліотека – книжки про минуле Вітчизни...».

Великого значення педагог надавав проблемі формування сімейної бібліотеки. Як він описував, подаровані батьками дітям книжки під час Свята Книги перед початком навчального року ставали складниками сімейної бібліотеки [4, с. 339]. Переконливим є наведений Василем Олександровичем приклад із власних учительських спостережень. Ознайомившись із життям 460 родин, де виховувалися підлітки, які вчинили правопорушення й злочин, він з'ясував, що в жодній із них не було хоча б маленької сімейної бібліотеки. Як зазначав директор Павлівської середньої школи, учительському колективу вдалося досягти створення в кожній учнівській родині бібліотеки художньої літератури.

Магістральною є думка вченого про необхідність улаштування особистої бібліотеки вчителя. В. О. Сухомлинський мав свою бібліотеку, до якої добирав лише те, що становило значну художню цінність. Бесіди з її читачами приносили йому радість, бо, як він описував, розширювали його педагогічний кругозір [5, с. 45–46]. «Моя особиста бібліотека – це мої мудрі вчителі, до яких я приходжу щоденно порадитися: де істина? Як її пізнати? Як перекласти з душі й серця старших поколінь у душу й серце підростаючого покоління моральні багатства, створені, нагромаджені, здобуті людством? Мої книжки – це мої вчителі життя, до яких якщо дня звертаюся із запитанням: як жити? Як бути взірцем для моїх вихованців? Як донести до їхніх сердець сяйво ідеалу?» – такий філософський зміст укладав Василь Олександрович у значення особистої бібліотеки.

Отже, аналіз праць В. О. Сухомлинського дає підстави стверджувати, що педагог розглядав шкільну бібліотеку не лише як книгозбірню, а передусім як важливий засіб виховання та інформаційного забезпечення навчання дитини, її розвитку. На його думку, шкільна бібліотека в різних варіаціях (шкільна, дитинства, отрочтва, історична, технічна тощо – визначені В. О. Сухомлинським типи шкільних книгозбірень.) – є центром духовного життя й джерелом духовного багатства дитини; обличчям та авторитетом школи. Це засіб виховання й розвитку (духовного, морального, громадянського, патріотичного, розумового, естетичного, трудового) школярів через різні форми роботи (Кімната Думки, гуртки, свята, читання позакласної літератури тощо). Квінтесенцією педагогіки вченого є його погляд на бібліотеку як об'єднавчий осередок школи, сім'ї, дитини довкола книжки, читання, що нині актуалізується в освітньому просторі. Прогностичною є ідея Василя Олександровича про шкільну книгозбірню як носія наступності поколінь, вічних моральних цінностей. Розвиваючи цю думку, зазначимо, що педагог у свій час написав оповідання й казки для дітей із глибоким виховним змістом, які увійшли до скарбниць і українських і зарубіжних шкільних бібліотек.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Зазначені твори В. О. Сухомлинського й нині широко використовують в освітньому процесі.

Список використаних джерел

1. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27 січ. 1995 р. № 32/95-ВР : станом на 28.01.2016 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>.
2. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. *Вибр. твори : в 5 т.* Київ, 1976. Т.2. С. 149–416.
3. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа. *Вибр. твори : в 5 т.* Київ, 1977. Т. 4. С. 7–390.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Харків : Акта, 2012. 538 с.
5. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. *Вибр. твори : в 5 т.* Київ, 1977. Т. 3. С. 583–582.
6. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. *Вибр. твори : в 5 т.* Київ, 1976. Т. 1. С. 55–208.

МИХАЙЛЕНКО І. І.

*викладач вищої категорії, викладач-методист,
КЗ «Чернігівський базовий фаховий
медичний коледж» Чернігівської обласної ради,
м. Чернігів*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В БЕЗПЕЧНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ КОЛЕДЖУ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Однією з основних концептуальних засад створення фахової передвищої освіти є створення сучасного освітнього середовища, яке сприятиме творчому розвитку й мотивації студентів до навчання. Такі негативні явища серед студентської молоді, як насильство, булінг та кібербулінг, секстинг тощо, не можуть не турбувати громадськість, освітян та батьків. Логічно, що виникає потреба створити безпечний освітній простір у закладі освіти, щоб захистити, убезпечити, запобігти наслідкам впливу на особистість несприятливих чинників. Під час дистанційної форми навчання в центрі уваги педагогів і батьків стоять такі питання: як студентам будувати стосунки з однолітками; електронне освітнє середовище; правила безпеки в Інтернеті; мистецтво ефективного спілкування батьків та викладачів зі студентами.

Аналіз сучасних досліджень засвідчує, що психологічна безпека освітнього простору освітнього закладу є визначальною умовою, що впливає на ефективність навчально-виховного процесу. Питанням організації середовища, вільного від проявів психологічного насильства, сприятливого для

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

всебічного розвитку та збереження психологічного здоров'я суб'єктів освітнього простору навчального закладу, аналіз літературних джерел свідчить і про значне збільшення уваги до питання проявів жорстокості в освітньому просторі. Існуючий стан проблеми мобінгу і булінгу в освітніх установах актуалізує потребу привернення уваги широкого кола громадськості. Проблеми сутності, структури, організації освітнього середовища вивчають українські та зарубіжні науковці, серед яких: Н. Гонтаровська, Б. Мау, К. Приходченко, С. Роціна, В. Рубцов, Я. Фруктова, А. Цимбалару, Т. Цюман, В. Ясвін. Питанням особливостей інклюзивного середовища закладу освіти присвятили праці А. Колупаєва, Л. Коваль, С. Миронова, Т. Софій, З. Шевців та інші.

Привертаємо увагу щодо удосконалення освітнього процесу за допомогою застосування різноманітних моделей співпраці викладач-студент, основною метою якого є забезпечення якості освітніх послуг, що їх надає навчальний заклад, та підвищення рівня результативності навчання студентів. Тривала практика викладацької діяльності засвідчує, що не всі здобувачі освіти почувають себе безпечно в сучасному освітньому середовищі і під час дистанційної форми навчання також.

Суспільство очікує від навчального закладу не лише статусу освітнього ресурсу, а й простору розвитку та співпраці як усередині, так і з зовнішнім світом. Сучасне освітнє середовище створює неповторне індивідуалізоване та персоналізоване враження, де у кожного є можливість відшукати себе. Аби дійти розуміння безпечного освітнього середовища, слід означити, що є освітнім середовищем загалом. Освітнє середовище освітнього закладу – це місце, де: зустрічаються і взаємодіють не лише студенти та викладачі, а й батьки, мешканці району, гості коледжу; відбуваються не лише заняття, а й цікаві зустрічі, свята та концерти, лекції, семінари, тренінги тощо. Про це йде мова у Болонській декларації, метою якої є формування єдиного освітнього простору, зближення освітніх систем Європи, надання їм більшої відкритості та мобільності, створення різноманітного освітнього середовища професійної підготовки майбутніх фахівців.

Вітчизняні та закордонні науковці й практики трактують освітнє середовище, як частину життєвого, соціального середовища людини, що є сукупністю всіх освітніх чинників, які безпосередньо чи опосередковано впливають на особистість у процесі навчання, виховання та розвитку; виховний простір, що формує особистість. На сучасному етапі освітній простір/середовище має декілька смислових відтінків та може розумітися як розвиток технологій навчання; освітній простір виступає як особистий простір суб'єктів; як дидактичний; як соціально-освітній; як духовно-педагогічний, культурно-освітній.

Освітній простір/середовище – це певний педагогічний феномен, що передбачає тісний контакт людини із оточуючим її середовищем. У результаті

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

такої взаємодії відбувається осмислення і пізнання всіх носіїв культури. Освітній простір/середовище – це система соціальних зв'язків в освітній галузі, яка базується на взаємодії суспільства і соціальних інститутів освітньої спрямованості, діяльність яких спрямована на виконання таких завдань:

- формування у студентів компетентностей, важливих для успішної соціалізації особистості;
- упровадження демократичної культури, захист прав дитини і формування демократичних цінностей;
- запобігання та протидія таким негативним явищам серед студентської молоді як насильство, кібертретирування, булінг тощо;
- формування у студентів життєвих навичок (психосоціальних компетентностей), які сприяють соціальній злагодженості, відновленню психологічної рівноваги;
- запобігання та протидія торгівлі людьми, формування у молоді таких життєвих навичок, як спілкування, прийняття рішень, критичне мислення, управління емоціями, стресами та конфліктними ситуаціями, формування цінностей та набуття відповідних компетентностей;
- формування морально-етичних, соціальних, громадянських ціннісних орієнтирів, виховання національно свідомої, духовно багатої, фізично дужої особистості;
- профілактика девіантної поведінки, правопорушень та злочинності серед неповнолітніх;
- профілактика залежності та шкідливих звичок, пропаганда здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я як найвищої соціальної цінності;
- формування в творчого середовища, залучення студентів у позаурочний час до спорту, творчості, мистецтва, інших громадських заходів з метою їх позитивної самореалізації, соціалізації;
- розвиток творчої співпраці педагогічного колективу, студентів і батьків на засадах педагогіки партнерства.

Отже, незважаючи на значну кількість наукових праць, у яких прямо чи опосередковано розглядається питання підготовки майбутнього фахівця в безпечному освітньому середовищі, проблеми ще існують, і в період дистанційної форми навчання також.

Викладачам коледжів (ЗФПО) потрібно набувати ґрунтовного досвіду у цій справі. Тому необхідним є подальше теоретичне дослідження порушеної проблеми з метою формування безпечного освітнього середовища як в стінах навчального закладу, так і під час дистанційної форми навчання.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

2. Закон України «Про фахову передвищу освіту» від 06.06. 2019.
3. Гонтаровська Н. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини. Київ : Дніпро-VAL, 2010. 623 с.
4. Цимбалару А. Освітній простір: сутність, структура і механізми створення. *Український педагогічний журнал*. 2016. С. 41–50.
5. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища : методичний посібник / за заг. ред. Цюман Т. П. Київ, 2018.

ПАВЛОВА Т. С.
науковий співробітник
відділу початкової освіти ім. О. Я. Савченко,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В КООРДИНАТАХ ПЕДАГОГІКИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Динамічні процеси реформування чи не найдужче торкнулися галузі початкової освіти. Причому, і це очевидно, склалась невідповідність між накопиченим стихійним досвідом шкільної практики в пошуках резервів досягнення результатів освіти і станом обґрунтування цих процесів у системі підготовки вчителя.

Зниження вікового порогу навчання в школі висуває на чільне місце проблему врахування можливостей учнів, їхніх потреб, інтересів, емоційних станів. Адже в надрах навчальної діяльності молодшого школяра дозрівають основні зміни особистісного характеру. Джерелом і засобом досягнення цієї мети є створення розвивального середовища, стиль навчального спілкування, включення кожної дитини в процес пізнання з метою самовираження, творчості, досягнення успіху.

У відповідь на виклики часу науково доведено, що акценти в підготовці вчителя мають бути перенесені з вивчення стандартних, інваріантних станів на механізми оволодіння особливим, прилучення до перспективних моделей досвіду практичної освіти, в тому числі з погляду ретроспективи.

У науковій літературі емоційна культура розглядається як показник сформованості пізнавальних процесів і важлива характеристика особистості в детермінації її соціального розвитку, модальності зв'язків з навколишнім світом.

Вікова сензитивність молодших школярів у розвитку уяви, фантазії, механізмів наслідування надає широкі можливості для розгортання взаємодії з мистецьким твором не лише з метою самовираження, творчості й спілкування, водночас й вироблення соціальних орієнтирів, стійкості внутрішнього світу й практики життєдіяльності.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Аналіз наукових напрацювань, що стосуються виховання емоційної культури, дає підстави для підтвердження розвитку цього педагогічного феномена в педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Учений вважав, що «виховання взагалі є цілеспрямованою діяльністю, успіх якого вирішальною мірою визначається тим, за яких умов, за яких обставин ця діяльність відбувається» [1, с.138]. Тонкий знавець дитячої душі В. Сухомлинський відзначав, що «діти живуть своїми уявленнями про добро і зло, про честь і безчестя, про людську гідність; у них навіть своє вимірювання часу» [2, с. 118].

За В. Сухомлинським, «якщо дитина бачить світ життєрадісними очима, якщо кожне явище навколишнього життя повертається до неї тим боком, який освітлено красою, тонкістю, ніжністю, тендітністю, вона легше піддається вихованню» [3, с. 149].

У контексті формування емоційної сфери дітей В. Сухомлинський надавав значної ваги саме «геопсихічному аспекту», він прагнув, щоб дитинство пригадувалося «у яскравих сонячних образах: сад у білому вбранні цвітіння, неповторне звучання бджолиної арфи над полями гречки, глибоке, холодне осіннє небо з журавлиним ключем над обрієм...» [4, с. 261].

Формування у молодших школярів емоційної культури вимагає не тільки пошуків нового змісту, форм організації навчальної діяльності, але й перегляду усталених методичних поглядів на урок, його тривалість, оцінку успішності учнів, використання підручників, наочності, налагодження педагогічної взаємодії, забезпечення діалогу тощо. Різнобічна поінформованість В. Сухомлинського дозволила йому критично переосмислити надбання класичної і сучасної людинознавчих наук щодо інтересу як пружини особистісного розвитку, найенергійнішого мотиву пізнання.

У середовищі школи Павлиша культивувалися добро, краса, взаєморозуміння, взаємодопомога: «Як тільки маленька людина набуває здатності думати над тим, що її оточує, що безпосередньо стосується її, – вона починає відрізняти красу від мерзоти, чарівність від вульгарності», – відзначав В. Сухомлинський [5, с. 7].

Великий педагог разом із дітьми творив казки, оповідання морального змісту, висновки яких навчали бути добрими, чуйними, сердечними. До теми емоційної культури долучаються твори «Як дівчинка побачила себе», «Бо я людина», «Щоб не наколовся». У художніх мініатюрах «Горбатенька дівчинка», «Оце задача», «Скляний чоловічок» є можливість зробити висновки про необхідність відчувати страждання іншої людини, відчувати сором у ситуаціях, де кривдять старих, немічних, хворих.

Таким чином, стрижневою ідеєю досягнення цілісності, безперервності самотворення вчителя мають стати пріоритети педагогічних результатів в діяльнісно-ціннісному вимірі, з погляду суспільних вимог.

Список використаних джерел

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: наук. вид. Київ : Либідь, 2003. С. 138.
2. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : посібник для вчителів і методистів початкового навчання. 2-ге вид., доповн., переробл. Київ : Богданова А. М., 2009. 226 с.
3. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. *Сухомлинський В.О. Вибр. тв. : в 5 т.* Київ : Рад. шк., 1976. Т.2. 416 с.
4. Педагогічна і психологічна науки в Україні. Збірник наукових праць до 15-річчя АПН України у 5 томах. Том 1. Теорія та історія педагогіки. Київ: «Педагогічна думка», 2007. С. 261.
5. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа. *Сухомлинський В. О. Вибр. тв.: у 5 т.* Київ : Рад. шк., 1976. Т. 4. С. 7–390.

ПОПРУЖНА О. В.

викладач,

ВСП «Фаховий коледж транспорту та

комп'ютерних технологій

Національного університету

«Чернігівська політехніка»,

м. Чернігів

СОЦІАЛЬНО ЗНАЧУЩІ ЯКОСТІ МОЛОДИХ УКРАЇНЦІВ, ВИБУДУВАНІ НА ЯКІСНОМУ МОВНОМУ ҐРУНТІ

Нині важливо сформувати в молоді громадянсько-активні, соціально значущі якості, які вона зможе проявити в усіх видах діяльності, пов'язаних із захистом інтересів своєї родини, рідного краю, народу та Батьківщини, реалізації особистого потенціалу на благо української держави. У всіх цивілізованих державах сім'я, школа, суспільство ставлять перед собою завдання – виховати громадянина, патріота своєї країни. Тому в навчальному закладі навчально-виховний процес необхідно вибудовувати таким чином, щоб пробудити в студентів національні почуття, виховати повагу й любов до свого народу, до його віковичних моральних та духовних здобутків, а також самоповагу й гордість за свою Батьківщину, і на цій основі формувати суспільно значущі особистісні риси громадянина України: національну свідомість, духовність, трудову активність, морально-етичну, фізичну, екологічну і правову культуру. Цей тривалий і складний процес передбачає цілий комплекс дидактичних, організаційних, методичних, психологічних, виховних заходів. І рідна мова та література в цьому комплексі разом із історією України – не просто найголовніша складова, а й фундамент цієї ідеологічної системи.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Актуальними сьогодні є думки І. Огієнка та В. Сухомлинського про те, що до найважливіших ознак нації належить рідна мова, а з нею витворена культура, яка стає душею нації, її духом. Зокрема, В. Сухомлинський зазначав, що в руках педагога слово є могутнім виховним засобом, яке здатне піднести, звеличити людину в її власних очах, утвердити її патріотичну свідомість і громадянську гідність, на все життя відкрити в її серці невичерпні й вічні джерела любові до своїх предків. Любов до рідної мови – один із проявів патріотизму. Ще К. Д. Ушинський говорив, що мова народу є цілковитим відображенням батьківщини і духовного життя народу: «Засвоюючи рідну мову, дитина засвоює не самі тільки слова, їх додавання і видозміни, але безліч понять, поглядів на предмети, безліч думок, почуттів, художніх образів, логіку і філософію мови. Такий цей великий народний педагог – рідне слово» [1].

Престиж мови залежить не від неї самої, а від її носіїв. На жаль, не всі українці усвідомлюють це. Тому українська мова в нашій державі стане престижною тоді, коли ми не будемо її соромитися, коли оволодіємо усім багатством її, навчимося гарно, виразно, правильно говорити українською і будемо пишатися, що ми, українці, маємо таку чудову мову.

Безумовно, показовим у формуванні студента як особистості є приклад викладача, зокрема й у ставленні до мови. Важлива роль у цьому належить не лише філологам (хоча їм передусім), а й іншим педагогам. Викладання загальноосвітніх, гуманітарних, фахових дисциплін українською мовою та послуговування нею у позааудиторному спілкуванні має позитивний вплив на мовну свідомість студентів. Викладач, який демонструє не лише високу культуру професійного мовлення, а й значний словниковий запас, уміння образно, навіть поетично висловлюватися, є взірцем для студентів. Студент, наслідуючи викладача, переймає його знання, уміння, манери тощо.

У ВСП «Фаховий коледж транспорту та комп'ютерних технологій Національного університету «Чернігівська політехніка» про творчу співпрацю студентів та викладачів свідчать конференції, предметні тижні, круглі столи, які розвивають творчі здібності, естетичні смаки, мовлення і мислення студентів, сприяють формуванню високоморальної особистості, виховують інтерес до народних традицій, повагу до рідного слова. Урочиста атмосфера панує у коледжі щороку, коли в рамках відзначення Дня української писемності (9 листопада) викладачі та студенти долучаються до написання Всеукраїнського диктанту національної єдності, під час проведення міжнародних конкурсів з української мови імені Петра Яцика та мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка, які об'єднують знавців української мови, сприяють піднесенню престижу рідної мови в Україні та утвердженню її державного статусу, вшановують Великого Кобзаря, поета світового рівня – Тараса Григоровича Шевченка.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Незаперечним є той факт, що всі знання й уміння викладача передаються студентам лише завдяки живому й безпосередньому спілкуванню з ними. Щоб виховати грамотних майбутніх спеціалістів, мовлення викладачів має бути для студентів зразком, а для цього потрібно дотримуватися мовних норм у спілкуванні й не бути байдужими до мовлення студентів. Інтелект, почуття, характер, мета та інтереси людини віддзеркалюються в тому, що і як вона говорить. Пріоритетними є інтелектуальні мовно-літературні ігри, які сприяють не тільки поглибленню знань, а й розвитку інтересу до української мови. Не менш важливими є мовні квести, конкурси знавців української мови, інформаційні години, рольові ігри.

Таким чином, виховуючи любов до української мови, формується ціннісне ставлення молоді до держави, культурних і духовних надбань народу, гордість за сучасне й історичне минуле країни та почуття патріотизму. Виховання любові до Батьківщини розглядається В. Сухомлинським у єдності з вихованням до рідного слова: «Школа стає справжнім осередком культури лише тоді, коли в ній панують чотири культу: культ Батьківщини, культ людини, культ книжки й культ рідного слова» [3, с. 101]. Треба вміти навчити студентів уважно (інколи з олівцем) читати наукову, технічну, публіцистичну, художню літературу. Викладач зобов'язаний бути не тільки компетентним фахівцем із високою науковою та діловою кваліфікацією, виконавською дисципліною; не лише духовно багатогою особистістю, що несе моральну відповідальність за освітню діяльність; викладач має бути водночас комунікабельною особистістю з високою культурою педагогічного мовлення, вмінням вести діалог, дискутувати, забезпечувати позитивний моральний та емоційний настрій у педагогічній взаємодії.

Список використаних джерел

1. Белебега І. Українська еліта. Харків, 1999.
2. Сухомлинський В. О. Моральні заповіді дитинства і юності. Київ, 1966.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 3. 670 с.
4. Сухомлинський В. О. Слово про слово. *Сухомлинський В. О. Вибр. твори* : в 5 т. Т. 5. Київ : Рад. шк., 1976 – 1977. С. 160–167.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Сухомлинський В. О. Вибр. твори* : в 5 т. Т. 3. Київ : Рад. шк., 1976 – 1977. С. 277–279.

ПОТЮК С. В.

*здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка,
м. Дрогобич*

**ВИКОРИСТАННЯ КАЗОК В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ЗАСОБУ
ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

У сучасних умовах суспільства відбуваються динамічні процеси, що висувають нові вимоги до особистості молодшого школяра та безпосередньо впливають на фізичний, духовний і соціальний стан індивіда, тому важливо розвинути в них інтерес до набуття знань про власне здоров'я, ініціювати розуміння цінності збереження і зміцнення здоров'я.

Для вирішення проблемної ситуації переглянемо надбання українського педагога, вчителя, директора школи, публіциста та філософа Василя Олександровича Сухомлинського, що є безцінним скарбом у сучасній педагогічній системі. Педагогічна спадщина багатогранна, яка ґрунтується на поєднанні розумового, фізичного, трудового, естетичного та морального виховання. Творчий доробок налічує понад 1500 творів: казки, есе, притчі, новели, етюди, бувальщини, оповідання. В працях педагога відбувається переосмислення здоров'язбережувального середовища та впровадження здоров'язбережувальних технологій у навчально-пізнавальну діяльність.

В одній із праць «Серце віддаю дітям» вчений-практик писав: «Я не боюся ще раз і ще раз повторити: турбота про здоров'я – найважливіша праця вихователя. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили» [1, с.103].

Казка для молодшого школяра – один із способів передачі прихованої інформації, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та морально-етичного аналізу.

У початковій школі широко використовуються збірки казок Василя Олександровича, а саме: «Вічна тополя», «Казки школи під голубим небом», «Чиста криниця». Здійснюючи аналіз казок Василя Олександровича спостерігаємо особливість обсягу не більше, ніж 150 слів та майстерність творення, яке характеризується узгодженістю, простотою та досконалістю. З точки зору ролі казки у формуванні здоров'язбережувальної компетентності відбувається фокусується увага на морально-духовний, особисто-творчий розвиток та отриманні позитивного настрою для всіх учасників. У другому класі учні вивчають творчість видатного педагога. Наприклад, в підручнику «Українська мова та читання» О. Я. Савченко відбувається ознайомлення із казкою «Як Наталка в Лисиці хитринку купила», в якій розповідається про

хитрощі, які не люблять совісті, оповіданням «Глуха дівчинка» та творами «Нехай будуть і Соловей, і Жук», «Хлопчик і Дзвіночок Конвалії».

Для ефективності впливу роботи над казкою вчителю потрібно дотримуватись етапів:

1. Підготовчий етап – вибір казки відповідно до потреб, попередніх знань та досвіду молодшого школяра. Створюється особлива казкова атмосфера уваги та довіри до внутрішнього світу.

2. Ознайомлення зі змістом казки: вступна бесіда чи передбачення відповідно до заголовка, первинне сприймання змісту казки, читає педагог та одночасно слідкує за поведінкою кожного учня.

3. Поглиблений смисловий та структурний аналіз казки із застосуванням арт-терапії, сендплею.

4. Введення морального правила: рефлексивний аналіз змісту прочитаного, з якої учні фронтально складають гуманне правило, в якому виражають свої думки та судження, які обов'язково враховуються.

Аналіз казки доцільно проводити, так що учні початкових класів робили відповідні оцінки та судження дій та вчинків героїв на підсвідомому рівні, слід зосередити діяльність над розвитком уваги до переживань та настроїв, опираючись на досвід школярів, розвитком зв'язного мовлення.

У Новій українській школі передбачені форми роботи над казкою: розповідь, аналіз, медитація, інсценування, драматизація, створення казки, лялькотерапія, сендплей, музикотерапія тощо.

Таким чином, опираючись на думки Сухомлинського, щодо впливу казок ми можемо стверджувати, що казка – це засіб духовного та емоційно-естетичного розвитку, викликає зацікавлення до навколишнього світу, мистецтва, краси людини, її вчинків, праці, поваги до самого себе, які учень пізнає розумом та серцем.

З метою формування здоров'язбережувальної компетентності доцільно застосовувати казки В.О. Сухомлинського в навчально-пізнавальній діяльності початкової школи, тому що за допомогою них можливо сфокусувати увагу молодших школярів на особисто-творчий та морально-духовний розвиток.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибр. твори*: у 5 т. Київ : Рад. Школа, 1976–1977. Т. 3. С. 9–279.

СТЕПАНОВИЧ К. М.
старший науковий співробітник,
Педагогічний музей України,
м. Київ

**ОНЛАЙН-ПРОЄКТ «СУХОМЛИНСЬКИЙ СЕРЕД ЗІРОК»:
УЧАСНИКИ, КОНТЕНТ, ВЕБРЕСУРСИ**

Педагогічний музей України має багаті фонди (понад 46 тисяч одиниць зберігання), які складаються переважно з педагогічної літератури різних історичних періодів. Серед музейних книжкових пам'яток є унікальна колекція «Українська дитяча книга 1885-1923 рр.», яка викликає найбільший інтерес у вихователів, вчителів, батьків, викладачів вишів, студентів та всіх, хто цікавиться історією української освіти і розвитком педагогічної думки.

З метою популяризації цієї колекції у 2020 році на офіційній сторінці музею у соціальній мережі «Фейсбук» було започатковано проєкт «Доступні фонди Педагогічного музею», у дописах якого поширювалися загальнопедагогічні видання у текстовому форматі word та дитячі видання у аудіоформаті – «Аудіофонди педмузею» (авторка і куратора проєкту – старший науковий співробітник музею Кіра Степанович). Дописи проєкту доступні за хештегами [#доступні_фонди_педмузею](#), [#аудіофонди_педмузею](#)

На початку існування проєкту його основною метою було створення змістової доступності видань із фондів музею для осіб з порушеннями зору, але статистика охоплення дописів, їх вподобання та коментування показали, що проєкт актуальний абсолютно для всіх.

У 2021 році в межах «Аудіофондів педмузею» було започатковано окремий онлайн-проєкт «Сухомлинський серед зірок», в якому дитячі твори Василя Сухомлинського читають зірки українського спорту. Допис у Фейсбуці містить фото спортсмена, стислу інформацію про нього, перелік озвучених творів та посилання, перейшовши за яким можна прослухати казки В. Сухомлинського. Наприклад, перший допис проєкту містив таку інформацію: «Цей час настав! Проєкт «Сухомлинський серед зірок» розпочинається! Перший зірковий голос належить паролімпійському чемпіону з плавання Олександрю Мащенко (Aleksandr Mashchenko). Ви почуєте такі твори В. Сухомлинського: «Гомінкий струмок і мовчазна ріка», «Пень і Дубок», «Як бджола стала золотою», «Як зайчик грівся взимку проти місяця», «І як воно виросло на дорозі?». Приємного прослуховування: <https://cutt.ly/1RPKaRi>. На фото: Олександр у басейні в процесі плавання. Фото взяте зі сторінки Олександра у Фейсбук»

Перші 10 аудіозаписів було опубліковано у Фейсбуці з листопада по грудень 2021 року. Свої зіркові голоси казкам Василя Сухомлинського подарували такі зірки українського спорту: Заслужений майстер спорту

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

України з лижних гонок та біатлону, багаторазова призерка паралімпійських ігор Світлана Трифонова, олімпійський чемпіон з греко-римської боротьби Жан Беленюк, Заслужений майстер спорту, чемпіонка та призер Паралімпійських ігор з плавання та лижних гонок Олена Акоюн, паралімпійський чемпіон Токіо-2020 зі стрибків у довжину Владислав Загребельний, чемпіонка України з плавання Софія Федоренко, бронзова призерка Паралімпійських ігор 2016 р. (Ріо-де-Жанейро), чемпіонка Паралімпійських ігор 2020 р. (Токіо) Марина Литовченко, Заслужений майстер спорту, чемпіонка Паралімпійських ігор у Токіо зі штовхання ядра Марія Помазан, фехтувальник, чемпіон Паралімпійських ігор 2016 р. Андрій Демчук, 4-кратна чемпіонка, срібна та бронзова призерка Паралімпіади Анна Стеценко. Кожному учаснику були надані тексти 5 казок В. Сухомлинського у зручних та доступних текстових форматах (оскільки деякі спортсмени мають порушення зору). Твори надавалися в довільному порядку, але кожен з учасників знаходив той твір для озвучення, який відгукувався саме йому.

Першою десяткою аудіозаписів було охоплено 37596 осіб (згідно зі статистикою Фейсбуку). Але остаточну кількість охоплених визначити не можливо, оскільки (за відгуками та приватними повідомленнями авторці проєкту) було багато випадків, коли аудіо завантажували та передавали слухати іншим. Особливо актуальними аудіозаписи казок В. Сухомлинського стали у лютому-травні 2022 року, під час повномасштабного вторгнення росії на територію України.

Проєкт «Сухомлинський серед зірок» реалізується на двох вебресурсах: на офіційній сторінці музею у Фейсбуці (дописи доступні за хештегом [#Сухомлинський_серед_зірок](https://www.facebook.com/МузейВасиляСухомлинського)) та на сайті музею: <https://cutt.ly/TCVg95p>. Наступні десять аудіозаписів проєкту буде опубліковано на зазначених ресурсах у вересні-листопаді 2022 року.

Наголосимо, що казки та оповідання В. Сухомлинського – це наша національна спадщина, наше національне надбання, яке надихає нас і додає нам сил, особливо в цей складний час.

ТОЦЬКА Т. П.

*директор закладу дошкільної освіти
(ясел-садка) комбінованого типу
«Ялинка» імені В. О. Сухомлинського
Управління освіти і науки Броварської міської ради
Броварського району Київської області,
Всеукраїнського центру із розповсюдження
та впровадження ідей В. О. Сухомлинського,
м. Бровари*

**ШЛЯХ ПЕДАГОГА ДО СЕРЦЯ ДИТИНИ
ЗА ЛІТЕРАТУРНИМИ ТВОРАМИ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО
(ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІДЕЙ В.О.
СУХОМЛИНСЬКОГО
В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС РОБОТИ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ)**

«Ти станеш справжньою людиною лише тоді, коли зрозумієш, що таке важко... Не йди легким шляхом. Йди по самому тяжкому. Подолання труднощів звеличує людину. Той, кому нестерпно тяжко і хто подолав труднощі, зовсім по-іншому бачить світ і розуміє людей», – так зазначав В.О. Сухомлинський в своїй книзі «Народження громадянина» [2, с. 306]. Кожен з нас вочевидь ставив перед собою такі питання: «В чому полягає суть і сенс людського життя? Яке призначення має людина на землі?» А відповідь дає нам Василь Олександрович в «Листі до дочки». Він говорить про те, що вихователь, вчитель завжди стоїть посередині між двома великими речами: з одного боку наші знання, а з другого боку – дитина, маленька людина, з якої треба створити Людину! І далі він каже:

«Головне – це уміти зрозуміти, що велике в людині складається по крихтах з усього, що вона робить у дитинстві, що вона відчуває і переживає».

«Створити людину, це не означає перекласти знання із скарбниці мудрості в голови наших вихованців. Ні, це процес незрівнянно складніший».

«Якщо тобі вдалося доторкнутися до найтонших струн людського серця, будь скупю на слова. Чим дорожча святиня, тим глибше в серці її треба берегти. Пам'ятай, однак, що знання – це ще не ідея і тим більше не переконаність».

«Добивайся того, щоб учень твій уже в дитячі роки в чомусь залишив частинку себе, у щось вклав свою душу, в турботах про щось рідне і потрібне для нашої Вітчизни перехвилювався і перестраждав. Нехай пронесе твій вихованець цей громадянський біль, ці патріотичні тривоги і турботи через усі роки дитинства, отрочтва, ранньої юності».

І закінчує він лист такими словами: «Кожному вчителеві доводиться шукати свою доріжку, тому що в кожного свої вихованці і кожний з них – неповторна людська особистість. Раджу тобі: думай про це завжди».

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Ці слова Василя Сухомлинського є завданням для нас педагогів.

Пізнання людиною самої себе, таємниць свого життя – один з аспектів її духовного пошуку, що сягає углиб століть.

Кожна людина в юності проходить шлях пошуку самого себе прагне вивчити і оцінити свій потенціал. Але нікому не дано вичерпно пізнати свій потенціал і визначити майбутнє, адже кожен може накреслити свій власний шлях створення себе.

З огляду на події в житті нашої країни, жорстокість воєнних подій, втрати людей – все це дає привід задуматись над тим, що є таке Людина та її ставлення до інших людей.

Василь Сухомлинський в своїх працях «Серце віддаю дітям», «Сто порад вчителю», «Батьківська педагогіка», «Як виховати справжню людину» наголошував, що «в роки дитинства не може бути легкого й безтурботного виховання. У дитинстві закладається людський корінь. Жодної людської рисочки природа не відшліфовує – вона тільки закладає, а відшліфовувати нам – батькам, педагогам, суспільству».

І далі він говорив: «У творенні найкрасивішого й найвищого, що є на землі, – Людини – незрівнянно більше одноманітної, втомливої, часто неприємної праці, ніж праці, яка давала б тільки задоволення. В істині – «діти – радість життя» - глибокий зміст, але й глибока суперечливість. Дитина сама по собі не може бути джерелом радості; в людині, що повторює батька й матір на новій основі, справжнім джерелом радості для батька й матері є передусім те, що вони зуміли вкласти в неї. В любові до дітей розкривається найвища людська якість – почуття власної гідності».

Отже, народитись людиною – це лише половина справи. Головне – стати людиною! Як же нам, вихователям, пояснити маленьким дітям, що означає стати людиною, як знайти шлях до їх сердець?

В.О. Сухомлинський залишив нам, педагогам і дітям надзвичайно цінний скарб – свою літературно-педагогічну творчість, дидактичний засіб, який дозволяє вихователю впливати на дітей не тільки опосередковано, а й прямо, засобами художнього слова. Твори Василя Олександровича спонукають розум і почуття і дітей, і педагогів до аналізу вчинків героїв і до висновків.

Оповідання і казки В.О. Сухомлинського дають нам, педагогам підґрунтя для роздумів про важливі якості виховання людини – терпимості і блага, добра і гуманізму, пріоритету духовного над матеріальним, прагнення жити по совісті і разом з тим вказують на ті основні напрямки роботи, які стоять перед педагогом у вихованні дітей.

Австралійський педагог Алан Кокеріл говорив, що спадщина В.О. Сухомлинського має велике значення у вихованні дітей. В роздумах Василя Олександровича про те, як виховати справжню людину, А. Кокеріл відмічає три основні якості, які необхідно виховувати у дітей, це:

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

1) виховання здатності співпереживати, тобто виховання доброти, **виховання серця**;

2) розвиток допитливості – це **розвиток інтелекту**;

3) виховання творчого відношення до праці – це, власне, **ставлення людини до праці**.

І коротко він називав це - **вихованням серця, розуму та рук**.

Виховання серця, що це?

Як його виховувати? Нам у цьому допоможуть оповідання і казки В.О. Сухомлинського для дітей.

Головне завдання вихователя закладу дошкільної освіти з питань виховання дітей дошкільного віку має бути виховання серця дітей, виховання моральних рис характеру, високих моральних почуттів і форм моральної свідомості, моральних переконань і відповідної поведінки, виховання любові до рідного краю, до свого народу.

Виховання серця дитини: «... це головне і основне з чого має починати роботу педагог. Що включає в себе це поняття? В дитячі роки необхідно сформувані у дитини тонкість і емоційну культуру сприймання навколишнього світу – пізнання людини, здатність до переживань, емоційну чутливість, сердечність і водночас, паралельно з цим, – почуття власної гідності, людської гордості, недоторканності до всього особистого, інтимного.

- Це передусім творення дитиною радостей для інших людей і переживання особистого щастя й гордості у зв'язку з цим. Я домагався того, щоб у кожній дитини в серці найрадіснішим, найдорожчим, найсвятішим були мати, батько, брати і сестри, друзі. Щоб дитина готова була віддати все для блага і радості найдорожчих для себе людей, щоб це віддавання творення було найголовнішою духовною потребою. Я прагнув до того, щоб відносини дитини з іншими людьми – і дома, і в школі – будувалися на обов'язку й відповідальності. Осмислення й переживання дитиною свого обов'язку перед матір'ю, батьком, учителем – саме з цього має починатися пізнання дитиною світу людини.

- По-друге, творення й збереження краси в усіх її багатогранних проявах.

- По-третє, домогтися того, щоб вихованця вже в дитинстві хвилювало сучасне і майбутнє Вітчизни.

- По-четверте, культивування й розвиток співчуття, жалості (не біймося цього слова й тих благородних почуттів, які воно несе!) до всього живого й красивого, розвиток сердечної чуйності до прекрасного в природі. Це, зрештою, культивування жалості й до людини. Треба вміти жаліти людину»

Про це говорить Василь Олександрович в книзі «Виховуємо громадянина» [3, с. 293]

В оповіданні «Чекає своєї години» В.О. Сухомлинського йде мова саме про те, чому в дитинстві батьки мають закладати в дитячі серця зерна моралі,

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

добра, любові і відшліфовувати їх протягом всього становлення дитини, виховуючи при цьому у дитини стержень самоконтролю. Дитина має контролювати свої вчинки, свою поведінку в побуті і чинити так, щоб нікому не приносити шкоди. Нажаль, в оповіданні «Чекає своєї години» йде мова про те, як через багато років на полі проросло зерно чортополоху, яке довго лежало в землі і не проростало. Та ось, це зерно отримало сприятливі умови для свого зростання і, нарешті, проросло. Чортополох дочекався своєї години. «Зерно» і Підліток. Чи можна порівняти їх між собою? Чому батьки, чекаючи багато років на дорослішання своєї дитини і вдячність за свої турботи, отримують лише «гіркі сльози» від свого виховання, адже всі хороші сподівання не здійснились. Замість хорошого сина отримали «чортополох». Чому? Що сталося? Хто винен? Що пішло не так у вихованні дитини? Причин цьому багато і у кожного вона інша. Але одне зрозуміло – в дитинстві батьки не змогли виховати справжню людину. Всім відомий такий вислів: «Людина завжди має залишатися людиною»

А що означає цей вислів – бути людиною! В закладі дошкільної освіти і в сім'ї дорослі на самому початку мають привчати дітей розуміти слова «можна», «не можна» і «треба», але головним є не лише визначити що «можна», і що «не можна» робити, а привчати дотримуватись цих правил кожного дня, навчатись контролювати себе. Адже моральне виховання – це мудре обмеження. Така людина здатна на гарні вчинки:

- вона допоможе знедоленому, нещасному («У кого радість, а в кого горе» [2, с. 15], «Всі добрі люди – одна сім'я» [3, с. 58], «А серце тобі нічого не наказало» [3, с. 152]);

- поділиться шматком хліба («Важко бути людиною» [2, с. 234]);

- дасть притулок беззахисному («Дівчинка, що не аплодувала» [2, с. 233], «Любов і жорстокість» [2, с. 227]);

- захистить старість і немічність («Бабуся і Петрик» [2, с. 235], «Старий пень», «Хай я буду ваша бабуся», «Комірчина для дідуся» [2, с. 42]).

- В.О. Сухомлинський зазначав, що будь-яке виховання, як нам уявляється, чи то екологічне, естетичне, моральне, повинно стати вихованням серця, яке народжує почуття, думки і вчинки. Серце – це джерело людяності в вихованні людині. Найстрашніше, коли «плаче серце, бо ці сльози витерти не можна» говорить В.О. Сухомлинський. («Позбирай її сльози» [2, с. 228]).

Недаремно В.О. Сухомлинський використовував такі словосполучення: «слухати серцем», «дивитись очима серця», «думати серцем». Василь Сухомлинський говорив: «Роки дитинства – це передусім виховання серця. Будь-який виховний процес без виховання серця неможливий. І часу для цього відпущено небагато, всього шість років, пізніше це зробити буде вкрай тяжко.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Що ж сприяє вихованню серця передусім? Відповідь одна – Добро, Любов і Краса. В цих поняттях є той живий вогник, від якого запалюються вогники сердець. Але ми всі знаємо, що вогонь можна запалити від вогню.

Краса – це те, що звеличує, одухотворяє, очищує, несе радість і світло.

Де можемо знайти красу?

В чому вона?

Без ніяких вагань можна сказати: «В Природі, мистецтві, в Людині, її вчинках»

Природа – це скарбниця краси. Люблячи природу, спілкуючись з нею, людина збагачується духовно, чуттєво, заряджається енергією добра. Без спілкування з природою важко собі уявити виховання серця.

Про красу природи рідного краю у В.О. Сухомлинського говориться майже в кожному оповіданні.

Але хочеться зупинитися на таких як «Віл і ясенець» [2, с. 73]. В цьому оповіданні Синичка оспівувала красу заходу сонечка і гру кольорів на кризі ясенцю. Розчуленому волу захотілось побачити цю красу. Він зайшов у ставок і пішов по тоненькому ясенцю, ламаючи його – чарівне дзеркало ясенцю розсипалось і із дна піднялась каламуть. Віл так і не побачив красу, про яку співала Синичка.

Про що говорить нам це оповідання. А філософія тут ось така – є люди, які вміють бачити красу дивуватись, зупинятись, зачаровуватись і оспівувати її, а є такі люди, які не навчені з дитинства зупинятись перед красою і дивами природи. Вони не бачать краси, не відчувають її серцем, краса не хвилює їх душу і вони здатні лише руйнувати красу, знищувати природу і при цьому не замислюються про збереження її.

Показовим про людину-руйнівника є оповідання В.О. Сухомлинського «Ліхтарник» [2, с. 75] в цьому оповіданні йде мова про те, як люди бездумно знищили ліси і від такої руйнівної діяльності щезла «повновода, глибока, тиха і ласкава річка; виснажились студені джерела, задихнулась від спраги ріка і померла; зникли зелені луки.» і лише один старий ліхтарник продовжував засвічувати на стовпі ліхтар, який колись давно вказував шлях кораблям. Маленький онук Сергійко запитав дідуся:

- Дідусю, навіщо ви засвічуєте ліхтар? Ріки ж давно немає.
- Щоб люди краще бачили свою дурість.

Дуже актуальним і показовим є для нас це оповідання та відповідь дідуся. Згадаємо як вирубуються у нас ліси і вивозяться поїздами за кордон, а бурштинова лихоманка? Скільки знищено лісів? Скільки річок висохло від бездумної діяльності людей? Про що вони думають і дбають? Однозначно не про збереження природи рідного краю.

Василь Олександрович засуджував таку руйнівну діяльність і в багатьох творах він говорить про це, наприклад: «Вербу зрубали» [2, с. 211],

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

«Відломлена гілка» [2, с. 266], «Де ж тепер помостить вивільга» [2, с. 54], «Соромно перед соловейком» [2, с. 64] та інші.

А в оповіданні «Який слід повинна залишити людина на землі?» [2, с. 266] Василь Сухомлинський вустами дідуса запитує старого чоловіка, який приїхав до рідного села, а до цього багато переїжджав з місця на місце, ніде не затримувався, ні до чого не прив'язувався ні серцем, ні душею: «Хто ж ти такий? Що ж ти робив цілісіньке життя?»

Таке запитання повинен кожен з нас поставити перед собою і дати відповідь про те, який слід ми залишаємо про себе в цьому житті?

Старий чоловік не зміг відповісти на питання дідуса, але висновок для себе все ж зробить. «Не так треба було жити!» – такими словами закінчується оповідання і такий підсумок життя у старого чоловіка.

Отже, світ природи, його пізнання дає прекрасну можливість нам, педагогам залучати дітей до Краси, Добра і Здорового глузду.

Скільки б дитина не запам'ятовувала назв рослин, скільки б не посадила дерев і квітів, якщо при цьому не запалювати в ній любов – все буде даремно.

Дітям необхідно дати цю можливість, тобто зробити все, щоб вони періодично занурювались в світ природи, при цьому даючи їм певну свободу, можливість злитися, ввійти з нею в контакт. Пам'ять серця надовго збереже це спілкування.

І нехай не все запам'ятають діти з того, що б хотілося нам, вихователям, - головне не в цьому. Якщо в їх маленькі сердечка ввійдуть радість, любов, співчуття – це буде самим головним Знанням.

Розвиток допитливості, інтелекту – це друга основна якість, яку необхідно виховувати у дітей. Багато уваги приділяв Василь Олександрович виробленню у дошкільників та молодших школярів такого важливого загальнолюдського вміння, як уміння спостерігати за явищами і предметами навколишньої дійсності.

Відкриваючи дітям світ, ми формуємо у них за допомогою літературних творів В. О. Сухомлинського, цілісну його картину. Педагоги навчають дітей користуватися різними джерелами пізнання, вчать досліджувати об'єкти і явища безпосередньо в природі та домислювати отриману інформацію через такі оповідання, як «Як грибові сонце захотілося побачити», «Веселка в небі» [2, с. 130], «Сонце заходить» [2, с. 13], «Квітуча вишня» [2, с. 18], «Білі полотна» [2, с. 25], «Тихо в лісі взимку» [2, с. 51]

Оповідання і казки В.О. Сухомлинського допомагають дітям пізнавати світ цілісно, системно з опорою на власні відчуття та емоції. Діти, перебуваючи в природі в усій повноті сприймають об'єкти і явища, вони спостерігають і співставляють зміст казки чи оповідання з самим об'єктом, вчать відчувати, міркувати і діяти з цим об'єктом; споглядаючи вчать зрозуміти це явище, милуються і при цьому не завдають шкоди довкіллю. Обстежуючи об'єкт

природи діти спочатку сприймають його на емоціях, а пізніше обмірковують побачене і почуте. Вихователь обережно підводить дітей до наукового обґрунтування чи аналізу даного явища. Педагоги навчають дітей аналізувати свої відчуття, відрізнити об'єктивні ознаки та знаходять шляхи до розв'язання проблемних запитань.

Так, за допомогою оповідання «А що там за лісом?» [2, с. 9] діти дізнаються про безмежність і безкрайність світу. «Мене здивувало, що світ такий широкий. Мене зворушило, що така велика, багата Україна», – так говорив герой цього оповідання.

Яскраві враження отримують діти, коли спостереження певного явища природи супроводжується читанням оповідання. Діти отримують знання про світ природи з оповідань В.О. Сухомлинського «Туман над ставками» [2, с. 19], «Барвисте коромисло» [2, с. 44], «Де беруться срібні павутинки» [2, с. 48], «Весняний дощ» [2, с. 52]. Ознайомитись з явищами природи діти можуть в оповіданнях «Причина, явище, наслідок» [2, с. 123], «Як прокинулось макове зернятко» [2, с. 135], «Павутиння» [2, с. 206], «Як починається осінь» [2, с. 49]. Ці оповідання також навчають дітей встановленню причинно-наслідкової залежності.

Таким чином, за оповіданнями В.О. Сухомлинського дитина пізнає світ, зв'язки в ньому, знайомиться з умовами життя рослин, тварин та основними його закономірностями, вчиться існувати відповідно до цих законів, знаходити своє місце в світі та почуватись щасливою.

Василь Олександрович зазначав, що «дитяче сприйняття світу, яке відрізняється від сприйняття його дорослими, це – «своєрідна художня творчість». Тобто дитина не просто пізнає світ, а й наділяє його такими властивостями, які викликають у неї різноманітні почуття й емоції. Тому різні види художнього осягнення дійсності належать до найдієвіших засобів підсилення дитячої творчості. «Обра, сприйнятий і в той же час створений дитиною, несе в собі яскраве емоційне забарвлення. Діти переживають бурхливу радість, сприймаючи образи навколишнього світу і додаючи до них щось від фантазії. Емоційна насиченість сприйняття – духовний заряд дитячої творчості».

Творча спадщина В.О. Сухомлинського, на сьогодні, – не просто сторінка в історії нашої педагогіки, не архів, а арсенал, який вкрай необхідний педагогам для творення справжньої Людини, зазначав вчений Р. Арцишевський в статті «На шляху до людини».

В.О. Сухомлинський писав: «Я прагнув, щоб в усі роки дитинства навколишній світ, природа постійно живили свідомість учнів яскравими образами, картинами, сприйняттями та уявленнями, щоб закони мислення діти усвідомлювали як струнку будову, архітектура якої підказана ще більш струнким витвором – природою».

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Педагог повинен дбати про те, щоб дитина приводила у рух свої знання, вміла думати, аналізувати, застосовувати у практиці життя, використовувати для пояснення невідомого й проникнення в незрозуміле. Саме в дошкільному віці дитина робить перші кроки у пізнанні навколишнього світу. Формування світогляду у дітей починається тоді, коли дитина мислить, коли вона вчиться розглядати навколишній світ і відчуває себе частинкою його.

В.О. Сухомлинський зазначав: «Людина, яку ми виховуємо, повинна бути переконана: вона може перетворити все навколо себе в пустелю і знищити саму себе, якщо не навчиться бути мудрим, обачливим, дбайливим сином природи, а потім її володарем і господарем. Усе починається з дитинства – з дитячого мислення, з дитячого бачення світу».

Третьою властивістю, яку потрібно виховувати у дітей дошкільного віку – це **виховання любові до праці**.

Василь Сухомлинський широко застосовував у своїй роботі з дітьми практику трудових традицій з метою виховання у них працелюбства, поваги до праці людей. Це і праця дітей під час весняного і осіннього Тижня Саду, Дня першого снопа, Свята першого хліба, посадка квітів і догляд за ними, допомога старим людям села тощо. На думку В.Сухомлинського, «якщо дитина не знає праці, одухотвореної ідеєю творення краси, для людей, її серцю чужі чуйність, сприйнятливність до тонких, «ніжних» засобів впливу на людську душу, вона огрубляється і сприймає тільки примітивні «виховні засоби»: окрик, примус, покарання...».

Першими помічниками і прикладом для наслідування в праці Василя Олександровича вважав вихователів. «Радість праці – це передусім радість подолання труднощів, горде усвідомлення й переживання того, що ось ми, напружуючи фізичні й духовні сили, вийшли переможцями, піднялись на вершину, до якої довго прагнули.» Але «... треба духовно підготувати вихованців до праці, яка матиме яскраве громадянське звучання. Треба очистити юне серце від усього випадкового, скороминущого... Треба допомогти кожному знайти себе, виявити себе в улюбленій праці, оволодіти необхідними знаннями й уміннями, стати майстром». «Праця – це також сфера розкриття особистості, самоутвердження, самопізнання і самовиховання».

Педагог, надаючи великого значення єдності краси, праці і духовного спілкування, писав: «Краса виховує моральну чистоту, людяність, лише тоді, коли праця, яка створює красу, олюднена високими моральними спонуканнями, насамперед пройнята повагою до людини».

Проблемі виховання у дітей ціннісного ставлення до праці, як інших людей, так і власної, присвячено безліч художніх творів майстра. У них, звертаючись від імені літературних героїв до дитячої свідомості й сумління, Василь Олександрович порушує серйозні філософські питання ставлення до праці як основи існування людини, робить це на простих і зрозумілих дитині

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

прикладом із повсякденного людського буття. Наприклад: в казці В.О.Сухомлинського «Віл і Садівник» йде мова про те, як тяжко працювалось їм на полі господаря. Віл пригадав слова Садівника, які він сказав господарю «Ця кам'яниста грядка навіть Волкові не під силу». Але коли Садівник почав працювати, він під час роботи ще й співав. І ось яка розмова відбулась між ними.

«... Із нього піт тече, а він співає, і очі у нього веселі, радісні.

- Садівниче, тобі важко? – питає Віл, порівнявшись із ним.

- Ой, як важко... – відповідає Садівник.

- То чого ж ти співаєш і очі у тебе такі радісні?

- Бо я бачу цю мертву кам'янисту ділянку вже скопаною. Бачу на ній виноградні грона. Бачу радість в очах людей.

- Як же ти все це бачиш? – питає здивований Віл. – Цього є немає.

- Якби людина бачила тільки те, що є, вона не була б Людиною. Людина бачить своє майбутнє».

І це очевидно. Хіба мало ми маємо такого відношення до роботи у людей в нашому дорослому житті? Одна людина працює хоч і тяжко, та все ж не бачить результату своєї праці, а інша вміє планувати свою роботу, вміє ставити мету і радіти вже з того, що маленькими кроками наближається до її здійснення.

Вихователь повинен навчати маленьку дитину бажати і домагатись бажаного. Бажати того, що саме їй конче необхідно, що саме зробить її щасливою і, при цьому, принесе радість іншим. Яскравим прикладом художнього розв'язання такої філософської проблеми, як «щастя людини в праці» на рівні доступному дітям є оповідання В.О. Сухомлинського «Сяйна вершина і кам'яниста стежка».

В цьому оповіданні йде мова про одного подорожнього який поставив собі за мету піднятись на сяйну вершину гори. Тяжкою кам'яною стежкою йшов він не один день, але все ж подолав всі труднощі на шляху до вершини. В.О. Сухомлинський робить такий висновок: « Важкий кам'янистий шлях, кожен крок дається ціною великих зусиль, але перед людиною благородна мета – досягти вершини. Піднявшись на вершину, людина підносить себе, утверджує власну гідність. Вона відчуває себе сильною й мужньою, готова до подолання нових труднощів».

Отже і ми, вихователі, вчителі, батьки маємо ставити перед собою мету – виховати справжню Людину, добру, щиру, небайдужу до біди і радості своїх близьких, справжнього патріота своєї Батьківщини – людей достойними, здібними, розвиненими, самостійними і вільними.

А закінчити я хочу також словами В.О.Сухомлинського. Ось що він говорив про своїх дітей-випускників школи: «Завтра всі мої вихованці одержать свідоцтво про закінчення восьмирічної школи.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Я радий: вони здобули міцні знання, полюбили науку й книжку, навчилися мислити й розуміти навколишній світ і самих себе. Кожен з них знайшов себе – полюбив працю, пережив радість успіху в улюбленій справі, став майстром, творцем, володарем праці. Кожен став **справжньою людиною**. В кожному юному серці утвердилась чуйність до радощів і лиха інших людей. Усе, що діється в навколишньому світі, глибоко хвилює, тривожить юне серце, переживається як особисте. Серці моїх вихованців стали непримиримими до зла. Добро, правда, людяність радують, одухотворяють благородними почуттями, а зло, неправда, лицемірство обурюють, пробуджують волю до боротьби.

Мої вихованці чутливі до краси і передусім, до краси в людині. Я переконаний, що ніхто з них не образить людину, не принизить її гідність. Адже людство любити легше, ніж по-справжньому любити одну людину. Важче допомогти ближньому, ніж твердити: «Я люблю людей».

Вищою нагородою за працю, за тривожні дні й безсонні ночі є для мене те, що вихованці мої стали справжніми синами своєї Батьківщини: вони знають, якою дорогою ціною дістались їхньому поколінню щастя праці, матеріальні й духовні блага соціалізму. Для них дорога кожна стеблинка на рідній землі, вони готові віддати життя за ... Вітчизну».

Отже, щоб стати справжньою Людиною нам, педагогам, необхідно з раннього віку працювати над вихованням серця, розуму та рук наших вихованців.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 6 т. Київ, 1977.
2. Сухомлинський В.О. Чиста криниця. Київ, 1993. 287 с.
3. Сухомлинський В.О. Вічна тополя: Казки. Оповідання. Етюди. Київ, 2003. 272

с.

УСІК І. А.

*заступник начальника управління –
начальник відділу інституційного аудиту
управління Державної служби якості
освіти у Чернігівській області,
м. Чернігів*

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ НА ЗАСАДАХ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Повномасштабне військове вторгнення російської федерації в Україну, правовий режим воєнного стану створили жорсткі виклики для кожного керівника закладу освіти. За надзвичайно короткий час літнього періоду, з обмеженим фінансуванням, маючи абсолютно різну безпекову ситуацію, кожен керівник закладу загальної середньої освіти мав створити безпечне освітнє середовище для усіх учасників освітнього процесу, зокрема і для осіб з особливими освітніми потребами. Адже ця категорія здобувачів освіти є найбільш уразливою і тому в умовах війни потребує особливої уваги з боку педагогічних колективів та психологічної служби закладів освіти. Тому актуальною стає потреба у вмінні керівника закладу освіти володіти принципами антикризового менеджменту задля попередження виникнення кризи у діяльності освітньої установи, що гальмуватиме її функціонування. Разом з тим освітня галузь наразі суттєво відчуває потребу у підготовлених керівних кадрах, які ґрунтовно володіють принципами антикризового менеджменту для швидкого та ефективного прийняття управлінських рішень.

Уміння керівника закладу освіти на ранніх етапах діагностувати ймовірність виникнення кризових ситуацій у діяльності освітньої установи, класифікувати ступінь їх впливу на функціонування закладу освіти, спроможність виявити фактори, що спричинюють ці ситуації, своєчасно реагувати, використовуючи потенціал закладу освіти, чи вміння приймати ефективні управлінські рішення задля запобігання кризи – це і є основними важелями антикризового менеджменту.

Головним викликом сьогодні, що впливає на ефективність функціонування закладу загальної середньої освіти в умовах війни є створення безпечних умов для усіх учасників освітнього процесу, у тому числі і для осіб з особливими освітніми потребами. У першу чергу для керівника закладу загальної середньої освіти важливим є доречно підібрана модель організації освітнього процесу з врахуванням місця перебування здобувачів освіти, забезпеченням їх комп'ютерною технікою, наявністю відповідно обладнаного укриття та доступу до Інтернету кожного здобувача освіти та педагогічного працівника. Тому вміння керівника закладу загальної середньої освіти

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

аналізувати стан справ в освітній установі та приймати дієві управлінські рішення забезпечить ефективність діяльності освітньої установи.

Невід'ємною складовою діяльності закладу освіти є забезпечення сталості викладання та навчання. Здобувачі освіти з особливими освітніми потребами в умовах викликів сьогодення особливо потребують психолого-педагогічного супроводу та корекційно-розвиткових послуг. Важливими діями керівництва закладу загальної середньої освіти у цьому напрямку є збереження кадрового потенціалу висококваліфікованих фахівців та організація освітнього процесу у формі, що є безпечною для його учасників.

Унаслідок збройної агресії російської федерації велика кількість дітей з особливими освітніми потребами виїхали та тимчасово перебувають за кордоном, проте мають бажання продовжувати навчання в українських закладах освіти. Звідси виникає ще один виклик для керівника закладу освіти щодо належного визначення актуальних потреб і можливостей дитини та динаміки її розвитку. У цьому випадку важливим є своєчасне проведення комплексного вивчення та оцінки розвитку дитини. Проаналізувавши контингент учнів та виявивши здобувачів освіти, яким необхідна повторна комплексна оцінка, керівництво закладу освіти може організувати комплексне вивчення розвитку дитини в режимі онлайн командою психолого-педагогічного супроводу закладу освіти чи фахівцями інклюзивно-ресурсного центру, які відслідковували динаміку розвитку дитини та здійснювали первинне вивчення. Визначивши сильні і слабкі сторони та освітні потреби дитини, заклад освіти зможе належним чином організувати навчання та надати рекомендації педагогічним працівникам щодо організації корекційно-розвиткових послуг.

Умови сьогодення посилюють значимість асистента вчителя для дітей з особливими освітніми потребами, який забезпечує особистісно орієнтоване спрямування освітнього процесу та забезпечує досягнення учнями з особливими освітніми потребами результатів навчання. При організації закладом освіти дистанційного навчання осіб з особливими освітніми потребами роль асистента вчителя підвищується. Тому керівнику закладу освіти варто забезпечити організаційні та технічні можливості для повноцінної діяльності асистента вчителя.

Резюмуючи, маємо зазначити, що виклики сьогодення лише підвищили потребу освітньої галузі у продовженні процесів реформування, зокрема у професійній підготовці керівників закладів загальної середньої освіти, задля ефективного функціонування освітніх установ та попередження кризових ситуацій.

ЧЕМЕРИС А. В.

вчитель-методист, старший вчитель,

вчитель історії,

Гімназія №117 імені Лесі Українки,

м. Київ

ЯК ТЕПЕР НАВЧАТИ ІСТОРІЇ

*Без будь-кого з нас Батьківщина може обійтися,
але будь-хто з нас без Батьківщини – ніщо.*

В. Сухомлинський

24 лютого 2022 року в Україну прийшла повномасштабна війна. Це стало несподіванкою для переважної більшості українців. Для мене, вчителя історії, також. Добре знаючи, що таке війна в історії і до чого вона може призвести, я дуже сумнівався, що це може відбутися в Європі у ХХІ ст. Коли мої учні мене питали: «Як Ви думаєте, чи нападе Росія на Україну?», я відповідав, що Росія вже напала у 2014 році, але далі гібридної війни її керівництво не наважиться. Я помилився. Ніколи не міг уявити, що саме загроза смерті від військових дій змусить мене тікати з мого рідного селища в Бучанському районі Київської області.

Я вчителюю в Києві з 2001 року. За цей час в професійній діяльності пережив багато змін в школі. Нові програми, нові підручники, профільне навчання, впровадження інноваційних методів навчання, широке використання мультимедійних засобів, перехід до дистанційної освіти, перехід з математичного ліцею в гуманітарну гімназію. Все це вимагало певних зусиль і роботи над собою. Потрібно було шукати найефективніші методи роботи з дітьми. Я прихильник діалогу з дітьми і найширшого використання роботи з джерелами. Учні мають вміти відповідати на питання: «Чому?». Думаю, що вміння давати ґрунтовну відповідь на це питання диктується сучасністю. Читання й розуміння, вміння вільно висловлювати свою думку усно і письмово, критичне й систематичне мислення, здатність логічно обґрунтовувати свою позицію – це основні компетентності, якими повинен володіти учень, який вивчає історію.

Використання мультимедіа дало змогу збагатити арсенал вчителя історії широким спектром візуальних, яскравих відео-джерел. Для покоління сучасних учнів, для яких характерне кліпове сприйняття інформації, це, на мою думку, ідеальний підхід. Остаточо в цьому мене переконав карантинний період, викликаний пандемією на Covid-19. Дистанційне навчання історії, як при синхронному, так і при асинхронному режимі, найкраще реалізується через роботу з джерелами, обговоренні цих джерел з учнями. Дистанційна освіта закріпила в моїй повсякденній роботі такі технічні інструменти як Google

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Classroom, Classtime, Kahoot, Padlet, Learningapps тощо. Деякі з них я використовував і раніше, але зараз вони є звичайним видом діяльності, до якої звикли мої учні.

Ви спитаєте: «А як вплинула війна на вашу роботу?». Глобально ніяк. Вона лише змінила оцінку певних явищ, загострила інтерес учнів до тематики україно-російських відносин, боротьби за незалежність. І якщо ця тема раніше була актуальна раніше лише для певної групи учнів, то тепер вона цікавить більшість. Коли я вчився в університеті, то не розумів радянську тезу: «Вчитель історії – боєць ідеологічного фронту». Зараз я згоден з нею на 200 відсотків.

Учитель історії – це та особа в школі, від якої учні хочуть почути відповіді та пояснення на політичні питання. З моменту початку війни першими учнями, які зажадали поспілкуватися зі мною онлайн, були вихованці Історичного гуртка нашої гімназії. Вже 9 березня, коли я з сім'єю був у безпеці за 300 км від рідного дому, діти готові були зі мною спілкуватися. І після того, як ми обмінялися враженнями про власний досвід виживання в умовах війни, пролунали питання «Чому?». Учні цікавили мої пояснення, вчителя історії, щодо ситуації в нашій країні. Знаходячись в містах Західної України, в Польщі, Німеччині, Швеції, вони продовжували цікавитися відповідями на таке складне питання «Чому?».

Суголосний із словами В. Сухомлинського: «Найголовніше для вчителя – насамперед бачити дитяче горе, сум, страждання. Бачити і відчувати дитячу душу. В тому, як учитель ставиться до горя дитини, наскільки здатний він розуміти й відчувати дитячу душу, полягає основа педагогічної майстерності».

Весною я продовжував працювати дистанційно. Мав 20 уроків щотижня, оскільки наш освітній заклад розпочав роботу з дітьми із 14 березня. Ми викладати так, як робили це в часи карантину, але в умовах призупинення уроку на вимогу сирени про загрозу повітряного удару. Війна внесла свої корективи в роботу вчителя, однак вона не спроможна зупинити процес навчання в українських школах.

Мої дружина і син були змушені виїхати за межі країни. Але і я, знаходячись вже вдома, і моя дружина, вчитель географії, перебуваючи в Польщі, продовжуємо працювати зі своїми учнями дистанційно так, як тільки найкраще можемо.

ЮЩЕНКО В. В.

*викладач вищої категорії, викладач-методист,
ВСП «Фаховий коледж транспорту та
комп'ютерних технологій
Національного університету
«Чернігівська політехніка»,
м. Чернігів*

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА СТУДЕНТА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Тривалі карантини протягом двох років через Covid-19 та війна, розв'язана росією проти України, яка триває досі, змінили плани переважної більшості українських школярів, студентів та працівників освіти. Є велика імовірність того, що до офлайн-занять більшість українських здобувачів освіти восени не повернеться, отже, дистанційна освіта має стати більш інтерактивною, захопливою і такою, що спонукає до поглиблення знань.

Дистанційне навчання як нова форма навчальної взаємодії вимагає більшої уваги до тих навичок сучасного студента, які пов'язані з пошуком, аналізом та використанням інформації. Йдеться про інформаційну культуру як важливу складову інтелектуально-пізнавальної та навчальної діяльності молодого людини в умовах стрімкого розвитку новітніх інформаційних систем і технологій.

Дослідники розглядають і аналізують інформаційну культуру з різних точок зору, наприклад, Юрій Зубов зазначає, що «...інформаційна культура – це систематизована сукупність знань, умінь, навичок, яка забезпечує оптимальне виконання інформаційної діяльності, спрямованої на задоволення як професійних, так і непрофесійних потреб» [3, с.47].

Отже, викладач має добре володіти інформаційними знаннями й навичками, бути постійно націленим на розвиток власної інформаційної культури. «Школа починається з учителя», – говорив В.О. Сухомлинський. Завдання сучасного викладача – розвивати, виробляти та вдосконалювати інформаційну культуру студента як навичку, яка є необхідною як у навчальній, так і у майбутній професійній діяльності та від якої залежить якість й ефективність навчання.

У сучасних умовах доступності інформації та швидкого розвитку інтернет-технологій важливо пришвидшити формування інформаційної культури ще зі школи, доповнивши вивчення інформатики предметами інформаційної культури, інформаційної грамотності, медіакультури тощо. У межах таких дисциплін варто говорити про культуру пошуку, опрацювання, сприйняття, аналізу, використання, поширення інформації в сучасних умовах. Знання про сутність та різновиди інформації, способи її використання значно

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

полегшать учням майбутню навчальну діяльність як студентів у закладах вищої чи фахової передвищої освіти.

Важливою складовою інформаційної культури студента, як свідчить практика, є бібліографічна культура, тобто вміння працювати з різними інформаційними джерелами. Це вміння полягає насамперед у знанні суті та розумінні значення таких понять, як «авторський текст», «інтелектуальна власність», «цитата», «цитування», «бібліографічне посилання», «список використаної літератури», «плагіат» тощо.

Рівень інформаційної культури проявляється у розумінні того, що при вивченні будь-якої теми можна і треба використовувати всеможливі доступні інформаційні, документальні ресурси, – від бібліотеки до інтернету. Більше того, інтернет є інформаційним носієм, можливості якого активно й ефективно використовують і надалі будуть використовувати у навчальному процесі. Але ефективність цього використання, власне, й залежить від умінь і навичок у роботі з інформацією, тобто від інформаційної культури. Тому так важливо у навчальному процесі, використовуючи джерела при створенні певного тексту, працювати з цитатами, зазначати авторів, назви опрацьованих джерел чи ресурсів, інші вихідні відомості, список використаної літератури тощо.

Викладачеві варто звертати увагу на правильне використання джерел під час виконання самостійних студентських робіт, рефератів, доповідей, індивідуальних навчальних проєктів, курсових, дипломних робіт та ін., дбаючи таким чином про академічну доброчесність.

Важливо, що інформаційна культура студента є свідченням його інтелектуального рівня, адже передбачає не тільки вміння користуватись пошуковими системами, а й здатність порівнювати, аналізувати, відбирати, оцінювати інформацію, визначаючи її актуальність, новизну та ін. Це впливає не лише на якість навчальної діяльності студента, а й на розширення його світогляду, інтелектуальних та мисленнєвих здібностей, зростання інформаційних потреб, вироблення власних поглядів і вміння їх аргументовано ретранслювати.

Слушно зазначають О. Крайнік та Н. Дацько, що сьогодні «дія інформаційних потоків, які оточують кожну людину, особливо молодь, настільки різноманітна, що вимагає від неї не тільки знання законів інформаційного середовища, а також вміння орієнтуватися в них, і безпосередньо брати участь в його формуванні та перетворенні, й сприянні інформаційним контактам. Інформаційна культура особистості органічно пов'язана з особливостями інтелектуального розвитку» [2].

Таким чином, сучасна навчальна діяльність має опиратись на основні вміння, що характеризують сформовану інформаційну культуру студента, а саме вміння:

- 1) чітко формулювати інформаційні потреби і запити;

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

- 2) використовувати сучасні пошукові інформаційні системи;
- 3) здійснювати інформаційний пошук відповідно до поставлених завдань;
- 4) використовувати джерела різного цільового призначення та різних видів літератури (наукова, навчальна, довідкова, науково-популярна та ін.);
- 5) аналізувати, порівнювати, адаптувати, цитувати інформацію;
- 6) зберігати і поширювати інформацію.

Глобальне завдання у навчальному процесі – навчити студента вчитися, тобто виробити навичку, яка сьогодні є необхідною упродовж всього життя. Це завдання можна вирішити тільки шляхом підвищення рівня інформаційної культури студента, в основі якої – комплекс навичок, що стосуються уміння користуватись інформацією в умовах стрімкого розвитку сучасного інформаційного суспільства.

Список використаних джерел

1. Інформаційна культура студента : навч. посіб. / укладач С. В. Паршуков. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. 121 с.
2. Крайнік О., Дацько Н. Інформаційна культура молоді як умова успішної адаптації до життя в цифровому суспільстві : матеріали міжнар. науково-практ. конференції «Освіта як чинник формування креативних компетентностей в умовах цифрового суспільства», 27–28 листопада 2019 р., м. Запоріжжя. Збірник наукових праць «Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії». URL: <http://vestnikzgia.com.ua/issue/view/11462>
3. Палеха Ю. І., Палеха О. Ю., Горбань Ю. І. Інформаційна культура : навч. посіб. / за заг. ред. Ю. І. Палехи. Київ: Ліра-К, 2020. 400 с.

ЯХНИЧ М. В.
здобувачка третього
(освітньо-наукового) рівня освіти,
Криворізький державний
педагогічний університет,
м. Кривий Ріг

ВИХОВАННЯ БЕЗПРИТУЛЬНИХ ДІТЕЙ У 20–30-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

У вітчизняному освітньому просторі постать педагога з великої літери, інженера дитячих душ, Василя Олександровича Сухомлинського є особливою. Адже будучи вченим зі світовим ім'ям, він демонструє нам, що насправді являє собою праця за покликом серця – праця вчителя. Він з високим ентузіазмом, натхненням не тільки породжував нові ідеї щодо виховання наступних

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

покоління, а і створював власну навчально-виховну систему, яка не втрачає своєї актуальності й на сьогодні.

Великою вдачею для дослідників творчості автора є те, що Сухомлинський був не лише педагогом-теоретиком, а і практиком, тобто він на власному педагогічному досвіді доводив та обґрунтовував ті чи ті теоретичні поняття, співвідносив їх між собою, давав настанови, поради, складав висновки щодо розв'язання кожної окремої ситуації. Так, автор говорить, що тільки через власний педагогічний досвід можливо удосконалювати й поповнювати свої знання, вміння й навички у роботі як-то педагогічного так і учнівського колективів. Тому, Сухомлинський, будучи дослідником «світу дитинства», завжди вірив у розкриття можливостей кожної дитини, в кращі її риси характеру, індивідуальні якості.

Працюючи в ті часи, коли необхідно було показувати свою активність, відданість партії, її ідеям, автор ніколи не покидав власних намірів щодо подальшої розбудови радянської школи. У своїй педагогічній системі Сухомлинський чи не найосновним питанням виносить виховання дитини в колективі, але цього можна було досягнути, якщо ґрунтовно з'ясувати всі ті обставини, за яких дитина отримувала соціальний досвід. Важливим при цьому всьому не допускати формалізму, адже якщо не збагнути на те, що кожна дитина є неповторною, то і, можливо, складна життєва ситуація в якій та опинилася може пройти мимо уваги педагога.

Варто зазначити, що хоч радянська система навчання і була націлена на здебільшу стандартизованість, відповідність певним нормам, мала ідеологічне підґрунтя Сухомлинський ніколи не вважав, що колектив – це проста сіра маса осіб, які його складають і те, що він створюється для того, щоб ним було легко управляти. Він називав його сукупністю індивідуумів, осередком виховання особистості, яка лише виховуючись у колективі зможе засвоїти найкращі норми культури та моралі, форми комунікації, розкрити свій потенціал. У цьому питанні його думки, а також погляди ще одного визначного радянського педагога, Антона Семеновича Макаренка, який опікувався безпритульними дітьми-колоністами співпадають. Так, вони обидва говорили про значущість взаємодії, взаємовпливів колективу на особистість та особистості на колектив. Сухомлинський зазначав: «Творчо розвиваючи педагогічні ідеї Антона Семеновича, ми, вчителі, з особливою дбайливістю і бережливістю ставимося до його ідей колективістського виховання і виховання в праці» [1, с.40]. Не дивно, що педагог, читаючи праці Макаренка намагався їх адаптувати до того часу, в якому сам працював і взяти його ідеї та ще ширше розгорнути, продовжити, як то заповідав останній.

Ідеї Сухомлинського, що стосуються виховання безпритульних дітей є невичерпними, найважливіша – це виховання дитини в любові, високій повазі до неї, до її особистих інтересів та побажань (ідея гуманізму). Автор доводив

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

тільки тоді, коли ми будемо вважати на це, дитина буде розуміти власну унікальність, мати відчуття глибокої поваги до власної особистості, відчувати власну необхідність. Також для того, щоб кожен вихованець, навіть, той, хто не є «кращим серед кращих» не відчував свою неповноцінність, педагог зазначає, що таку дитину необхідно просто хвалити, навіть за невеликі успіхи, задля того, щоб така дитина не втратила мотивації, віри у власні сили.

Як уже зазначалося вище, педагог високу увагу приділяє ідеї індивідуальності, самотності кожної дитини та вихованця. Тому, секрет успіху в розкритті талантів особистості є простим, а саме: необхідно, за словами Сухомлинського, помітити, що найбільше цікавить дитину, які заняття приносять їй радість, що є улюбленою справою. Адже той вид діяльності, який приносить задоволення – зможе перерости у майбутню професію, у якій можна буде ствердитися як висококваліфікований робітник, що принесе користь суспільству.

Загалом, значна кількість радянських вчених, педагогів обстоювали ідею виховання комуністичної громадянськості, за якої радянська педагогіка повинна була направлена на виховання *справжнього громадянина своєї держави*. У Сухомлинського також присутня ця ідея, він в свою чергу, на власному прикладі, працюючи в школі у с. Павлиші Кіровоградської (Кропивницької) області, наочно показував як потрібно працювати у колгоспах, як працювати в колективі разом, підтримуючи та взаємодопомагаючи один одному. Так само ситуація виглядала й щодо безпритульних дітей, які були взяті під опіку держави у 20-30-ті роки ХХ століття, тут ми спостерігаємо те, що саме трудове виховання – навчання в праці та через працю стало чи не найголовнішим після соціального та комуністичного й мало на меті відчутти молодому поколінню високу необхідність у повсякденній праці для радянського народу, праці на користь нього, любові та високої поваги до Батьківщини.

Окрему увагу також заслуговує й те, яке місце посідало в науковому доробку Сухомлинського емоційна складова, яку часто за словами педагога недооцінюють. Він говорить, щоб досягнути основної мети виховання, а саме – всебічного і гармонійного розвитку особистості потрібно зважати на те, чи отримує вихованець радість від отриманого процесу. У цьому його настанови також перегукуються з педагогами Н. К. Крупською та А. С. Макаренком. Ця «радість» повинна проявлятися всюди: «... радість пізнання, радість праці, радість навчальної діяльності, радість творчості, радість спілкування з книгою, радість відкриття, радість життя в колективі, радість творення добра людям...» [1, с. 37]. Саме через пережиті емоції дитина зможе опанувати ту чи ту істину, яка буде слугувати для неї ліхтарем на протязі всього життя.

Отже, творчий доробок Василя Олександровича Сухомлинського є вагомим і значним, він вражає своєю різноплановістю та багатоаспектністю.

ХІІ Міжнародні і ХХІХ Всеукраїнські педагогічні читання «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя»

Його роздуми, публіцистичні праці увійшли до скарбниці науково-педагогічної думки, для нас вони є цінними й актуальними й на сьогодні. Той досвід, який передав нам педагог є критерієм істини, в якому уміло є поєднаними як усталені традиційні норми навчання та виховання, так і цілком новаторські, такі які є вирішенням задач сьогодення.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / редкол.: О. Г. Дзевєрін (голова) та ін. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 1. 653 с.

**«ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ З
СУЧАСНІСТЮ. ШЛЯХ ДО СЕРЦЯ ДИТИНИ
В ТРАВМАТИЧНИХ СИТУАЦІЯХ ЖИТТЯ»**

30 вересня 2022 року
м. Чернігів

Упорядники:
Янченко Т. В., Гребеник Т. В.